

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ
ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПАВЛОВА АННА СЕРГІЇВНА

УДК 347.626.6

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЗПОДІЛ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Спеціальність 081 Право
Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____/А. С. Павлова/

Науковий керівник:
Ватрас Володимир Антонович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Хмельницький – 2026

АНОТАЦІЯ

Павлова А. С. Розподіл майна подружжя у сімейному праві—
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради, Хмельницький, 2026.

Дисертація присвячена дослідженню теоретико-правових засад визначення розподілу майна подружжя, зокрема поняття та правової природи розподілу майна подружжя, розвитку інституту розподілу майна подружжя за законодавством, яке діяло на українських землях, зарубіжного досвіду правового регулювання розподілу майна подружжя; прикладних питань розподілу майна подружжя в контексті договірної, медіаційної та судового розподілу; розподілу окремих видів майна подружжя: боргових зобов'язань та заставного майна, майнових прав, об'єктів незавершеного будівництва.

Обґрунтовано, що розподіл майна подружжя – це особливий інститут сімейного права, який врегульовує правовідносини, пов'язані зі змінами в правовому режимі майна подружжя, що знаходиться у спільній сумісній власності через застосування таких способів розподілу, як фактичний поділ, формальний поділ, виділ чи розподіл майна шляхом його відчуження за допомогою таких інструментів розподілу як: поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, передачі частини майна одному з подружжя в приватну власність, розподіл коштів чи іншого майна, отриманих в результаті відчуження спільного майна подружжя. Також наголошено, що розподіл майна подружжя – це зміни в правовому режимі спільного майна подружжя, які полягають у переданні: а) в приватну власність кожного з подружжя всього або частини майна, що знаходилося у спільній сумісній власності через поділ майна в натурі (є основним), присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі

поділу неподільного майна (фактичний поділ спільного майна); б) майна із спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку з визначенням часток у майні кожного подружжя (формальний поділ спільного майна); в) частини майна одному з подружжя у приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (виділ спільного майна); г) всього або частини майна шляхом його відчуження (розподіл спільного майна подружжя шляхом його відчуження), в такому випадку фактично розподілу підлягають отримані грошові кошти або інше майно, отримані в результаті відчуження.

У дисертації визначено спеціальні ознаки розподілу майна подружжя як сімейно-правового інституту: а) спеціальний характер правового регулювання розподілу майна між жінкою та чоловіком щодо припинення правового режиму спільності майна, набутого в шлюбі між ними відповідно до положень сімейного законодавства, сімейного договору чи угоди, укладеної за результатами сімейної медіації, із застосуванням положень цивільного законодавства лише у випадках, не врегульованих сімейним законодавством; б) положення сімейного законодавства щодо розподілу спільного майна подружжя, зокрема порядку та способів такого розподілу застосовуються у випадках, коли подружжя не домовилося про це самостійно чи за допомогою медіації; в) суб'єктами правовідносин, урегульованих цим сімейно-правовим інститутом є жінка й чоловік, які перебувають або перебували у шлюбі й домовилися про особливості розподілу майна подружжя чи звернулися за вирішення спору про це до медіатора чи суду.

Підкреслено, що правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає у наступному: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний, медіаційний або судовий порядок його здійснення з пріоритетом

перших двох за умови відсутності спору між подружжям (відповідно, існують три види розподілу майна подружжя – договірний, судовий розподіл майна подружжя, а також розподіл майна подружжя за допомогою медіації, що завершується укладенням угоди за результатами медіації, якою передбачається розподіл майна подружжя; юридичним результатом розподілу майна подружжя є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму спільної сумісної в спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі.

В дисертації проаналізовано особливості правового регулювання інституту розподілу майна подружжя за законодавством, що діяло на українських землях. Зазначено, що інститут розподілу майна подружжя є достатньо молодим сімейно-правовим інститутом, зважаючи на те, що протягом тривалого часу серед правових наслідків шлюбу не було виникнення презумпції спільності майна, яке набуває подружжям в період шлюбу (хоча відповідні наслідки шлюб зумовлював за українським звичаєвим правом), а отже – і не існувало потреби у розподілі майна подружжя.

Досліджено зарубіжний досвід правового регулювання розподілу спільного майна подружжя. Зокрема, визначено, що такий спосіб розподілу майна подружжя як поділ отриманої суми від реалізації майна між подружжям, хоч і не поіменованій у сімейному законодавстві України, проте широко застосовується в державах Європейського Союзу (через публічні торги, аукціони або постановлення рішення про продаж речі і поділ отриманих коштів між співвласниками). Європейське цивільне законодавство також передбачає такі способи розподілу майна подружжя як: розподіл речей в рівних пропорціях кожного виду майна зі збереженням можливості доплати на користь того з подружжя, чия частка виявиться меншою; перетворення спільної власності на нерухоме майно на кондомініум, тобто коли існує щонайменше два відокремлених об'єкта в особистій власності подружжя, а частина майна залишається в спільній сумісній власності.

У дисертації визначено поняття «взаємна згода подружжя на здійснення

розподілу спільного майна» як згоду, правочин, домовленість обох з подружжя (дружини та чоловіка), які дійшли консенсусу вчинити дії щодо розподілу спільного майна, зокрема щодо визначення умов та способів такого розподілу та як юридичний факт, що зумовлює зміни у правовому режимі майна подружжя через його розподіл. З метою захисту прав та законних інтересів подружжя або одного з них, у разі вирішення спору про розподіл майна подружжя, запропоновано передбачити виключно письмову форму договору про розподіл майна подружжя.

Наведено поняття «договір щодо розподілу спільного майна подружжя», яке є загальним для усіх договорів, якими може бути врегульоване питання розподілу спільного майна, а також визначення порядку та способів такого розподілу (шлюбний договір, договір про поділ майна подружжя, договір про виділ майна одному з подружжя зі складу всього майна подружжя, договір про виділ часток кожного з подружжя із майна, що перебуває в спільній сумісній власності, договір про встановлення режиму окремого проживання подружжя, мирова угода, яка укладається за результатом примирення сторін у справі про розподіл спільного майна подружжя в судовому порядку, інший договір, який містить умови про розподіл спільного майна подружжя). Визначено істотні умови таких договорів, уточнено вимоги до предмета договору та способів розподілу спільного майна, які застосовуються в договірному порядку. До способів розподілу майна подружжя, що може бути визначений у договорі щодо розподілу спільного майна подружжя віднесено: поділ майна подружжя в натурі, виділення майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення та виділ часток у спільному майні кожного подружжя, виділ частини майна одному із подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна, розподіл грошових коштів або іншого майна, отриманого в результаті відчуження спільного майна подружжя, інші способи, визначені в договорі.

В дисертації розроблено систему способів розподілу майна подружжя, що можуть бути визначені у договорі щодо розподілу спільного майна подружжя, угоді

за результатами медіації або судовому рішенні, а саме: а) поділ майна в натурі, що є об'єктом спільної сумісної власності з визначенням права власності кожного з подружжя на відповідне майно або правом власності на відповідну частку в майні, що виділяється; б) виділ спільного майна, тобто передання неподільних речей одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна або з подальшим поділом такого майна іншим способом; в) визначення часток кожного з подружжя в майні, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя в разі, якщо майно, яке є об'єктом права спільної сумісної власності є неподільною річчю і не може бути реально поділене між ними відповідно до їх часток; г) присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки в праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку; д) розподіл грошових коштів або іншого майна, отриманого в результаті відчуження спільного майна подружжя, якщо таке відчуження відбулося з метою уникнення включення цього майна до такого, що підлягає розподілу.

Визначено поняття «боргові зобов'язання подружжя в контексті розподілу спільного майна подружжя» як спільні майнові зобов'язання, що виникають із кредитного договору, договору іпотеки, іншого договору про передання у власність одному з подружжя (боржником) грошових коштів, які в подальшому використовуються в інтересах сім'ї, зокрема для придбання майна, обов'язок боржника повернути грошові кошти у визначений в договорі строк, а також солідарну відповідальність обох з подружжя в разі невиконання боржником своїх зобов'язань перед особою, що надала грошові кошти (кредитором). В дисертації запропоновано визначити обов'язковість участі іпотекодержателя у вирішенні такої категорії справ, оскільки хоча розподіл боргових зобов'язань та майна, переданого в іпотеку, призведе лише до зміни кола боржників і не змінює самих зобов'язань, але відповідний розподіл може спрямовуватися на ухилення від виконання взятих боргових зобов'язань, припинення дії обмежувальних заходів, спрямованих на забезпечення виконання боргових зобов'язань у примусовому порядку, що суперечить інтересам іпотекодержателя.

В дисертації здійснено аналіз такого особливого виду майна подружжя, як об'єкт незавершеного будівництва. Обґрунтовано, що один із подружжя може просити суд визнати за собою право на належну йому частку в об'єкті незавершеного будівництва, обравши відповідний спосіб його розподілу. Зазначено, що в судовій практиці в справах про розподіл між подружжям об'єктів незавершеного будівництва склалося два підходи. Відповідно до першого підходу, суд заперечує можливість розподілу об'єкта незавершеного будівництва і здійснює розподіл між подружжям лише будівельних матеріалів, використаних під час будівництва такого майна. Другий підхід передбачає можливість розподілу об'єкта незавершеного будівництва, як специфічного об'єкту, залежно від того, коли саме було розпочато будівництво, за які кошти придбано будівельні матеріали і власне – здійснювалося будівництво об'єкта незавершеного будівництва. Пропонується відійти від практики розподілу будівельних матеріалів, які вже втратили свою ідентичність в процесі будівництва.

SUMMARY

Pavlova A. S. Division of marital property in family law. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Law (Specialty 081 – Law). – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law of the Khmelnytskyi Regional Council, Khmelnytskyi, 2026.

The dissertation is devoted to the study of the theoretical and legal principles of determining the division of marital property, including the concept and legal nature of the division of marital property, the development of the institution of the division of marital property under the legislation that operated on Ukrainian lands, foreign experience in the legal regulation of the division of marital property; applied issues of the division of marital property, including contractual and judicial division; the division of certain types of marital property, including debt obligations and mortgaged property, property rights, and unfinished construction objects.

It is substantiated that the division of marital property is a special institution of family law that regulates legal relations related to changes in the legal regime of marital property, which is in joint ownership through the use of such methods of distribution as actual division, formal division, allocation or distribution of property by alienation using such distribution instruments as: division of property in kind, awarding property to one of the spouses with payment of appropriate monetary compensation to the other spouse in the event of division of indivisible property, determination of shares in the property of each spouse, transfer of part of the property to one of the spouses into private ownership, distribution of funds or other property obtained as a result of alienation of the spouses' joint property. It is also emphasized that the division of marital property is a change in the legal regime of the joint property of the spouses, which consists in the transfer: a) into the private property of each spouse of all or part of the property that was in joint ownership through the division of property in kind (is the main one), awarding property to one of the spouses with the payment of appropriate monetary compensation to the other spouse in the event of the division of indivisible property (actual division of joint property); b) property from joint to joint partial ownership in connection with the determination of shares in the property of each spouse (formal division of joint property); c) part of the property of one of the spouses into private ownership while maintaining the regime of joint or joint partial ownership of the spouses for the rest of the property (allocation of joint property); d) all or part of the property by means of its alienation (distribution of joint property of the spouses by means of its alienation), in which case the actual distribution is subject to the received funds or other property obtained as a result of alienation. The dissertation identifies special features of the division of marital property as a family law institution: a) the special nature of the legal regulation of the division of property between a woman and a man regarding the termination of the legal regime of community of property acquired in marriage between them in accordance with the provisions of family law, a family contract or an agreement concluded as a result of family mediation, with the application of the provisions of civil law to such legal relations only in cases not regulated by family law; b) the provisions of family law regarding the division of marital property, in particular the procedure and methods of such division, are applied

in cases where the spouses have not agreed on this independently or through mediation;
c) the subjects of legal relations regulated by this family law institution are a woman and a man who are or have been married and have agreed on the specifics of the division of marital property or have applied to a mediator or court to resolve the dispute about this.

It is emphasized that the legal nature of the division of joint property of spouses is as follows: its implementation through the use of one or more methods of terminating the right of joint ownership of such property (division of property in kind, awarding property to one of the spouses with payment of appropriate monetary compensation to the other spouse in the event of division of indivisible property, determination of shares in the property of each spouse, allocation of property, alienation of joint property of spouses with distribution of funds or other property obtained as a result of this); contractual, mediation or judicial procedure for its implementation, with the priority of the first two, provided that there is no dispute between the spouses (respectively, there are three types of division of marital property - contractual, judicial division of marital property, as well as division of marital property through mediation, which ends with the conclusion of an agreement based on the results of mediation, which provides for the division of marital property; the legal result of the division of marital property is a change in the legal regime of property (termination of the legal regime of community of property or transition from the regime of joint to joint partial ownership); based on the principles of: equality of property rights of spouses, exclusion of personal private property from distribution, presumption of division of marital property in kind.

The dissertation analyzes the features of the legal regulation of the institution of division of marital property under the legislation that was in force in the Ukrainian lands. It is noted that the institution of division of marital property is a fairly young family law institution, given that for a long time among the legal consequences of marriage there was no presumption of community of property acquired by spouses during the marriage (although the marriage entailed the corresponding consequences under Ukrainian customary law), and therefore there was no need for division of marital property.

Foreign experience of legal regulation of the division of joint marital property is studied. In particular, it is determined that such a method of dividing marital property as

the division of the amount received from the sale of property between spouses, although not named in the family legislation of Ukraine, is widely used in the countries of the European Union (through public auctions, auctions or a decision to sell the thing and divide the proceeds between the co-owners or resolving the issue by drawing lots, especially if it is to be decided which of the co-owners will receive the thing and who should receive monetary compensation). European civil legislation also provides for such methods of dividing marital property as: dividing things in equal proportions of each type of property with the possibility of additional payment in favor of the spouse whose share turns out to be smaller; transforming joint ownership of real estate into a condominium, that is, when there are at least two separate objects in the personal ownership of the co-owners, and part of the property remains in joint ownership.

The dissertation defines the concept of "mutual consent of spouses to the distribution of joint property" as a consent, transaction, agreement of both spouses (wife and husband) who have reached a consensus to take actions regarding the distribution of joint property, in particular regarding the determination of the conditions and methods of such distribution and as a legal fact that causes changes in the legal regime of marital property through its distribution. In order to protect the rights and legitimate interests of the spouses or one of them, in the event of resolving a dispute regarding the distribution of marital property, it is proposed to provide for an exclusively written form of the agreement on the distribution of marital property.

The concept of "agreement on the division of joint property of spouses" is proposed, which is common to all agreements that can regulate the issue of the division of joint property, in particular, determining the procedure and methods of such distribution (marriage contract, agreement on the division of marital property, agreement on the allocation of property to one of the spouses from the total property of the spouses, agreement on the allocation of shares of each spouse from property in joint ownership, agreement on the establishment of a separate residence regime for spouses, amicable agreement concluded as a result of reconciliation of the parties in a case on the division of joint property of spouses in court, another agreement containing conditions on the division of joint property of spouses). The essential conditions of such agreements are

determined, the requirements for the subject of the agreement and the methods of distribution of joint property, which are applied in a contractual manner, are specified. The methods of distributing marital property that may be specified in an agreement on the distribution of marital property include: division of marital property in kind, awarding property to one of the spouses with payment of appropriate monetary compensation to the other spouse in the event of division of indivisible property, determination and allocation of shares in the joint property of each spouse, allocation of part of the property to one of the spouses as private property while maintaining the regime of joint or joint partial ownership of the spouses over the remaining property, distribution of funds or other property obtained as a result of the alienation of the joint property of the spouses, other methods specified in the agreement.

The dissertation develops a system of methods for dividing marital property, which can be determined in an agreement on the division of marital property, an agreement based on the results of mediation, or a court decision, namely: a) division of property in kind, which is the object of joint joint ownership with the determination of the ownership right of each spouse to the relevant property or the ownership right to the relevant share in the property being allocated; b) allocation of joint property, i.e. transfer of indivisible things to one of the spouses into private ownership while maintaining the regime of joint joint or joint partial ownership of the spouses over the remaining property or with the subsequent division of such property in another way; c) determination of the shares of each spouse in property, which is the object of the right of joint joint ownership of the spouses in the event that the property, which is the object of the right of joint joint ownership, is an indivisible thing and cannot actually be divided between them according to their shares; d) awarding one of the spouses monetary compensation instead of his share in the right of joint joint ownership of property, in particular a residential building, apartment, land plot; e) distribution of funds or other property obtained as a result of the alienation of the spouses' joint property, if such alienation occurred in order to avoid including this property in the property subject to distribution.

The concept of "debt obligations of spouses in the context of the division of the spouses' joint property" is defined as joint property obligations arising from a credit

agreement, mortgage agreement, other agreement on the transfer of funds into the ownership of one of the spouses (the debtor), which are subsequently used in the interests of the family, in particular for the acquisition of property, the debtor's obligation to return the funds within the period specified in the agreement, as well as the joint liability of both spouses in the event of the debtor's failure to fulfill his obligations to the person who provided the funds (the creditor). The dissertation proposes to determine the mandatory participation of the mortgagee in resolving this category of cases, since although the distribution of debt obligations and property transferred as a mortgage will only lead to a change in the circle of debtors and does not change the obligations themselves, the corresponding distribution may be aimed at evading the fulfillment of debt obligations, terminating the action of restrictive measures aimed at ensuring the fulfillment of debt obligations in a compulsory manner, which is contrary to the interests of the mortgagee.

The dissertation analyzes such a special type of marital property as an unfinished construction object. It is substantiated that one of the spouses may ask the court to recognize the right to his share in the unfinished construction object, choosing the appropriate method of its distribution. It is noted that in judicial practice in cases on the distribution between spouses of unfinished construction objects, two approaches have developed. According to the first approach, the court denies the possibility of dividing the unfinished construction object and divides between the spouses only the construction materials used during the construction of such property. The second approach provides for the possibility of dividing the unfinished construction object as a specific object, depending on when exactly the construction was started, for what funds the construction materials were purchased and the actual construction of the unfinished construction object. It is proposed to move away from the practice of dividing construction materials that have already lost their identity during the construction process.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Павлова А. С. Поняття та правова природа розподілу майна подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Випуск 75. Ч. 1. С. 198-202. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/34.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.32>.
2. Павлова А. С. Розвиток інституту розподілу майна подружжя за законодавством, яке діяло на українських землях. *Університетські наукові записки*. 2023. № 5 (95). URL: https://unz.univer.km.ua/index.php/unz/uk/article/view/95_14-27/358 DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.95.2>.
3. Павлова А. С. Способи судового розподілу майна подружжя: питання визначення у законодавстві. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 15. URL: <https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-15-01-04/2025-15-01-04>. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-15-01-04>.
4. Павлова А. С. Теоретико-правові та прикладні питання договірного регулювання розподілу майна подружжя. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 8 (68). С. 133-139. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/12897>. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.8.18>.
5. Павлова А. Теоретико-правові аспекти інституту поділу майна подружжя у сімейному праві. *Двадцять перші осінні юридичні читання: збірник тез Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 6 травня 2022 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 149-151.
6. Павлова А. С. Прикладні проблеми поділу майна подружжя у судовій практиці. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-*

й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 138-139.

7. Павлова А. С. Способи розподілу майна колишнього подружжя за законодавством України та зарубіжних держав. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування* : матеріали XXI наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 17 лютого 2023 року). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 315-319.

8. Павлова А. С. Особливості договірної регулювання розподілу майна подружжя. Збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова : Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 31-33.

9. Павлова А. С. Правове регулювання розподілу майна подружжя за законодавством окремих держав Європейського Союзу. *Актуальні проблеми приватного та публічного права*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І. (31 березня 2023 року). Харків, 2023. С. 382-385.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗПОДІЛУ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ.....	28
1.1 Поняття та правова природа розподілу майна подружжя як підстави припинення спільного майна	28
1.2 Розвиток інституту розподілу майна подружжя за законодавством, яке діяло на українських землях.....	42
1.3 Зарубіжний досвід правового регулювання розподілу майна подружжя	63
Висновки до Розділу 1	76
РОЗДІЛ 2 ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ РОЗПОДІЛУ ПОДРУЖНЬОГО МАЙНА У ДОГОВІРНОМУ ТА СУДОВОМУ ПОРЯДКУ	82
2.1 Регулювання розподілу майна подружжя в договірному порядку та за допомогою медіації	82
2.2 Розподіл майна подружжя в судовому порядку	111
2.3 Окремі прикладні питання здійснення розподілу майна подружжя в судовому порядку	121
Висновки до Розділу 2	135
РОЗДІЛ 3 РОЗПОДІЛ ОКРЕМИХ ВИДІВ СПІЛЬНОГО МАЙНА ПОДРУЖЖЯ	142
3.1 Розподіл боргових зобов'язань подружжя.....	142
3.2 Розподіл між подружжям об'єктів незавершеного будівництва.....	157
Висновки до Розділу 3	177
ВИСНОВКИ.....	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТКИ.....	217

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Глибокі соціально-економічні зміни, що відбулися в Україні протягом останніх років, зумовлені процесами європейської інтеграції, входженням політичної та економічної системи держави до європейського простору, а також імплементацією національного законодавства відповідно до європейських стандартів, істотно посилюють актуальність наукових досліджень у сфері сімейного права. Додаткового значення цій проблематиці надає й майбутня рекодифікація приватного права, яка сприятиме подальшому наближенню українського сімейного права до європейських правових моделей. Одним із найбільш складних та актуальних інститутів сімейного права, який виникає під час розірвання шлюбу або в процесі спільного проживання є інститут розподілу майна подружжя. Цей інститут сімейного права покликаний забезпечити справедливий баланс майнових інтересів обох сторін з урахуванням їхнього внеску у спільне майно. Згідно з чинним законодавством України, все майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить їм на праві спільної сумісної власності. Визначення правового режиму майна залежить від часу його придбання, джерела походження коштів та домовленостей між самими членами родини. На жаль, чинне сімейне законодавство не достатньо чітко врегульовує окремі складові інституту розподілу майна подружжя - підстави та способи розподілу майна подружжя за договором або за допомогою медіації. Дискусійним в правовій доктрині залишається як власне визначення поняття «розподіл майна подружжя», так і з'ясування співвідношення цієї правової категорії із поняттями поділу, виділу спільного майна, а також переліку та змісту способів такого розподілу, зокрема враховуючи зарубіжний досвід такого правового регулювання.

Як показують матеріали судової практики з сімейних справ, найбільша кількість сімейних спорів виникає саме щодо розподілу майна. І у цій сфері існує значна частина прогалин. Так, в судовій практиці виникають проблеми щодо розподілу окремих видів спільного майна подружжя, зокрема неподільного майна, боргових зобов'язань та заставного майна, об'єктів незавершеного будівництва; суди часто ігнорують чинний порядок збільшення розміру частки подружжя в праві

на майно і не пов'язують його із процедурою стягнення аліментів, що пояснюється неможливістю практичного застосування положень ч. 3 ст. 70 СК України.

На даний час необхідно переглянути ряд базових юридичних концепцій, розробити нові підходи до регулювання майнових відносин у сім'ї, визначити стратегію розвитку цих відносин та їх ефективного правового опосередкування в найближчій і віддаленій перспективі. На рівні сімейно-правової доктрини дискусійними залишаються питання визначення поняття «розподіл майна подружжя», зміст права подружжя на розподіл майна, особливості примусового та договірних способів такого розподілу.

Вище викладене зумовлює актуальність поглибленого вивчення питання розподілу майна подружжя у сімейному праві, а також теоретико-правових та прикладних проблем у даній сфері дослідження.

Науково-теоретичною базою дисертації є теоретичні розробки, праці відомих вчених-юристів, представників сімейно-правової доктрини, таких як: Г. В. Анікіна, В. К. Антошкіна, Т. О. Ариванюк, Г. М. Ахмач, М. І. Байрачна, В. А. Ватрас, Р. О. Гаврік, М. К. Галянтич, С. Д. Гринько, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, Л. В. Красицька, С. М. Лепех, М. В. Логвінова, Х. М. Маркович, О. В. Мельниченко, М. В. Менджул, Я. В. Новохатська, А. О. Овчатова-Редько, З. В. Ромовська, О. С. Олійник, О. І. Сафончик, І. Л. Сердечна, І. В. Спасибо-Фатєєва, М. О. Стефанчук, В. І. Труба, Ю. Ю. Цал-Цалко, В. В. Цюра, В. М. Чернега, Я. М. Шевченко та інші науковці. Серед них питання розподілу майна подружжя на рівні дисертацій частково досліджувалося в дисертаційному дослідженні О. В. Мельниченко «Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу»; частково ці питання досліджувалися й на рівні дисертацій Т. О. Ариванюк, М. І. Байрачної, Я. В. Новохатської та А. О. Овчатової-Редько; процесуальні аспекти розподілу майна подружжя певною мірою розглядалися в дисертації Ю. Ю. Цал-Цалко «Процесуальні особливості розгляду спорів щодо поділу спільного майна подружжя». В той же час, комплексного дисертаційного дослідження теоретико-правових та прикладних проблем розподілу майна подружжя у сімейному праві не проводилося. В сімейно-правовій доктрині та судовій практиці наявні юридичні

прогалини та дискусія, що додатково зумовлює важливість та актуальність питання розподілу майна подружжя в сімейному праві, як в теоретичному, так і в практичному сенсі.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукових тем кафедри цивільного права та процесу на 2017-2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105) та на 2024–2030 роки «Актуальні питання правового регулювання здійснення та захисту особистих немайнових і майнових прав суб'єктів приватного права» (державний реєстраційний номер 0124U002539), що є складовими частинами наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (засідання від 28 жовтня 2022 року, протокол № 6, рішення № 3).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення теоретико-правових та прикладних засад розподілу майна подружжя, а також розроблення науково-теоретичних пропозицій для вирішення проблемних питань у сфері правового регулювання відносин щодо розподілу майна подружжя.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- на підставі вивчення досягнень сімейно-правової доктрини здійснити аналіз теоретико-правових засад визначення правової природи інституту розподілу майна подружжя;
- проаналізувати розвиток законодавства, яке діяло на українських землях і врегульовувало питання розподілу подружнього майна;
- дослідити зарубіжний досвід правового регулювання розподілу майна подружжя;
- з'ясувати окремі види розподілу майна подружжя – договірний, медіаційний та судовий із особливостями їх застосування;

– розкрити процесуальні аспекти розподілу окремих видів подружнього майна, в тому числі: боргових зобов'язань та заставного майна, об'єктів незавершеного будівництва;

– запропонувати науково-обґрунтовані пропозиції вдосконалення норм сімейного законодавства, якими врегульовано питання розподілу майна подружжя.

Об'єктом дослідження є сімейні та цивільні процесуальні відносини, пов'язані із розподілом майна подружжя.

Предметом дослідження є наукові погляди, ідеї, концепції, теорії, положення чинного законодавства, правової доктрини та судової практики щодо визначення правової природи розподілу майна подружжя в сімейному праві.

Методи дослідження. З урахуванням комплексного характеру досліджуваної проблематики розподілу майна подружжя в сімейному праві та для виконання поставлених завдань у дисертаційному дослідженні були використані спеціальні та загальнонаукові методи дослідження, а саме: діалектичний, формально-логічний, системно-структурний, історико-правовий, порівняльно-правовий. Їх використання дозволило визначити правову природу, теоретичні та прикладні засади розподілу майна подружжя як інституту сімейного права. Зокрема, *формально-логічний* метод дав можливість з'ясувати прикладні аспекти розподілу майна подружжя в договірному та судовому порядку, особливості розподілу окремих видів майна подружжя (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). *Системно-структурний* метод дозволив у підрозділі 1.1 розкрити правову природу розподілу спільного майна подружжя та способи такого розподілу. У підрозділі 1.2 використано *історико-правовий* метод, що дозволило дослідити особливості правового регулювання розподілу майна подружжя за законодавством, яке раніше діяло на українських землях. *Порівняльно-правовий* метод дав змогу дослідити відмінності у правовому регулюванні розподілу майна подружжя за законодавством інших держав (підрозділ 1.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше комплексно буде досліджено питання розподілу майна подружжя, його поняття та правова природа, основні теоретичні та практичні проблеми, а також сформовано

наукові висновки та пропозиції щодо вдосконалення чинного сімейного законодавства в цій сфері. За результатами проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано такі наукові положення:

уперше:

1) визначено поняття розподілу майна подружжя як особливого інституту сімейного права, який врегульовує правовідносини, пов'язані зі змінами в правовому режимі майна подружжя, що знаходиться в спільній сумісній власності через застосування таких способів розподілу, як фактичний поділ, формальний поділ, виділ чи розподіл майна шляхом його відчуження за допомогою таких інструментів розподілу як: поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення часток в майні кожного подружжя, передачі частини майна одному з подружжя в приватну власність, розподіл коштів чи іншого майна, отриманих у результаті відчуження спільного майна подружжя;

2) визначено спеціальні ознаки розподілу майна подружжя як сімейно-правового інституту: а) спеціальний характер правового регулювання розподілу майна між жінкою та чоловіком щодо припинення правового режиму спільності майна, набутого в шлюбі між ними відповідно до положень сімейного законодавства, сімейного договору чи угоди, укладеної за результатами сімейної медіації, тоді як положення цивільного законодавства до таких правовідносин застосовуються лише у випадках, не врегульованих сімейним законодавством; б) положення сімейного законодавства щодо розподілу спільного майна подружжя, порядку та способів такого розподілу застосовуються у випадках, коли подружжя не домовилося про це самостійно чи за допомогою медіації; в) суб'єктами правовідносин, урегульованих цим сімейно-правовим інститутом є жінка та чоловік, які перебувають або перебували в шлюбі і домовилися про особливості розподілу майна подружжя чи звернулися за вирішення спору про це до медіатора чи суду;

3) запропоновано серед видів розподілу майна подружжя поруч із судовим та договірним виділяти також розподіл майна подружжя за допомогою медіації, що

завершується укладенням угоди за результатами медіації, якою передбачається розподіл майна подружжя;

4) розглянуто розподіл майна подружжя як процес зміни правового режиму майна, що може бути вирішений в три послідовні етапи: договірний, де сторони самостійно домовляються про розподіл свого спільного майна й укладають (за участі нотаріуса) будь-який договір щодо розподілу спільного майна; медіаційний, у якому сторони, які з певних причин не уклали договір щодо розподілу майна подружжя, звертаються до медіатора за допомогою в мирному врегулюванні їх майнових питань; судовий, що можливий лише за умови спроби вирішення спору щодо розподілу майна подружжя шляхом медіації, та передбачає обов'язок суду сприяти мирному врегулюванню спору і лише за неможливості цього – вирішити справу шляхом застосування способів розподілу майна подружжя в судовому порядку;

5) визначено поняття «взаємна згода подружжя на здійснення розподілу спільного майна» як згоду, правочин, домовленість обох з подружжя (дружини та чоловіка), які дійшли консенсусу вчинити дії щодо розподілу спільного майна, зокрема щодо визначення умов та способів такого розподілу;

6) з метою захисту прав та законних інтересів подружжя або одного з них, у разі вирішення спору про розподіл майна подружжя, запропоновано передбачити виключно письмову форму договору про розподіл майна подружжя, оскільки чинне законодавство не уточнює в якій формі може бути виражена взаємна згода подружжя на здійснення розподілу спільного майна;

7) розроблено систему способів розподілу майна подружжя, що можуть бути визначені в договорі щодо розподілу спільного майна подружжя, угоді за результатами медіації або в судовому рішенні, а саме: а) поділ майна в натурі, що є об'єктом спільної сумісної власності із визначенням права власності кожного з подружжя на відповідне майно або правом власності на відповідну частку в майні, що виділяється; б) виділ спільного майна, тобто передання неподільних речей одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна або з подальшим

поділом такого майна іншим способом; в) визначення часток кожного з подружжя в майні, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя в разі, якщо майно, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є неподільною річчю і не може бути реально поділене між ними відповідно до їх часток; г) присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку; д) розподіл грошових коштів або іншого майна, отриманого в результаті відчуження спільного майна подружжя у разі, якщо таке відчуження відбулося з метою уникнення включення цього майна до такого, що підлягає розподілу;

8) виділено основний принцип розподілу майна подружжя – принцип пріоритету правового регулювання за договором про розподіл спільного майна, який укладено пізніше в ситуаціях, коли сторони уклали декілька правочинів про розподіл одного і того ж майна, крім випадків укладення шлюбного договору або мирової угоди, які матимуть перевагу (особливо остання);

9) запропоновано передбачити застосування позовної давності до вимог про визнання договору щодо розподілу спільного майна або його окремих положень недійсним;

10) визначено поняття «боргові зобов'язання подружжя в контексті розподілу їхнього спільного майна» як спільні майнові зобов'язання, які виникають із кредитного договору, договору іпотеки, іншого договору, що передбачає передання у власність одному з подружжя (боржником) грошових коштів, які в подальшому використовуються в інтересах сім'ї, зокрема для придбання майна, та зумовлюють обов'язок боржника повернути грошові кошти у визначений в договорі строк, а також солідарну відповідальність обох з подружжя в разі невиконання боржником своїх зобов'язань перед особою, яка надала грошові кошти (кредитором);

вдосконалено:

11) поняття «розподіл майна подружжя», що визначено як зміни в правовому режимі спільного майна подружжя, які полягають у переданні: а) в приватну власність кожного з подружжя всього або частини майна, що знаходилося в спільній

сумісній власності через поділ майна в натурі (є основним), присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна (фактичний поділ спільного майна); б) майна зі спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку з визначенням часток у майні кожного подружжя (формальний поділ спільного майна); в) частини майна одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (виділ спільного майна); г) всього або частини майна шляхом його відчуження (розподіл спільного майна подружжя шляхом його відчуження), в такому випадку фактично розподілу підлягають отримані грошові кошти або інше майно, отримані в результаті відчуження;

12) положення про предмет та істотні умови договору про розподіл спільного майна подружжя. Визначено, що предметом договору про розподіл спільного майна подружжя є наявне на момент укладання договору майно, яке перебуває у спільній сумісній або спільній частковій власності й підлягає розподілу, а також наявне на момент укладання договору майно, яке залишається в спільній сумісній власності. Істотними умовами договору про розподіл спільного майна подружжя є умови про предмет договору, порядок розподілу спільного майна та способи розподілу;

13) процедуру вирішення справи про розподіл спільного майна подружжя, придбаного за кредитні кошти за договором іпотеки, а саме: запропоновано визначити законодавчо обов'язковість участі іпотекодержателя у вирішенні такої категорії справ, оскільки хоча розподіл боргових зобов'язань та майна, переданого в іпотеку, призведе лише до зміни кола боржників і не змінює самих зобов'язань, але відповідний розподіл може спрямовуватися на ухилення від виконання взятих боргових зобов'язань, припинення дії обмежувальних заходів, спрямованих на забезпечення виконання боргових зобов'язань у примусовому порядку, що суперечить інтересам іпотекодержателя;

14) порядок присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки в праві спільної сумісної власності на майно, зокрема запропоновано додати об'єкт незавершеного будівництва до переліку майна, зазначеного в ч. 4

ст. 71 СК України;

набули подальшого розвитку:

15) наукові положення щодо визначення правової природи розподілу спільного майна подружжя, а саме визначено, що вона полягає у такому: здійснення розподілу через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя з розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний, медіаційний або судовий порядок його здійснення з пріоритетом перших двох за умови відсутності спору між подружжям (відповідно, існують три види розподілу майна подружжя – договірний, судовий розподіл майна подружжя, а також розподіл майна подружжя за допомогою медіації, що завершується укладенням угоди за результатами медіації, якою передбачається розподіл майна подружжя; юридичним результатом розподілу майна подружжя є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму спільної сумісної в спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі;

16) наукові позиції щодо предмету та істотних умов шлюбного договору в контексті врегулювання розподілу майна подружжя. Запропоновано визначити, що можливий порядок розподілу майна, зокрема і в разі розірвання шлюбу, є елементом предмету шлюбного договору; його істотними умовами, крім умови про предмет, є також такі умови, як порядок розподілу спільного майна та способи розподілу;

17) наукові позиції щодо розподілу спільного майна, придбаного за кредитні кошти, а саме: визначено, що у разі придбання такого майна в період перебування подружжя в шлюбних правовідносинах обов'язки боржника переходять до обох з подружжя в обсязі відповідно до визначених часток у майні подружжя з врахуванням сум, сплачених до розподілу спільного майна; у разі придбання майна

за кредитні кошти до укладення шлюбу, а також у разі укладення договору щодо отримання кредитних коштів не в інтересах сім'ї, боргові зобов'язання подружжя як спільні майнові зобов'язання подружжя не виникають, а інший з подружжя має право на одержання компенсації свого вкладу у виконання боргового зобов'язання іншого з подружжя;

18) наукові позиції щодо неефективності такого способу розподілу майна подружжя, як виділення кожному з них по $\frac{1}{2}$ ідеальних часток в майні, тобто формального поділу як такого, що не вичерпує конфлікт між сторонами та породжує необхідність звертатись до суду знову. Запропоновано в такому випадку застосовувати відчуження спірного майна на відкритих торгах та розподіл коштів між подружжям;

19) наукові погляди щодо визначення зарубіжного досвіду правового регулювання розподілу майна подружжя;

20) наукові дослідження законодавства, яке діяло на українських землях і врегульовувало особливості розподілу майна подружжя.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків та пропозицій дисертації:

– у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень розподілу майна подружжя в сімейному праві;

– у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Сімейне право», «Проблеми сімейного права», «Джерела сімейного права» (Акт про реалізацію результатів наукових досліджень в освітній процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від «18» травня 2026 року, додаток В);

– у нормотворчому процесі – для удосконалення сімейного законодавства в частині правового регулювання розподілу майна подружжя в сімейному праві (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Павлової Анни Сергіївни в законотворчу діяльність від «19» травня 2026 року), додаток Б);

– у правозастосовній діяльності судових та інших юрисдикційних органів – для вирішення спорів, що виникають із сімейних правовідносин.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднено на таких наукових та науково-практичних конференціях та круглих столах: Міжнародній науковій конференції, присвяченій 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 травня 2022 року), Науково-практичному круглому столі, присвяченому 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року), XXI науково-практичній конференції, присвяченій 101-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова «Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування» (м. Харків, 17 лютого 2023 року), XXVII щорічній звітній науковій конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави» (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року), V Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І. «Актуальні проблеми приватного та публічного права» (31 березня 2023 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 9 наукових працях, зокрема в 3 наукових статтях у фахових виданнях України, 1 науковій статті в наукових періодичних виданнях іншої держави, 5 тезах доповідей на конференціях та інших наукових заходах.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи становить 223 сторінки, з них основного

тексту – 197 сторінок. Список використаних джерел складається з 184 найменувань і міститься на 19 сторінках, три додатки розміщено на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗПОДІЛУ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

1.1 Поняття та правова природа розподілу майна подружжя як підстави припинення спільного майна

Розподіл майна подружжя є одним із ключових інститутів сімейного права, який безпосередньо пов'язаний із припиненням права спільної сумісної власності через визначення часток у майні кожного з подружжя у натурі, виділення майна в натурі або застосування інших способів припинення спільності майна подружжя. Такий розподіл може здійснюватися як за взаємною згодою сторін, так і в судовому порядку. Саме тому він виступає не лише способом врегулювання майнового спору, а й самостійною підставою припинення спільного майна, а також проявом сімейного права подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, передбачений у ст. 69 СК України.

При цьому, до такого майна можемо віднести будь-яке майно, набуте під час шлюбу і не виключене з цивільного обороту, в тому числі: заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя, відповідне рухоме та нерухоме майно, майнові права, якщо таке майно набуто подружжям під час шлюбу, в тому числі речі для професійних занять, а у разі, якщо внаслідок спільного трудового або фінансового внеску одного з подружжя майно іншого з подружжя збільшилося у вартості, воно також відноситься до об'єктів спільної сумісної власності. В той же час, майно, набуто внаслідок підстав, не пов'язаних з трудовою та фінансовою участю іншого з подружжя, хоч і отримане подружжям під час шлюбу залишається його особистою приватною власністю [160]. Цивільне законодавство відносить до спільного майна подружжя також квартиру чи нежитлове приміщення багатоквартирного будинку (ст. 382 ЦК України), в тому числі спорудженого або придбаного житлово-будівельним кооперативом (ст. 384

ЦК України), майно, набуте у власність кількома особами за договором довічного утримання (ст. 746 ЦК України), майно, набуте за договором про спільну діяльність (ст. 1134 ЦК України) [178]. В Земельному кодексі України (далі по тексту – ЗК України) передбачаються також такі підстави виникнення спільної власності на земельну ділянку: при добровільному об'єднанні власниками належних їм земельних ділянок; при придбанні у власність земельної ділянки двома чи більше особами за цивільно-правовими угодами; при прийнятті спадщини на земельну ділянку двома або більше особами; за рішенням суду (ст. 87 ЗК України); при набутті права власності на земельну ділянку подружжям, членами фермерського господарства, співвласниками житлового або багатоквартирного житлового будинку (ст. 88 ЗК України) [46].

Майно може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності. В першому випадку частки кожного із співвласників є чітко визначеними, хоч і є певною мірою ідеальними, оскільки можуть стосуватися й неподільного майна, яке в принципі неможливо розділити; в другому – частки кожного із співвласників не визначені і визначаються ними за домовленістю або відповідно до рішення суду. Правовий режим спільності майна, який виникає відповідно до положень цивільного законодавства передбачає саме спільну часткову власність, це ж саме стосується «фактичного подружжя» у «фактичних шлюбних відносинах», хоч останні розглядаються сімейним законодавством України як сімейні, а також переважної частини випадків набуття спільної власності на земельну ділянку. З іншого боку, законними підставами виникнення прав на спільне сумісне майно є способи набуття, які передбачені у гл. 24 ЦК України, а також підстави, наведені у ст. 60 СК України [60, с. 41], серед яких: набуття права власності іншими особами, які є членами сім'ї, зокрема подружжям, батьками та дітьми, призводить до виникнення правового режиму спільної сумісної власності; відповідний правовий режим притаманний і окремим цивільно-правовим відносинам, зокрема які виникають у зв'язку з виникненням права власності на квартиру у багатоквартирному житловому будинку, а також у зв'язку з набуттям права власності фермерським господарством. В той же час, правовий

режим майна членів сім'ї може бути змінений правочином, наприклад, шлюбним договором (ч. 2 ст. 97 СК України), який може передбачити, що майно набуте подружжям є його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них.

Як зазначає Я. В. Новохатська, у світовій правовій практиці склалися два основні види правових систем майна подружжя: система роздільності майна, презентована правилами, відповідно до яких майно, набуте в шлюбі, не змішується, а закріплюється за кожним з подружжя окремо, незалежно від часу і способів його придбання, а також система спільності, яка передбачає об'єднання майна подружжя, набутого в шлюбі (доходів від майна, професійної діяльності), в єдину масу і встановлення щодо нього права спільної власності. Крім цього, свій розвиток одержала система регулювання майнових відносин подружжя під назвою відкладеної спільності (режим відкладеної спільності). Ця система поєднує в собі риси спільності і роздільності і припускає, що все майно подружжя вважається приналежним кожному з них окремо (тобто як при режимі роздільності), але у разі розлучення все сімейне майно і кошти подружжя поєднуються і поділяються між ними нарівно [68, с. 55, 58-59]. Незалежно від того, яка система визначення правового режиму майна подружжя була сприйнята законодавством тієї чи іншої держави, певна частина майна подружжя перебуває у спільній власності.

Режим спільності майна подружжя передбачає рівність прав дружини та чоловіка на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними (як буде зазначено в наступному розділі, раніше перевагу у цьому мав чоловік, який здійснював управління як спільним майном подружжя, так і особистим майном кожного із них), в тому числі укладати договори, заповіти, спільні заповіти, інші правочини щодо належного їм майна, визначати порядок користування майном. Якщо шлюб та проживання однією сім'єю чоловіка та жінки – підстава виникнення спільної сумісної власності відповідно до її презумпції, то розподіл майна подружжя в договірному чи судовому порядку – обов'язкова умова виникнення їхньої роздільної власності [60, с. 42]. По суті можливість дружини та

чоловіка ініціювати припинення режиму спільності, зокрема через виділ частки в натурі або поділ майна є способом розпорядження належним подружжю на праві спільної сумісної власності майном.

У ст. 69 СК України передбачено право дружини і чоловіка за спільною згодою здійснити поділ майна, що знаходиться у правовому режимі спільної сумісної власності, навіть тоді, коли шлюб ще не було розірвано. У разі, якщо подружжя не досягло згоди щодо здійснення розподілу їх спільного майна, вони вправі звернутися за вирішенням такого сімейного спору до суду [160]. Припинення майнового режиму спільності призводить як до перерозподілу спільного майна, так і того, що знаходиться у особистій приватній власності через застосування різних способів такого розподілу, залежно від положень сімейного законодавства тієї чи іншої країни [60, с. 156]. Доктринальні та нормативно-правові джерела визначають спосіб припинення режиму спільної сумісної власності, в результаті якого воно розподіляється між подружжям і вони набувають право особистої приватної власності на майно, що розподілене, як «розподіл (поділ) майна подружжя», хоча поруч із цим в законодавстві також використовуються поняття «виділ». В цих випадках йде мова про зміну правового режиму майна подружжя, що є виявом реалізації жінкою та чоловіком своїх майнових прав як подружжя [182, с. 135-136], однак про ці проблеми доцільно буде вести мову в наступному розділі дисертації. Поділ спільного майна та виділ частки зі спільного майна не є єдиними підставами для припинення права спільної власності на майно подружжя.

Підставами припинення спільної сумісної власності подружжя відповідно до законодавства України та держав Європейського Союзу також можуть бути: 1) розірвання шлюбу; 2) смерть одного з подружжя; 3) визнання шлюбу недійсним; 4) поділ спільного майна подружжя, який може бути здійснено й під час перебування їх у шлюбі; 5) встановлення режиму окремого проживання подружжя; 6) зміна правового режиму майна подружжя за шлюбним контрактом чи ін. договором [60, с. 156-158]. При цьому, якщо аналізувати українське сімейне законодавство, розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте

за час шлюбу (ч. 1 ст. 68 СК України), встановлення режиму окремого проживання подружжя не припиняє режим спільної сумісної власності на попередньо набуте у шлюбі майно, а стосується лише майна, набутого в період дії режиму окремого проживання (ч. 2 ст. 120 СК України), перебування в недійсному шлюбі не припиняє режим спільності майна, але воно вважається таким, що знаходиться не у спільній сумісній, а в спільній частковій власності (ч. 2 ст. 45 СК України) [160]. Таким чином, відповідно до сімейного законодавства України підставами припинення спільного майна є: смерть одного із подружжя, поділ майна, зміна правового режиму майна за сімейним договором, а також припинення права власності подружжя на відповідне майно.

В сімейно-правовій доктрині, поняття «поділ спільного майна подружжя» визначається по різному. Так, це поняття визначається як: договір, спрямований на припинення режиму спільної власності подружнього майна і встановлення права приватної власності кожного з подружжя стосовно визначених договором речей [150, с. 95]; правочин (дії), спрямований на припинення режиму спільності на майно особами, які перебувають або перебували у шлюбі [17, с. 131]; припинення режиму об'єкта права спільної сумісної власності щодо майна подружжя [153, с. 112]; один зі способів припинення права спільної сумісної власності на вимогу одного або обох із подружжя, який полягає в тому, що спільне майно ділиться між подружжям, у результаті чого спільна власність припиняється і кожний із подружжя стає самостійним власником виділеної йому частки [61, с. 170-171]; припинення права спільної власності і виникнення на його основі права власності кожного із колишніх співвласників на окреме майно [162, с. 233]; перехід від права спільної сумісної власності до права власності окремих осіб [110, с. 181]; припинення режиму спільності та виникнення на його основі режиму роздільності майна, що регулюється статтями 69-72 СК України [66, с. 130; 158, с. 112-113; 162, с. 233]; припинення права спільної сумісної власності на майно [16, с. 65]; реалізація дружиною, чоловіком повноваження власника щодо визначення юридичної та фактичної долі майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності [29, с. 329]. Тобто поділ майна розглядається: як правочин (договір),

відповідно до якого відбувається розподіл майна між подружжям (в тому числі договори: про відчуження одним із подружжя на користь іншого з подружжя своєї частки у праві спільної власності подружжя без виділу цієї частки; про визначення порядку користування майном; про поділ майна подружжя; про визначення часток у спільному майні подружжя та договір про виділ частки одного з подружжя зі складу всього подружнього майна [63, с. 158]), як спосіб припинення права спільної сумісної власності (точніше, як сукупність кількох способів), як результат зміни правового режиму спільного майна подружжя – припинення права спільної власності, як процес переходу від спільної власності до особистої приватної [70, с. 199].

Крім поняття «поділ спільного майна подружжя» в сімейно-правовій доктрині виділяється поняття «виділ спільного майна», яке розуміється як виокремлення певної частки майна з загальної маси спільної власності при збереженні права спільної власності на іншу частину [162, с. 233]. Хоча в цьому аспекті немає єдиної думки. Наприклад, Є. О. Мічурін зазначає, що поділ спільного майна застосовується для визначення часток у спільній сумісній власності, внаслідок чого спільна сумісна власність перетворюється у спільну часткову; в той же час, якщо в результаті припинення права спільної власності виникає особиста приватна власність кожного із подружжя на частину колишнього спільного майна, слід говорити про категорію «виділу майна» [63, с. 175]. О. В. Розгон також зазначає, що результатом виділу частки зі спільного майна подружжя є припинення спільної власності та виникнення права власності на окрему річ [150, с. 102]. На думку І. М. Кучеренко, поділ (виділ) у юридичному значенні слова розуміється як виділення майна або частини майна на користь тієї чи іншої особи. Поділ житлового будинку, в свою чергу, має дещо інше значення, поділ – це один із способів припинення права спільної часткової та спільної сумісної власності на житловий будинок (квартиру) [55, с. 354]. В той же час, якщо проаналізувати зміст ЦК України, то можна побачити, що категорія «поділ майна» може стосуватися як майна, що знаходиться у спільній сумісній власності (ст. 370), так і майна, що знаходиться у спільній частковій власності (ст. 367), а категорія «виділ» стосується

передусім не усього майна, а частки, що виділяється із майна для одного із співвласників [178]. Як зазначає А. Б. Гриняк, припинення права спільної сумісної власності на окремі об'єкти чи на все майно в цілому можливе внаслідок як спільних підстав для припинення права власності, так і за специфічними підставами припинення спільної власності – поділу і виділу. Оскільки спільна сумісна власність є безчастковою, поділ спільного майна, виділ частки з нього здійснюється лише після попереднього визначення частки власників у праві на спільне майно. У разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється [37, с. 29]. В той же час, в результаті поділу майна через визначення часток кожного із співвласників, відбувається зміна правового режиму спільної власності – із спільної сумісної у спільну часткову, і в подальшому можливим є припинення спільності майна, однак через використання інших способів розподілу майна (про які мова піде нижче) [70, с. 199-200].

Як правильно вказано у правовій позиції, що викладена в постанові Верховного Суду від 19 травня 2021 року в справі № 501/2148/17, при поділі майно, що знаходиться в спільній частковій власності, поділяється між усіма співвласниками, і правовідносини спільної часткової власності припиняються; при виділі частки правовідносини спільної часткової власності, як правило, зберігаються, а припиняються лише для співвласника, частка якого виділяється. Винятком з цього правила є ситуація, коли майно належить на праві спільної часткової власності двом співвласникам, – тоді має місце поділ спільного майна. Тобто, поділ спільного майна відрізняється від виділу частки співвласника або припинення його права на частку в спільному майні однією суттєвою ознакою - у разі поділу майна право спільної часткової власності на нього припиняється [87]. Зважаючи на те, що спільна власність подружжя стосується саме двох сторін – жінки та чоловіка, правовим наслідком поділу майна може бути як перетворення спільної сумісної власності у спільну часткову власність (коли укладається договір про поділ майна, результатом якого є визначення із сумісного майна часток), так і припинення права спільної власності внаслідок його поділу в натурі або передачі одному із подружжя із виплатою грошової компенсації іншому з подружжя замість

його частки у праві спільної сумісної власності. З іншого боку, в разі виділу майна право спільної сумісної власності не припиняється, хоча дещо змінюється об'єкт, оскільки його частина передається на праві спільної власності одному з подружжя [29, с. 408-409].

Таким чином, поділ спільного майна подружжя – це зміна правового режиму спільної сумісної або спільної часткової власності на спільну часткову або приватну відповідно. В першому випадку відбувається формальний поділ майна між подружжям, оскільки визначаються частки в майні кожного з подружжя, хоча спільність майна зберігається; в другому випадку режим спільності припиняється взагалі, тобто відбувається і фактичний поділ майна між подружжям. Хоча і в цьому випадку можливою є ситуація, коли спільне майно стане приватною власністю одного із подружжя, а інший – отримає відповідну грошову компенсацію. З іншого боку виділ стосується частки одного із подружжя, тобто певного майна, яке виділяється в натурі при збереженні режиму спільності на інше майно.

Якщо аналізувати поняття «розподіл спільного майна», то воно відсутнє у сімейному законодавстві (сам термін «розподіл» використовується лише у ст. 54 СК України, в якій йдеться про право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань сім'ї згодою [160]). В цьому контексті «розподіл» виходячи з визначення Академічного тлумачного словника української мови означає ділити щось між ким-, чим-небудь, даючи кожному окрему частку, на відміну від поняття «поділ», що означає просто «ділити що-небудь на частини» [70; 151; 151]. Отже, поділ та виділ майна – це процес зміни правового режиму майна, в результаті чого маємо розподіл майна або його частини між подружжям. Тобто поняття «розподіл спільного майна» включає в себе й поняття «поділ спільного майна» і поняття «виділ спільного майна», однак не вичерпується ними [70, с. 200-201].

Зокрема, як зазначає О. В. Розгон, одним із способів розподілу майна подружжя є продаж майна з поділом отриманої суми між подружжям [150, с. 100]. В цьому випадку немає класичного поділу майна на частини з подальшим

розподілом їх між кожним із подружжя. Однак такий поділ відбувається при продажі або іншому відчуженні спільного майна, новим власником якого може стати як одна особа, так і декілька осіб (в другому випадку матимемо збереження спільної власності, але зміну власників; хоча можливий продаж окремих часток спільного майна різним власникам, коли у нових речових правовідносинах вже не буде співвласників, а будуть окремі власники). Можливим є й комбінування вище перелічених способів продажу або іншого відчуження майна. В такому випадку, розподіл спільного майна відбудеться не між подружжям, а між іншими особами, тоді як між подружжям відбудеться розподіл отриманих за це майно грошових коштів або іншого майна, що передане в процесі такого відчуження [70, с. 201]

На підставі вище викладеного наукового дослідження, можемо зазначити, що розподіл майна подружжя – це зміни в правовому режимі спільного майна подружжя, які полягають у переданні:

1) в приватну власність кожного із подружжя всього або частини майна, що знаходилося у спільній сумісній власності через поділ майна у натурі (є основним), присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна (фактичний поділ спільного майна);

2) майна зі спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку з визначенням часток в майні кожного подружжя (формальний поділ спільного майна);

3) частини майна одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (виділ спільного майна);

4) всього або частини майна шляхом його відчуження (розподіл спільного майна подружжя шляхом його відчуження), в такому випадку фактично розподілу підлягають отримані грошові кошти або інше майно, отримані в результаті відчуження [70, с. 201]

Аналізуючи правову природу розподілу спільного майна подружжя, можемо зазначити, що він здійснюється через застосування одного або кількох способів

припинення права спільної сумісної власності на таке майно. Відповідні способи визначені у ст. 71 СК України. З іншого боку, хоча ст. 71 СК України й має назву «способи та порядок поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя», однак у ній не визначено чітко, які саме способи застосовуються подружжям або судом під час розподілу спільного майна подружжя (в ній визначено лише окремі процесуальні аспекти такого розподілу). У зв'язку із цим, виникає питання про перелік та зміст таких способів, які певною мірою стали предметом наукового дослідження науковців – представників сімейно-правової доктрини.

Як зазначає І. В. Жилінкова, застосовуються наступні способи розподілу майна подружжя: поділ майна в натурі (застосовується щодо подільних речей); присудження майна одному з подружжя з покладенням на нього обов'язку надати другому компенсацію замість його частки у праві спільної сумісної власності (застосовується до неподільних речей); розподіл речей між подружжям з урахуванням їх вартості та частки кожного з подружжя в спільному майні; застосування кількох вище перелічених способів до різних речей, що складають спільну сумісну власність подружжя [158, с. 124-1255; 162, с. 245-246]. По суті науковиця виводить відповідні способи розподілу майна подружжя із диспозиції ст. 71 СК України (аналогічно тому, як це здійснює Т. О. Ариванюк [17, с. 153-154], З. В. Ромовська [153, с. 115], Т. В. Чудік [182, с. 635]).

Хочемо уточнити, що способи розподілу майна подружжя, які містяться в ст. 71 СК України передбачені для застосування судом під час вирішення відповідного спору, та не уточнюють способи розподілу, що можуть бути застосовані безпосередньо подружжям за умови добровільного (договірного) поділу майна між ними. Так, за принципом автономії волі сторін, подружжя може передбачити в договорі про поділ майна й інші, непоіменовані в законодавстві способи розподілу належного на праві спільної власності майна.

О. В. Розгон зазначає, що до вказаних І. В. Жилінковою способів розподілу майна подружжя можна віднести продаж майна з поділом отриманої суми між подружжям [150, с. 100]. Хоча він і не наведений у законодавстві, однак в

результаті застосування такого способу відбувається розподіл спільного майна подружжя за взаємною згодою, де фактичну «компенсацію» за майно отримує кожен із подружжя. По суті цей спосіб є альтернативою судового порядку розподілу майна подружжя, коли подружжя не може домовитися про застосування жодного із способів розподілу майна, що передбачені у ст. 71 СК України. Хоча можливе й застосування комбінованого способу розподілу майна подружжя, коли частина майна продається із розподілом отриманих від продажу сум між подружжям, а частина – поділяється в натурі чи передається одному з подружжя із компенсацією вартості іншому.

Добровільний порядок розподілу майна подружжя застосовується, якщо подружжя домовилося стосовно визначення часток кожного з них у праві на майно, а також дійшло згоди щодо конкретного поділу майна відповідно до цих часток. Як зазначає І. В. Апопій, слово «домовитися» свідчить про добровільний, позасудовий шлях вирішення питань життя сім'ї щодо користування їх спільним майном або його поділу [16, с. 67]. На думку С. Я. Фурси така домовленість може бути усною, якщо вона стосується рухомих речей, які не мають значної цінності [161, с. 206]. Якщо предметом домовленості виступає нерухоме майно, необхідним є укладання договору про розподіл такого майна саме у письмовій формі. В такому випадку, відповідно до ч. 2 ст. 69 СК України договір про поділ жилого будинку, квартири, іншого нерухомого майна має бути нотаріально посвідчений [160]. Як зазначає О. В. Розгон, подружжя може вирішити питання про розподіл майна, належного йому на праві спільної сумісної власності, у шлюбному договорі, у договорі про поділ майна подружжя або у договорі про виділ частки одного з подружжя зі складу усього майна подружжя. Необхідно зазначити, що договір про поділ майна подружжя може бути укладений тільки щодо майна, яке вже належить подружжю (те ж саме стосується договору про виділ майна), в той час як шлюбний договір укладається також щодо майна, права на яке виникнуть у майбутньому [150, с. 94-95; 158, с. 113]. З іншого боку, усі ці договори можуть стосуватися як випадків розподілу майна подружжя в момент їх знаходження у шлюбі, так і в момент його розірвання.

Крім того, добровільний порядок розподілу майна подружжя може бути виражений через укладання угоди за результатами медіації. Відповідно до Закону України «Про медіацію» подружжя може за взаємною згодою звернутися до медіатора за вирішенням спору. Тому поруч із судовим та договірним порядком розподілу майна подружжя можемо виділити також порядок розподілу майна подружжя, визначений за результатами процесу сімейної медіації. В разі, якщо медіатору вдасться вирішити спір щодо розподілу майна подружжя, укладається угода за результатами медіації, в якій зазначаються узгоджені сторонами медіації зобов'язання щодо проведення розподілу спільного майна, способи та строки розподілу, а також наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань стосовно проведення розподілу спільного майна. Тому варто вказати, що положення сімейного законодавства щодо розподілу спільного майна подружжя (порядку та способів такого розподілу) застосовуються у випадках, коли подружжя не домовилося про це самостійно чи за допомогою медіації. Водночас, важливо зауважити, що під час добровільного розподілу сторони не вправі порушувати обов'язкові вимоги СК України, наприклад, щодо нотаріального посвідчення договорів, які стосуються нерухомого майна. Окремо можемо зазначити, що положення ЦК України під час розподілу майна подружжя застосовуються лише у випадках, коли відповідні питання не врегульовані сторонами в договорі, угоді за результатами сімейної медіації і власне – сімейним законодавством. Зокрема це стосується питань: застосування позовної давності до вимог про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (в СК України зазначається лише до яких вимог вона застосовується та її тривалість, однак не визначаються питання про її обчислення, початку, зупинення, переривання перебігу, наслідків впливу позовної давності тощо); положень про підстави недійсності правочинів, які укладаються щодо розподілу майна подружжя тощо. У зв'язку із цим, можемо говорити про спеціальний характер правового регулювання правовідносин щодо розподілу майна між жінкою та чоловіком відповідно до положень сімейного законодавства, сімейного договору чи угоди, укладеної за результатами сімейної медіації, а у випадках, не врегульованих сімейним законодавством – і нормами

цивільного законодавства.

Отже, можемо зробити висновок, що інститут розподілу майна подружжя – це особливий інститут сімейного права, який врегульовує правовідносини, пов'язані зі змінами в правовому режимі майна подружжя, що знаходиться в спільній сумісній власності через застосування таких способів розподілу, як фактичний поділ, формальний поділ, виділ чи розподіл майна шляхом його відчуження за допомогою таких інструментів розподілу як: поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, передачі частини майна одному з подружжя у приватну власність, розподіл коштів чи іншого майна, отриманих у результаті відчуження спільного майна подружжя.

Цей сімейно-правовий інститут має ряд ознак, що визначають його правову природу: а) спеціальний характер правового регулювання розподілу майна між жінкою та чоловіком щодо припинення правового режиму спільності майна, набутого в шлюбі між ними відповідно до положень сімейного законодавства, сімейного договору чи угоди, укладеної за результатами сімейної медіації, тоді як положення цивільного законодавства до таких правовідносин застосовуються лише у випадках, не врегульованих сімейним законодавством; б) положення сімейного законодавства щодо розподілу спільного майна подружжя, зокрема порядку та способів такого розподілу застосовуються у випадках, коли подружжя не домовилося про це самостійно чи за допомогою медіації; в) суб'єктами правовідносин, урегульованих цим сімейно-правовим інститутом є жінка та чоловік, які перебувають або перебували в шлюбі й домовилися про особливості розподілу майна подружжя чи звернулися за вирішення спору про це до медіатора чи суду.

Розподіл майна подружжя – це зміни в правовому режимі спільного майна подружжя, які полягають у переданні: а) в приватну власність кожного з подружжя всього або частини майна, що знаходилося в спільній сумісній власності через поділ майна в натурі (є основним), присудження майна одному з подружжя із

виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна (фактичний поділ спільного майна); б) майна із спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку з визначенням часток у майні кожного подружжя (формальний поділ спільного майна); в) частини майна одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (виділ спільного майна); г) всього або частини майна шляхом його відчуження (розподіл спільного майна подружжя шляхом його відчуження), в такому випадку фактично розподілу підлягають грошові кошти або інше майно, отримані в результаті відчуження.

Правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає у наступному: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна у натурі, присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний, медіаційний або судовий порядок його здійснення з пріоритетом перших двох за умови відсутності спору між подружжям (відповідно, існують три види розподілу майна подружжя – договірний, судовий розподіл майна подружжя, а також розподіл майна подружжя за допомогою медіації, що завершується укладенням угоди за результатами медіації, якою передбачається розподіл майна подружжя; юридичним результатом розподілу майна подружжя є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму спільної сумісної в спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі.

1.2 Розвиток інституту розподілу майна подружжя за законодавством, яке діяло на українських землях

Правовий інститут розподілу майна подружжя є достатньо молодим, зважаючи на те, що протягом достатньо тривалого часу серед правових наслідків шлюбу не було виникнення презумпції спільності майна, що набуте подружжям в період шлюбу (хоча відповідні наслідки шлюб зумовлював за українським звичаєвим правом), а відтак – і не існувало потреби у розподілі майна подружжя. Таке майно було роздільним і належало чоловікові та дружині, а отже питання розподілу було актуальним для майна померлого подружжя, яке передавалося дітям, а в певній частині – і пережившому подружжю у відповідних частках (що зумовлювало необхідність проведення такого розподілу). В той же час, коли законодавство, яке діяло на українських землях стало допускати правовий режим спільності майна подружжя (спочатку у договірному порядку, а пізніше – як правову презумпцію, як правовий режим «за замовчуванням»), питання розподілу майна подружжя також отримало своє правове регулювання [72, с. 16].

В античний період на території сучасної України існували різні державні утворення – кіммерійців (IX – VII ст. до н.е.), скіфів (VII – III ст. до н.е.), давніх греків (VII ст. до н.е. – IV ст. н.е.), сарматів (III ст. до н.е. – II ст. н.е.), готів (II – IV ст.), гунів (IV ст.), антів (IV – VII ст.), аварів (VI – VII ст.), хазарів (VII – IX ст.), слов'ян (із V ст.). В той же час, писемні правові джерела зазначених державних утворень невідомі, за винятком джерел приватного (в тому числі й сімейного) права грецьких держав-полісів та звичаєвого права слов'янських племен, що проживали на українських землях в період до створення Київської князівської держави (Руси-України). Тому зупинимося більш детально на особливостях правового регулювання режиму майна подружжя та можливості його розподілу відповідно до законодавства грецьких держав-полісів та звичаєвого права слов'янських племен на українських теренах [72, с. 16].

Як зазначає В. А. Ватрас, у грецьких державах-полісах, що виникли на теренах чорноморського узбережжя України, сформувалася досить цікава правова система, яка поруч із нормами звичаєвого права тих народів, що жили на цих землях, також запозичила норми римського приватного права, в тому числі сімейного, а в подальшому – норми візантійського права. Останні згодом були частково імплементовані Київською князівською державою та увійшли до складу канонічного сімейного права. Науковець правильно зауважує, що грецькі міста-поліси використовували норми римського приватного права у сімейних відносинах за участю громадян Риму (для сімейних відносин за участю громадян та підданих інших держав та політичних утворень, діяли норми «права народів», тобто звичаєве право народів, що проживали на відповідній території), з розвитком християнства відповідні норми поширюються на усі сімейні відносини [26, с. 129-130].

Говорячи про правове регулювання майнових прав жінки та чоловіка у шлюбі відповідно до римського приватного права, правовий режим майна подружжя залежав від виду шлюбу. При шлюбі *cum manu* існувала презумпція фактичної спільності майна сім'ї, хоча формально власником був голова сім'ї (*pater familias*) – ним міг бути чоловік або його батько (якщо чоловік ще знаходився під владою домовладки); дружина автоматично ставала членом сім'ї чоловіка, втрачаючи всі зв'язки із своєю родиною, а усе майно цієї жінки переходило у власність глави сімейства [28, с. 65]. В основі майнових відносин подружжя «*sine manu*» лежав принцип роздільності майна подружжя: все, що було власністю дружини до вступу в шлюб або придбане нею під час шлюбу, залишалось її власністю, якщо вона була юридично самотійною; дружина могла самотійно володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном, не чекаючи дозволу чоловіка і не звітуючи йому, також могла доручити чоловікові керувати своїм майном [19, с. 57], однак лише в межах, що виключали погіршення майнового становища дружини або передати йому майно на зберігання [26, с. 134].

В першому випадку (шлюб *cum manu*) формально не існувало режиму спільної власності, а тому норми римського права про можливість розподілу спільного майна не стосувалося саме сімейного майна, за винятком розподілу

спадкового майна між спадкоємцями. В другому випадку (шлюб *sine manu*) чітко діяла презумпція роздільності майна і розподіл подружнього майна існував де-факто через механізм передачі майна, переданого у «дошлюбне дарування». Останнє передбачало здійснення формального дарування чоловіком частини свого майна дружині у відповідь на переданий чоловікові посаг (який передавався у користування чоловікові, але міг бути повернутий дружині у разі припинення шлюбу). Фактично у разі припинення шлюбу з вини чоловіка повертався не посаг, а майно, передане дружині як «дошлюбне дарування». До цього часу це майно залишалося у власності та в управлінні чоловіка, однак дружина мала потенційне право на таке майно (по суті право на частку у майні чоловіка) [77, с. 293-294, 327-328].

Як правильно зазначає О. О. Балко, особливістю норм інституту шлюбу в джерелах давнього українського права було те, що вони врегульовували лише майнові відносини між подружжям, а інші відносини регулювались звичаями та нормами канонічного права [19, с. 161]. Серед останніх можемо назвати такі джерела, як: «Кормча книга», що являла собою кодифікацію «апостольських правил», правил вселенських і деяких, визнаних канонічними, місцевих церковних соборів, твори церковних письменників IV-VII ст. та окремі норми візантійського права світського походження (передусім норми кодифікації Юстиніана) [36, с. 71-72], які застосовувалися переважно при вирішенні сімейних спорів церковними судами і здійснення церковних сімейних обрядів, що мали юридичне значення (вінчання, хрещення тощо); «Еклога» імператорів Василя і Костянтина, яка стала фактично скороченою збіркою положень Кодексу, Інституцій, Дигест та Новел Юстиніана з певними вилученнями та доповненнями, виданою 726 року [40, с. 40; 174, с. 135]; Прохірона імператорів Василя, Костянтина і Леона, який був збірником правових актів – посібником для суддів та інших правозастосувачів [157, с. 26-27], що був виданий 872 року на заміну багатьох положень Еклоги [26, с. 145-146]. Зазначені норми докладно визначали порядок укладання шлюбу, процедуру вінчання, особисті права та обов'язки подружжя, а також підстави для припинення шлюбу, в тому числі шляхом його розірвання. В той же час, норми канонічного

права не містили істотних особливостей саме у сенсі правового режиму майна подружжя та можливості розподілу майна подружжя у разі припинення шлюбу і передбачали спочатку аналогічні римському приватному праву положення щодо презумпції роздільності майна подружжя при можливості передачі частини майна в управління іншому з подружжя.

Писемні правові джерела національного походження – «Руська правда», викладена у трьох редакціях, а також князівські церковні статuti уже містили окремі положення, пов'язані із розподілом майна. Зокрема, «Просторова редакція Руської правди» містила окремі положення щодо розподілу спадкового майна, в тому числі щодо права дружини на частину майна померлого чоловіка (ст. ст. 90-94, 102-108 «Просторової редакції Руської правди»). Церковні статuti князів Володимира Великого й Ярослава Мудрого містили положення щодо особливостей вирішення сімейних спорів церковними судами, зокрема справ сімейних і про спадщину [175, с. 39-45].

В період існування на території сучасної України слов'янських племінних політичних союзів та перших князівств (у тому числі Київського), основними джерелами сімейного права все ж були звичаї [26, с. 148]. При цьому, вони виявилися достатньо живучими в плані їх застосування на практиці і навіть в XIX ст. сфера сімейно-майнових відносин здебільшого ігнорувала офіційне право (світське та канонічне), керуючись звичаєвим правом. Навіть у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. ще не були актуальними уявлення про індивідуальну власність подружжя, натомість переважало уявлення про цілісність сімейної власності та її спільність [76, с. 77].

Як зазначає М. В. Гримич, щодо правового режиму сімейного майна існує дискусія: одні науковці вказують на наявність спільної власності сім'ї на відповідне рухоме та нерухоме майно, інші – зазначають на особистій приватній власності на сімейне майно з боку голови сім'ї і виникнення режиму спільного майна лише у разі його смерті, якщо не відбувається поділу майна між спадкоємцями [72, с. 18]

В другому випадку бачимо існування інституту, схожого на власність у сім'ї cum manu в римському приватному праві, коли права власника, зокрема щодо

розпорядження сімейним майном належало голові сім'ї. З іншого боку, голова сім'ї мав обмежені права розпоряджатися сімейним майном, наприклад під час складання заповіту був зобов'язаний враховувати всіх, хто вкладав свою працю і майно у сімейне господарство; вирішення сімейних скарг на дії глави сім'ї щодо розпорядження майном дають змогу виявити, що глава сім'ї був зобов'язаний не просто враховувати думку інших членів сім'ї, а розпоряджатися (серед іншого закладати, продавати чи іншим шляхом відчужувати) майном лише за згодою і з відома членів його сім'ї. Будь-яке майно, придбане батьками, складає сімейну власність, члени сім'ї мають майно в особистій приватній власності лише у випадку, якщо вони відділені і придбали майно за власний кошт, або відповідне майно є майном особистого користування (наприклад, одяг).

Звичаї допускали можливість виконання обов'язків голови сім'ї не тільки чоловіком, а й дружиною в разі, якщо чоловік «пішов у москалі» (служить у війську), «подався на заробітки», помер або позбавлений права господарювати через марнотратство й руйнування господарства; також главою сім'ї міг стати у разі, якщо батько помер або в силу віку не може виконувати власні обов'язки з управління господарством – старший син, а у разі, якщо сім'я не поділена – батьків брат. Існувала практика усунення глави сім'ї від влади та призначення нового глави сім'ї сільською громадою або самими членами сім'ї.

В звичаєвому праві того часу (і майже до кінця XIX ст. існувала практика виділу майна у власність члена сім'ї (це стосувалося дітей, які створювали власні сім'ї, а певною мірою могло стосуватися й приймаків у разі смерті дружини або невістки в разі смерті чоловіка), тобто розподіл спільного майна міг стосуватися й одного подружжя, яке отримувало відповідні майнові права передусім в порядку спадкування. Частина жіночої долі під час сімейних та спадкових поділів та виділів залежала від особистого внеску жінки в надбання майна в тій чи іншій родині, передусім з її посагом, а також з обсягом заробленого її особистою працею майна. В той же час, частіше виділ стосувався дітей і проводився ще за життя голови сім'ї як правило щодо нерухомого майна [72, с. 18]

Зазвичай чоловік заповідав дружині частину свого майна, яка називалася віном (український аналог «дошлюбного дарування»). Вдова могла розпоряджатися даним віном як власниця. Однак, якщо віно не було відписане їй, в такому разі вона отримувала право на пожиттєве користування частиною спадкового майна [152, с. 65]. До особистої приватної власності одного з подружжя також могли належати кошти, зароблені за час військової служби, земельні ділянки, куплені за них, посаг, подарунки та деякі особисті речі, придбані одним з подружжям для іншого. Такі речі в принципі не підлягали розподілу чи виділу і або передавалися у власність іншого з подружжя чи дітей після смерті їх власника (при цьому «материнське» майно передавалося у спадок дочкам, «батьківське» – як правило синам, але частка з нього передавалася для утримання пережившого подружжя, а також для забезпечення посагу при одруженні дочок у нову сім'ю), або поверталися у попередню сім'ю дружини (так зване «трансферне майно», яке поверталось у сім'ю батьків дружини у разі її смерті у бездітному шлюбі) [33, с. 149-152, 154-155, 161-163, 166, 205, 215; 34, с. 164-168, 175-182, 227, 238].

Таким чином, майнові відносини між подружжям в період існування Київської держави ґрунтувалися на принципі роздільності їх майна та захищеності інтересів кожного з подружжя. Разом з тим, щоб спільно турбуватися про добробут новоствореної сім'ї, подружжя прагнуло об'єднати своє майно, з одночасним збереженням можливості його розподілу, в разі потреби, на попередні складові частини або ж на частини наперед обумовлені. Без сумніву, принцип спільності та роздільності майна був дуже прогресивним на той час та сприяв майбутньому розвитку майнових відносин між подружжям [19, с. 142]. Укладення шлюбу зумовлювало ряд правових наслідків майнового характеру, в тому числі дарування подружжю майна їх батьками та родичами, передачею посагу, викупу, калиму, вранішнього дару, визначенням умов подальшого проживання подружжя, їх дітей, родичів, зокрема і в майновому сенсі. В останньому випадку частими були випадки укладання шлюбних договорів, за допомогою яких закріплювалися права подружжя на майно, встановлювався порядок його поділу і передачі в спадщину, визначалися умови відповідальності подружжя за спільними та особистими боргами [45, с.60]. В той же час, до початку

XIX ст. шлюбні договори та можливість їх укладання не було передбачено писаним правом, вже положення ст. ст. 116 і 117 Зводу законів дозволяли подружжю укласти незаборонені угоди щодо власного майна [54, с. 91], а вперше порядок укладання шлюбного договору та його зміст знаходимо лише в положеннях Австрійського цивільного уложення.

Протягом XIV ст. відбувається поступове входження українських князівств до складу двох держав – Великого князівства Литовського та королівства Польського, спочатку на правах удільних князівств або князівств, які перебували у персональній унії із Польщею або Литвою, з другої половини XV ст. – на правах складової частини цих держав. В той же час, ліквідація політичної незалежності, а потім – політичної автономії українських держав не спричинила ліквідацію правової автономії. Як зазначає В. А. Ватрас, спочатку сімейні відносини на українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського та королівства Польського, врегульовувалися нормами, які діяли ще в період Русі-України – переважно це були норми таких правових джерел: Просторова редакція «Руської правди», статuti про церковні суди князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, норми канонічного права, викладені в «Кормчій книзі», а також пізніших норм, які видавалися вже Руською православною церквою, норми звичаєвого права, які переважно врегульовували відносини між подружжям, батьками та дітьми, за винятками, визначеними світським законодавством та церковними канонами [27, с. 84].

Лише з XVI ст. відбувається часткове заміщення цих правових джерел нормами Литовських статутів 1529, 1566 та 1588 років, які лише частково врегульовували майнові відносини подружжя, переважно в аспекті визначення наступних майнових прав та обов'язків подружжя або колишнього подружжя, а саме:

1) майнових прав дружини, які виникають у зв'язку зі смертю чоловіка, зокрема: права на спадкування майна чоловіка у випадках відсутності в дружини віна (п. 1 р. 4 Литовського статуту 1529 року) або дітей, які могли б забезпечити її утримання (п. 2 р. 4, п. 5 р. 4 Литовського статуту 1529 року, арт. 5 р. 5 Литовського статуту 1566 року), права на управління майном померлого чоловіка до повноліття дітей з подальшим

розподілом майна між ними (п. 6 р. 4 Литовського статуту 1529 року, арт. 10 р. 5 Литовського статуту 1566 року, арт. 11 р. 5 Литовського статуту 1588 року);

2) майнових прав та обов'язків подружжя, зокрема, обов'язку чоловіка записати віно за дружиною (арт. 2 р. 5 Литовського статуту 1566 року, відповідний артикул Литовського статуту 1588 року), обмеження розпорядження чоловіка тим майном, яке записане за дружиною (арт. 16 р. 5 Литовського статуту 1566 року), повернення майна, внесеного дружиною у сім'ю у разі її смерті в бездітному шлюбі, родичам дружини (арт. 17 р. 5 Литовського статуту 1566 року, арт. 19 р. 5 Литовського статуту 1588 року) [50, с. 25-27, 105-106, 231-236; 166, с. 135-141; 167, с. 110-115].

Зважаючи на збереження принципу роздільності майна подружжя із передачею права на управління чоловіка, в Литовських статутах не врегульовується питання розподілу спільного майна, оскільки останнє не розглядається як категорія, що застосовується до майна подружжя, а лише до майна, яке підлягає розподілу в зв'язку із смертю одного із подружжя у порядку спадкування (наприклад, про розподіл майна між синами померлого залежно від вкладу дружин померлого у таке майно говориться в арт. 15 р. 5 Литовського статуту 1588 року, про розподіл майна чоловіка у відповідних частках говориться в арт. 6, 10, 11 р. 5 Литовського статуту 1588 року), аналогічний розподіл материнського майна (арт. 14 р. 5 Литовського статуту 1588 року). При цьому, розподіл майна померлого чоловіка через передачу його у власність як синів, так і дружини, здійснюється лише щодо «вінованої» дружини; у випадку, якщо дружина була «невінованою», тобто їй не було забезпечено надання віна з боку чоловіка при одруженні, вона отримувала лише право обмеженого користування частиною майна чоловіка, яке розподілялося виключно між синами померлого [50, с. 233-234; 167, с. 112-113].

З іншого боку, як зазначає В. І. Андрюліс, в Литовському статуті 1588 року поруч із роздільною власністю вперше визнавалося можливість спільної власності подружжя на майно, набуте під час шлюбу, але лише щодо «людей убогих», тобто представників селянського стану (а не шляхти) [15, с. 21]. Цим самим фактично Литовський статут визнав звичаєві норми щодо спільності майна подружжя і в артикулі 21 п'ятого розділу вперше визначив порядок розподілу такого майна – третя частина передавалася

дружині, інша – розподілялася між дітьми, а за їх відсутності розподіл майна не проводився, а усе майно передавалося дружині. Аналогічно, у разі смерті дружини здійснювався такий самий розподіл майна, але щодо чоловіка та синів померлої [50, с. 237; 167, с. 115]. На зв'язку цієї норми із звичаєвою практикою зазначає М. В. Гримич, яка вказує, що звичаєва практика є повнішою та більш гнучкою порівняно із сухими нормами писаного права того часу [35, с. 7]. В той же час, єдиною підставою для такого розподілу визнавалася смерть чоловіка чи дружини, тобто розподіл майна подружжя пов'язувався зі спадкуванням і не передбачав можливості розподілу майна саме між подружжям, а лише між подружжям та дітьми.

Створення Української козацької держави, яка постала в результаті національно-визвольної революції українського народу 1648-1657 років, привнесло в регулювання сімейних відносин звичаєві норми, які менше залежали від церковного права і містили ряд прогресивних, як для того часу положень, зокрема такі як: право вільної згоди наречених на укладення шлюбу, свободу розірвання шлюбу, можливість вирішення спірних питань у сімейному праві без посередництва церкви світською владою [26, с. 180]. Норми Литовських статутів і канонічного права зберегли свою дію, однак уже не мали пріоритетності в разі конкуренції норм.

В першій половині XVIII ст. відповідні норми були кодифіковані в збірнику «Права, за якими судиться малоросійський народ», який хоч і не набрав чинності, однак дає змогу зрозуміти якими саме звичаєвими нормами керувалося подружжя при здійсненні своїх прав та обов'язків, зокрема щодо спільного майна.

З одного боку, цей збірник містив уже відомі нам норми про обов'язок батьків надати посаг під час одруження, а чоловіка – надати дружині віно, тобто «подружній дар», запис про який має бути здійснений при вирішенні питання про одруження (артикул 4 Глави 10), обов'язок батьків забезпечити від чоловіка надання запису про віно (артикул 5 Глави 10), право «вінованої дружини» на третину майна померлого чоловіка та на посаг, переданий нею під час одруження чи грошове відшкодування вартості майна, що відносилось до віна та посагу, а також право родичів померлої дружини на повернення посагу в родину в разі бездітного шлюбу (артикули 6, 16 і 17 Глави 10), право «невінованої дружини» на користування третьою частиною майна

померлого чоловіка при одночасному позбавленні її права на повернення посагу (артикули 7 і 17 Глави 10). В той же час, розпорядження майном, що отримане як віно, обмежувалося можливістю продажу його лише спадкоємцям чоловіка, за винятком випадків нужденності вдови, коли вона вправі розпорядитися таким майном, якщо спадкоємці не виявлять бажання купити у неї відповідне майно або надати матеріальну допомогу (артикул 21 Глави 10). Поняття «розподіл майна» в цьому документі також стосується випадків поділу майна між дітьми померлого чоловіка (як випливає зі змісту Глави 11) [50, с. 513-524, 526].

З іншого боку, в ньому знаходимо й низку нових положень, які стосуються майнових прав подружжя. Так, в статті 8 Глави 10 «Прав» зазначається на праві чоловіка записати за дружиною крім віна, також інше рухоме майно, яке залишається в її власності навіть у разі оплатного повернення віна дітям чоловіка; в статті 18 Глави 10 зазначається, яке майно залишається у власності «невінованої дружини», зокрема жіноче вбрання, прикраси, частково – інші рухомі речі, а також на тому, що «вінована дружина» мала право на відшкодування з боку спадкоємців чоловіка витрат, які вона понесла щодо добудови чи покращення нерухомого майна. Також крім «вінованої» та «невінованої» дружини у збірнику вводиться поняття вдови, яка вийшла заміж вдруге – така жінка не має права на віно від другого чоловіка, однак має право на частину його майна після його смерті нарівні з дітьми, або як мінімум третину такого майна, втрачаючи право власності на таке майно лише в разі нового заміжжя. Однак, якщо чоловік за життя записав за своєю дружиною частину свого майна, вона має право лише на нього і не має права на інше майно подружжя (артикул 30 Глави 10) [50, с. 516-517, 524, 530].

Особливим у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» є положення статті 37 Глави 10, які визначають вперше на рівні писаного джерела сімейного права особливості розподілу майна подружжя у разі розірвання шлюбу. Відповідно до положень цього статті, якщо винним у розірванні шлюбу є чоловік, то дружина залишається з майном, записаним за нею чоловіком, тобто зберігає і віно, і посаг. У разі вини дружини в розірванні шлюбу вона втрачає право на посаг та віно. Якщо ж у

розірванні шлюбу немає вини обох з подружжя, віно залишається за чоловіком, а посаг – за дружиною [50, с. 534].

Інший проєкт збірника звичаєвого права – «Зібрання малоросійських прав», підготовлена 1807 року, передбачав обов'язкову передачу майна дружини під опіку (в управління) чоловіка, без дозволу якого дружина не мала права розпорядитися власним майном (§§ 27, 31), а також можливість участі дружини у розподілі майна померлого чоловіка лише у разі, якщо останній прямо зазначив дружину серед спадкоємців або записав відповідне майно як віно (§24), право чоловіка передавати у власність дружини рухоме майно без обмеження вартості та обсягу та не більш як третини нерухомого майна (§58), відповідні права дружини і чоловіка, пов'язані з управлінням майном, записаним як віно (§§ 63-94), посаг (§§ 95-99), подружній подарунок (§§ 100-112) – останній належав дружині, однак подароване дружині нерухоме майно після смерті дружини передавалося у спадок дітям чоловіка. «Зібрання малоросійських прав» у §116 визнавало за дружиною, яка вже не має чоловіка, право на приріст в майні, що виник в результаті її трудової діяльності та можливість розпорядитися ним. У §§ 117-121 «Зібрання» визначаються особливості розподілу майна, набутого у шлюбі, якщо подружжя не передбачило особливості такого розподілу у заповіті – таке майно розподіляється між дружиною та дітьми, причому дружина отримує третину майна; у разі ж смерті вдови її майно розподіляється між родичами її чоловіка та її родичами. Правові наслідки розірвання шлюбу у «Зібранні» аналогічні наслідкам, визначеним у «Правах» з уточненням, що залишаються у власності подружжя усі подарунки за тим, кому вони надавалися (§137), а у разі, якщо дружина не мала ні віна, ні посагу, при розірванні шлюбу з вини чоловіка, дружина мала право на отримання четвертої частини майна чоловіка (§144). «Зібрання малоросійських прав» вперше визначало правовий режим спільної власності та особливості її розподілу (§§ 582-632), передбачаючи що правовий режим спільного майна виникає у разі успадкування нерухомого майна; право ініціювати розподіл спільного майна мають усі співвласники; розподіл спільного майна відбувається за згодою сторін або в судовому порядку; майно, отримане в результаті розподілу може бути відчужене лише власникам інших частин майна [50, с. 891, 894-898, 900-901, 1007-1012].

В другій половині XVIII ст. після остаточної ліквідації Української гетьманської держави та розділів Речі Посполитої, українські землі опинилися переважно у складі Російської імперії, а територія Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття – у складі Австрійської (з 1867 року – Австро-Угорської) імперії. Спочатку на цих землях зберігалася дія українського звичаєвого права, норм канонічного права та права польсько-литовського періоду, однак надалі відбулася кодифікація норм приватного права. Питання регулювання майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних із спільною власністю подружжя починають врегульовуватися кодифікованими актами – Галицьким цивільним кодексом, Австрійським цивільним уложенням і Зводом законів Російської імперії [72, с. 20]

Галицький цивільний кодекс, введений спочатку на території Західної Галичини, а надалі – Східної Галичини та Буковини з 1797 року по суті був Проектом загальноавстрійського цивільного кодексу, введеним в якості юридичного експерименту, і діяв до прийняття Австрійського цивільного уложення 1811 року. Досвід застосування Австрійського цивільного уложення в Галичині був вивчений, узагальнений і 7 липня 1810 року його було схвалено, а з 1 січня 1812 року він набув чинності, в тому числі і для Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття (для Тернопільщини він набув чинності з 1816 року після її приєднання до Австрійської імперії) [24, с. 93]. Останнє діяло на цих землях до 1934 року, коли набрав чинності Зобов'язальний кодекс Польської республіки, а на Закарпатті та Північній Буковині – до їх входження в склад України 1945 і 1940 роках відповідно [184, с. 199-202].

Згідно з п. 61 глави III Галицького цивільного кодексу права та обов'язки подружжя визначаються самою метою законного шлюбу, позитивним правом та угодою. Чоловік є главою сім'ї: чоловік управляє майном і піклується про нього, утримує і захищає у всіх справах дружину відповідно до свого становища і звання (п. 62). Дружина приймає майнове і суспільне становище чоловіка, вона повинна слідувати в його справах, допомагати в міру своїх сил у майновому стані і по дому, розвивати спільну справу спільними силами і послухом (п. 63). Сам по собі шлюб не встановлює жодного права спільності майна подружжя. Спільність визначається шляхом

особливого договору, відповідно до якого подружжя прирівнюється до контрагентів (п. 326). У разі, якщо подружжя нічого не встановить в договорі щодо їх майна, власність кожного із подружжя залишається недоторканою (п. 327), однак право управління майном дружини належить чоловікові як представникові (п. 328). Правила управління спільним майном та його розподілу визначені у п.п. 640-676 Галицького цивільного кодексу, причому визнається неподільність майнових прав на чуже майно (сервітути тощо). В п. 113 Кодексу зазначається, що у випадку, якщо в процесі розірвання шлюбу між подружжям виникне спір щодо їх договору, розподілу майна, утримання дітей чи з інших причин, і він не може бути вирішений шляхом переговорів, один із подружжя вправі подати позов до суду для його вирішення. Галицький цивільний кодекс також містить особливе правове регулювання щодо посагу, віна (у кодексі має назву «зустрічний подарунок»), подарунку на випадок смерті чоловіка («вдовий подарунок») [177, с. 28, 47, 240].

Відповідно до Австрійського цивільного уложення чоловік є головою сім'ї, переважно йому належить право вести господарство, але він зобов'язаний в силу своїх майнових можливостей надавати дружині належне утримання і «заступати її у всіх випадках» (ст. 91). Дружина отримує прізвище чоловіка й користується правами його стану. Вона зобов'язана слідувати за чоловіком до місця його проживання, допомагати йому за можливості у веденні господарства та у придбанні засобів, і, наскільки це необхідно для домашнього порядку, виконувати зроблені чоловіком розпорядження та наглядати за виконанням їх іншими (ст. 92). Крім того, подружжя має відповідні майнові права, які передбачені в шлюбному договорі (ст. 89). Предметом останнього є визначення правового режиму посагу, «зустрічного посагу», що передається чоловіком для збільшення посагу дружини і який є її власністю, «ранкового подарунку», який чоловік обіцяв надати дружині в перший ранок після одруження і який також є її власністю, визначення режиму спільності або роздільності майна, порядку управління майном, його спадкування та особливості надання «вдового подарунку» (п. 1217). Шлюб не встановлює спільності майна подружжя, для цього є необхідним окремий договір про спільність майна (п. 1233); спільність майна подружжя встановлюється лише на випадок смерті і надає одному з подружжя право на половину спільного майна,

зокрема нерухомого, що залишиться після смерті іншого з подружжя, за виключенням усіх боргів та зобов'язань, пов'язаних з майном (п.п. 1234-1236). Спільність майна подружжя припиняється, а саме майно підлягає розподілу в разі визнання одного з подружжя недієздатним, «добровільного розлучання» (тобто перебування в режимі окремого проживання подружжя), «судового розлучання» (тобто встановлення судом режиму окремого проживання подружжя), визнання шлюбу недійсним або його розірвання (п.п. 1260-1266). Якщо у разі розірвання шлюбу виникне спір щодо належного подружжю спільного майна або з питань його розподілу, суд намагатиметься вирішити питання через врегулювання спорів самим подружжям, якщо це є неможливим, суд вправі прийняти рішення щодо розподілу майна, враховуючи положення шлюбного договору (п. 117) [50, с. 1035, 1037, 1127-1129, 1131; 175, с. 337, 361-364, 367-368].

Австрійське цивільне уложення вперше передбачає процесуальний порядок розподілу спільного майна. Так, розподіл спільної речі здійснюється відповідно до договору, а за відсутності домовленості – судом (п. 841). Суд під час розподілу земель чи будівель вирішує чи є необхідним надання сервітуту для співвласника (п. 842). Якщо спільна річ не може бути розподілена зовсім, або без значного зменшення її вартості, вона повинна бути продана судом з публічних торгів, а отримані в результаті продажу кошти розподіляються між учасниками (п. 843). Сервітути, межові знаки та необхідні для спільного користування документи розподілу не підлягають (п. 844). У разі розподілу нерухомого майна, право власності на виділену частку в ньому отримується з моменту внесення акту про розподіл у публічні книги (п. 846). Майнові права третіх осіб на майно, що розподіляється, зокрема права застави, сервітуту, тощо зберігаються й після розподілу відповідного майна (п. 847) [50, с. 1098-1099; 175, с. 345].

Після проведення робіт щодо кодифікації законодавства, яке діяло на українських землях, що входили до Російської імперії та після припинення дії інших джерел права, зокрема Литовських статутів, з 1832 року основним джерелом сімейного права стають положення Книги першої «Про права та обов'язки сімейні» тому X «Зводу законів цивільних». Як було зазначено у вступі до цього документа, при вирішенні цивільних справ застосовуються місцеві закони краю, а у випадках їх

недостатності – загальні закони Імперії [26, с. 204]

Зводом законів 1832 року передбачено роздільність майна подружжя, а також можливість розпорядження власним майном без дозволу іншого з подружжя (п. п. 109, 114), крім випадку продажу нерухомого майна, яким забезпечений посаг (це стосувалося тільки для Чернігівської та Полтавської губерній, п. 111). В той же час, § 277 Зводу місцевих законів Західних губерній 1837 року, який після видання Зводу законів Російської імперії став діяти на території Київської, Волинської та Подільської губерній, прямо зазначалося про можливість режиму спільності майна, набутого подружжям під час шлюбу, а у § 278 передбачалася можливість договірною регулювання взаємних майнових прав та обов'язків подружжя, зокрема правового режиму майна та особливостей розподілу спільного майна. Відповідно до Зводу законів 1832 року дружина мала право власності на посаг, а також на майно, набуте нею чи на її ім'я під час шлюбу через купівлю, подарунок, спадкування або інший законний спосіб (п. 110). Також нічим не обмежується можливість передачі майна одним з подружжя іншому шляхом продажу, дарування чи іншої законної підстави (п. 116). У випадку визнання шлюбу недійсним або розлучення з вини одного з подружжя у Чернігівській та Полтавській губерніях у разі вини чоловіка, дружині повертається посаг, а у разі вини дружини – вона втрачає право на посаг (п. 118). Якщо подружжя має спільне майно, набуте в результаті спадкування, його розподіл можливий у разі згоди обох з подружжя (п. 551) [50, с. 28, 84, 282].

Українська національно-визвольна революція 1917-1921 років призвела до створення на теренах українських земель двох українських держав – Української та Західноукраїнської народних республік, які в подальшому об'єдналися, і протягом 1918-1921 років протистояли агресії з боку Польщі та Радянської Росії, поки не були поглинуті ними. Зважаючи на короткий час існування цих держав, а також Української держави гетьмана П. Скоропадського, змін у сімейному законодавстві в цей час не відбулося – продовжували діяти норми Австрійського цивільного уложення та Зводу законів Російської імперії. Прийнятий Українською центральною радою 14 березня 1918 року Закон «Про шлюб та розвід і про реєстрацію актів шлюбу, розводу, народження та смерті» так і не набрав чинності, у зв'язку з тим, що невдовзі

відбулося повалення Центральної ради та встановлення гетьманської влади, яка визнала нечинними рішення Української центральної ради. Однак варто відзначити певні особливості змісту цього закону. Так, в ньому передбачався переважно договірний порядок встановлення правового режиму майна подружжя (договору на майно, який вносився до реєстраційної книги під час реєстрації шлюбу), однак новим і прогресивним у цьому законі варто відзначити те, що відповідно до ст. 17, майно, набуте подружжям під час шлюбу вважалось спільною власністю подружжя, незалежно від того, хто його придбав [79, с. 108].

Окупація українських земель російськими військами та знищення Української народної республіки призвело до створення на теренах переважної частини українських земель радянських квазідержавних утворень, які згодом об'єдналися в Українську соціалістичну радянську республіку (УСРР; з 1937 року – Українську радянську соціалістичну республіку, УРСР), яка згодом стала суб'єктом федерації у складі Радянського Союзу. Утвердження більшовицької влади в Україні призвело до істотних змін у сімейному законодавстві, передусім скасування положень Зводу законів, релігійних та звичаєвих норм, які ще продовжували діяти до того часу та визнання юридичної сили лише за новими правовими актами радянської влади – спочатку декретами, які видавалися Радою народних комісарів протягом 1917-1919 років, а потім сімейними кодексами 1919, 1926 та 1969 років [72, с. 22]

Декретом Раднаркому УРСР від 20 лютого 1919 року «Про громадянський шлюб та ведення книг запису актів громадянського стану» та Кодексом законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку, розробленим того ж року (Кодекс не набрав чинності у зв'язку із тим, що російські війська згодом втратили контроль над Україною і остаточно встановили його лише 1921 року) зберігався принцип роздільності майна подружжя, однак на відміну від положень Зводу законів, чоловік та дружина були рівноправні в аспекті управління власним майном та розпорядження ним. Як було зазначено у ст. 85 Кодексу, шлюб не створював спільності майна подружжя, тобто навіть майно, набуте в шлюбі не вважалось спільною власністю подружжя. Разом із тим, у судовій практиці того часу щодо вирішення спорів про розірвання шлюбу визнавалось, що майно, набуте подружжям під час їхнього спільного життя, повинне

бути визнане спільною власністю обох з подружжя. Розірвання шлюбу може бути підставою для вимоги колишнього подружжя про розподіл спільного майна, набутого їх загальною працею та коштами. В подальшому положення судової практики отримали своє втілення у ст. 125 Кодексу про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану УРСР, якою передбачалося, що майно, набуте подружжям спільною працею в період шлюбу, вважається належним обом членам подружжя на засадах спільної власності, а інше майно складає окрему власність кожного з них (зокрема майно, набуте у шлюбі, однак з підстав, що не залежать від трудової та фінансової участі подружжя, наприклад, в порядку дарування та спадкування). Сімейний кодекс 1926 року не встановлював презумпції рівності майнових часток подружжя, що фактично наближало правовий режим їх майна до правового режиму, встановлюваного цивільним законодавством для звичайних суб'єктів цивільних правовідносин. У ст. 127 Кодексу передбачалася можливість договірною вирішення майнових питань подружжя, серед яких і визначення способу розподілу майна [17, с. 27; 57, с. 15, 37; 67, с. 59]. Порядок розподілу спільного майна в Кодексі 1926 року не визначався, однак його можна простежити, звернувшись до Цивільного кодексу УСРР 1922 року, а саме у п. 65 зазначалося, що кожний власник має право вимагати виділу своєї частки з спільного майна, оскільки це не суперечить закону або договору. Коли угоди про спосіб виділу не досягнуто, то майно за судовим рішенням ділиться в натурі, оскільки це є можливим без непомірної шкоди його господарському призначенню, в іншому випадку власник, якому виділяється, отримує грошову компенсацію [51, с. 687]. Попри те, що у Кодексі зазначено про виділ, а не поділ спільного майна, відповідні положення могли бути застосовані й до розподілу спільного майна подружжя [72, с. 23].

Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 року, зберігаючи положення про спільність майна, набутого подружжям за час шлюбу, за окремими виключеннями, та про роздільність майна, набутого до шлюбу, у ст. 29 містив положення про поділ спільного майна подружжя. Згідно з цією нормою, якщо подружжя не змогло домовитися щодо способу поділу спільного майна, суд за позовом обох або одного з них має право ухвалити рішення про поділ майна в натурі, якщо такий поділ не завдає шкоди його

господарському призначенню. Крім того, суд може здійснити розподіл речей між подружжям з урахуванням їх вартості та розміру частки кожного у спільному майні. Також допускається передання майна в натурі одному з подружжя з покладенням на нього обов'язку відшкодувати іншому вартість належної йому частки у грошовій формі. Під час вирішення спору суд враховує інтереси неповнолітніх дітей, а також інтереси одного з подружжя, які мають істотне значення. Поділ спільного майна може бути здійснений як у період шлюбу, так і після його припинення. Водночас, для звернення з вимогою про поділ майна, що належить розлученому подружжю на праві спільної сумісної власності, законом передбачено трирічний строк позовної давності. Відповідно до ст. 28 Кодексу в разі поділу майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя, їх частки визнаються рівними. В окремих випадках суд може відступити від принципу рівності часток подружжя, враховуючи інтереси неповнолітніх дітей або інтереси одного з подружжя, що заслуговують на увагу. Указом Президії Верховної Ради України від 28 червня 1991 року ст. 28 була доповнена положеннями, що суд може визнати майно, нажите кожним із подружжя під час їх роздільного проживання при фактичному припиненні шлюбу, власністю кожного з них. Кодекс не передбачав можливості укладання договорів між подружжям щодо врегулювання ними питань розподілу майна. Можливість укладання шлюбного контракту було внесено в Кодекс лише у зв'язку з прийняттям закону від 23 червня 1992 року [17, с. 31; 49].

Відповідні положення залишалися чинними до прийняття в 2002 році СК України, який передбачив додатково можливість зміни розміру часток у спільному майні подружжя за домовленістю між ними, зокрема в шлюбному договорі (ст. 70), докладно визначив способи та порядок розподілу спільного майна (ст. 71), а саме: що майно, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі; неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними; речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності, вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя; присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку,

допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених Цивільним кодексом України, і лише за умови попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду. В СК України також було встановлено, що позовна давність не застосовується до вимог про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, якщо шлюб між ними не розірвано, в інших випадках застосовується позовна давність у три роки (ст. 72) [160].

На сучасному етапі здійснюються роботи щодо рекодифікації цивільного законодавства і на цей час до Верховної Ради України внесено проєкт Цивільного кодексу України (реєстр. № 15150 від 9 квітня 2026 року), яким пропонується істотно оновити сімейне законодавство, зокрема і в частині розподілу майна подружжя.

Так, відповідно до ст. 1603 проєкту ЦК України після припинення юридичного режиму спільності майна подружжя має право укласти договір про поділ їхнього спільного майна. Під час дії юридичного режиму спільності майна подружжя має право укласти договір про виділ одному з подружжя окремих об'єктів спільного майна, за умови, що такий договір не спрямовано на порушення прав та інтересів третіх осіб. Договір про поділ спільного майна подружжя, договір про виділ одному з подружжя окремих об'єктів спільного майна, що стосується нерухомого майна, підлягає нотаріальному посвідченню. Юридичний режим спільності майна подружжя припиняється у разі: а) смерті одного з подружжя – з дня смерті; б) оголошення одного з подружжя померлим – з дня оголошення померлим; в) розірвання шлюбу, визнання його недійсним чи встановлення режиму окремого проживання подружжя: щодо відносин подружжя між собою – з дня звернення до суду чи іншого компетентного органу з відповідною заявою; щодо третіх осіб – з дня набрання чинності рішенням суду або з дня розірвання шлюбу чи встановлення режиму окремого проживання, якщо це здійснено у позасудовому порядку; г) укладення між подружжям договору, яким такий режим змінено, – з дня, наступного після укладення такого договору, якщо іншого не визначено умовами договору [103].

В цьому аспекті помічаємо зміну підходу законодавця до визначення права подружжя на розподіл майна – чинна редакція СК України передбачає власне право на розподіл спільного майна, яке включає в себе й право на укладення відповідного

договору (але також і право звернення до суду із позовом про поділ спільного майна), а нова редакція – право подружжя на укладення договору щодо розподілу спільного майна, але лише у випадку припинення юридичного режиму спільності майна подружжя, зокрема в результаті розірвання шлюбу. В той же час, запропонована редакція по суті виключає можливість укладення такого договору подружжям без розірвання шлюбу чи іншого припинення шлюбних правовідносин. Хоча дефініція «укладення між подружжям договору, яким такий режим змінено» по суті дозволяє подружжю укласти договір, яким правовий режим спільності майна буде замінено на інший через передачу того чи іншого спільного майна в особисту приватну власність подружжя чи через визначення часток у спільному майні. Крім того, під час дії юридичного режиму спільності майна подружжя має право укласти договір про виділ одному з подружжя окремих об'єктів спільного майна.

У ст. 1605 проекту ЦК України визначено особливості судового розподілу спільного майна. Відповідно до неї, спільне майно подружжя підлягає поділу між ними в натурі у спосіб присудження кожному з подружжя рівних за вартістю індивідуально визначених об'єктів. При здійсненні поділу спільного майна подружжя суд бере до уваги найкращі інтереси дитини, інтереси кожного з подружжя, фактичний порядок користування спільним майном та інші обставини, що мають істотне значення. Неподільну річ присуджують одному з подружжя. Якщо поділити спільне майно в рівних частках неможливо, другому з подружжя присуджують грошову або майнову компенсацію відповідно до статті 1595 цього Кодексу. Якщо поділити спільне майно (окремий об'єкт спільного майна) неможливо, суд ухвалює рішення про продаж такого майна на публічних торгах з подальшим розподілом між подружжям отриманих грошових коштів. Перед ухваленням такого рішення суд роз'яснює подружжю юридичні наслідки продажу спільного майна на публічних торгах і надає розумний строк для досягнення домовленості щодо поділу такого майна (окремого об'єкта спільного майна). У виняткових випадках суд може визначити частку кожного з подружжя у праві спільної власності без поділу майна в натурі. Суд присуджує домірну частку спільного майна тому з подружжя, на якого покладено виконання спільного боргу подружжя [103]. Новелою в цьому випадку є можливість застосування такого

способу розподілу спільного майна як продаж такого майна на публічних торгах з подальшим розподілом між подружжям отриманих грошових коштів, а також визначення частки кожного з подружжя у праві спільної власності без поділу майна в натурі як винятковий захід у разі неможливості справедливого розподілу спільного майна.

В ст. 1604 проекту ЦК України передбачається, що в разі поділу спільного майна частки кожного з подружжя є рівними, якщо іншого не визначено договором між ними. При вирішенні справи про поділ спільного майна подружжя суд може відступити від засад рівності часток подружжя за наявності обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із подружжя не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), витрачав спільне майно не в інтересах сім'ї [103]. В новій редакції ЦК України відсутнє положення, наявне у ст. 70 СК України, що за рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування. На нашу думку, бажано це положення зберегти й в новому ЦК України, оскільки воно дозволяє кращим чином захистити права та законні інтереси подружжя та інших членів сім'ї.

Отже, інститут розподілу майна подружжя є достатньо молодим сімейно-правовим інститутом, зважаючи на те, що протягом тривалого часу серед правових наслідків шлюбу не було виникнення презумпції спільності майна, яке набуто подружжям в період шлюбу (хоча відповідні наслідки шлюб зумовлював за українським звичаєвим правом), а отже – і не існувало потреби у розподілі майна подружжя. В період дії на теренах грецьких держав-полісів Північного Причорномор'я римського приватного права, розподіл спільного майна в шлюбі *cum manu* не стосувався саме сімейного майна, за винятком розподілу спадкового майна між спадкоємцями; для шлюбів *sine manu*, розподіл подружнього майна існував де-факто через механізм передачі майна, переданого у «дошлюбне дарування». В період дії права від Київської князівської держави до Української гетьманської держави розподіл стосувався лише спадкового майна, а також майна,

що виділялося у власність члена сім'ї. Окремі особливості розподілу майна подружжя в разі розірвання шлюбу були визначені лише проектом «Прав, за якими судиться малоросійський народ». Судовий порядок вирішення спорів про розподіл спільного майна подружжя було запроваджено у Галицькому цивільному кодексі, а договірний порядок розподілу – в Австрійському цивільному уложенні.

1.3 Зарубіжний досвід правового регулювання розподілу майна подружжя

В науковій літературі та чинному законодавстві спосіб припинення права спільної сумісної власності на майно подружжя, в результаті якого воно розподіляється між подружжям і вони набувають право особистої приватної власності на таке майно, отримало назву «розподіл (поділ) майна подружжя». Подібний правовий інститут можемо простежити й за сімейним законодавством держав Європейського Союзу та Республіки Молдова, яка є кандидатом в члени ЄС.

Зокрема, Французький цивільний кодекс надає подружжю можливість самостійно встановити правовий режим подружнього майна у шлюбному контракті (ст. 1387) або в угоді, що укладається подружжям в процесі розірвання шлюбу з метою ліквідації режиму їх майнових відносин (ст. 1397-1) – це може бути правовий режим спільності майна (ст. 1497), роздільності майна (ст. 1536) або режим «участі в доходах» (ст. 1569), що передбачає модифікацію режиму роздільності майна, коли розподілу підлягають доходи, тобто суми, на які збільшилася вартість майна кожного із подружжя. Положення Французького цивільного кодексу щодо спільності майна подружжя і відповідні умови даного правового режиму діють лише в разі відсутності відповідного контракту або угоди. Відповідно до ст. 1441 Французького цивільного кодексу, режим спільності майна подружжя припиняється в разі смерті одного з подружжя, визнання його безвісно відсутнім, розірвання шлюбу, встановлення режиму окремого проживання подружжя, встановлення роздільного режиму майна подружжя або зміни майнових

відносин між подружжям. У випадку встановлення роздільного режиму майна подружжя відбувається виділ особистого майна подружжя в натурі та подальший розподіл того майна, що залишилося після виділу (ст. 1467). Такий розподіл майна подружжя передбачає його поділ на засадах рівності часток подружжя у спільному майні, однак, у разі, якщо вартість особистого майна подружжя була використана для погашення особистого боргу іншого з подружжя, або з інших підстав, коли один із подружжя є кредитором за особистими зобов'язаннями іншого, перший вправі реалізувати своє право вимоги за рахунок частки другого (ст. 1478). Шлюбний контракт може передбачати також відхід від рівності часток при розподілі спільного майна подружжя (ст. 1497). В процесі розгляду справи про розірвання шлюбу подружжя вправі укладати будь-які правочини щодо ліквідації та розподілу спільного майна подружжя – вони мають бути нотаріально посвідчені, однак у разі, якщо подружжя подавало спільну заяву до суду про розірвання шлюбу, достатньою є проста форма договору (ст. 1450). В шлюбному контракті може бути передбачена для пережившого подружжя можливість отримання частки майна до його розподілу (ст. 1515), а також можливість відходу від принципу рівності часток при розподілі майна подружжя (ст. 1520) [4; 71, с. 382].

Німецький цивільний кодекс також передбачає презумпцію спільності майна подружжя в разі, якщо вони не домовилися про інше в шлюбному договорі (§ 1363). Відповідно до § 1372 та § 1373 Німецького цивільного кодексу, в разі припинення режиму спільності майна подружжя, розподіл здійснюється щодо набутого майна (сума, на яку кінцеве майно подружжя перевищує його первинне майно, складає набуте під час шлюбу майно). Якщо майно, набуте під час шлюбу одним із подружжя, у своїй вартості перевищуватиме майно іншого з подружжя, то половина суми перевищення належить іншому з подружжя в якості задоволення позову про розподіл майна (§ 1378). Суд із сімейних справ може за клопотанням кредитора постановити, що боржник повинен передати деякі предмети зі свого майна як задоволення вимоги про розподіл, якщо це необхідно для попередження несправедливості щодо кредитора, й боржник має змогу здійснити таку передачу (§ 1383). В першу чергу, подружжя має виконати зобов'язання, пов'язані із майном

(§ 1475), розподілу підлягає те майно, яке залишилося після цього (§1476). Позов про розподіл майна подружжя може бути поданий під час розірвання шлюбу, а також у випадку, якщо подружжя не менше трьох років проживають окремо (§ 1385), або якщо один із подружжя протягом тривалого часу не виконував свої господарські обов'язки, що впливають із подружніх відносин (§ 1386). Надлишок підлягає поділу відповідно до положень про спільну власність. Кожен із подружжя вправі забрати речі, що призначені виключно для його особистого користування, наприклад: прикраси, знаряддя праці, відшкодувавши їх вартість іншому з подружжя (§1477). У разі, якщо розглядається справа про розірвання шлюбу, за вимогою одного із подружжя має бути відшкодована вартість майна, внесеного при встановленні режиму спільності майна, в тому числі: предмети, які належали подружжю при встановленні режиму спільності майна, або ті предмети, які один із подружжя отримав в порядку спадкування; прав, які припиняються або набуваються в результаті смерті одного із подружжя (§ 1478) [8; 71, с. 382].

Відповідно до ст. ст. 781-791 Цивільного кодексу Італії, спільне майно подружжя підлягає поділу в рівних частках за кожним його видом, при цьому допускається грошова компенсація тому з подружжя, чия частка є меншою. Якщо ж поділ спільної речі неможливий через її неподільність або через відсутність згоди між сторонами, суд має право санкціонувати її продаж з наступним розподілом виручених коштів між подружжям. Такий продаж може здійснюватися в позасудовому порядку, а щодо нерухомого майна це, як правило, потребує участі нотаріуса, який організовує відповідну процедуру. У разі спору продаж проводиться шляхом аукціону. Що стосується рухомого майна, то його реалізація зазвичай відбувається за посередництвом комісіонера [109, с. 32].

Книгою IV Цивільного кодексу Іспанії регламентовано такі майнові режими як: спільне майно подружжя, що вважається основним; режим роздільного майна який має знайти відображення у шлюбному договорі, а також право на частку у прирості майна в разі розлучення. В більшості регіонів Королівства Іспанії діє режим спільності майна подружжя [4]. Разом з тим, в Каталонії застосовується регіональний цивільний кодекс, який, навпаки, закріплює роздільне володіння

майном. Книга 2 Цивільного кодексу Каталонії (прийнята в 2010 році) в ст. 232-2 «Особисте майно» передбачає, що в режимі роздільності майна особистим майном кожного з подружжя є все майно, яке належало йому на момент укладення шлюбу, а також майно, яке він набуде після цього на будь-якій правовій підставі. Згідно зі ст. 232-3 «Оплатні придбання» майно, набуте за оплатним правочином під час шлюбу, належить тому з подружжя, хто зазначений як його власник. Якщо буде доведено, що зустрічне надання було сплачено майном або коштами другого з подружжя, презюмується дарування. Якщо майно, набуте за оплатним правочином під час шлюбу, є рухомими речами звичайної вартості, призначеними для сімейного користування, презюмується, що воно належить обом із подружжя на праві спільної часткової власності у рівних частках, і формальна реєстрація права власності не спростовує цієї презумпції [6].

Розподіл майна подружжя врегульовано ст. ст. 1392-1410 Цивільного кодексу Іспанії. Так, режим спільного майна може бути припинено судом за позовом одного з подружжя, якщо інший з подружжя визнаний недієздатним, безвісно відсутнім, банкрутом або залишив сім'ю; самовільно вчиняє операції з активами, що порушують права іншого з подружжя, якщо подружжя проживає окремо більше року; один з подружжя систематично порушує обов'язок інформувати про економічну діяльність (ст. 1393). Суд проводить інвентаризацію майна подружжя та призначає тимчасову адміністрацію до завершення «ліквідації режиму спільного майна» (ст. 1394). Не підлягає поділу особисте майно кожного з подружжя, набуте до шлюбу, подароване та успадковане майно, а також майно набуте за рахунок власного капіталу. В той час, як заробітна плата, дохід від підприємницької діяльності та майно набуте в шлюбі – ділиться порівну [4].

Латвійський цивільний закон у п. 89 передбачає презумпцію спільності майна подружжя, якщо таке майно придбане під час шлюбу спільно або одним із них, але на кошти обох з подружжя, або за сприяння іншого з подружжя. Таке майно належить подружжю в рівних частинах, якщо існують сумніви. Кодекс передбачає у п. 91 перелік майна, яке не підпадає під правовий режим спільності майна, зокрема посаг (п. 111). Подружжя може змінити цей перелік у шлюбному договорі

(п. 124). Відповідно до п.п. 137 та 138 Латвійського цивільного закону, в разі припинення спільності майна за життя подружжя після сплати боргів можливий залишок майна ділиться між подружжям порівну, якщо інше не встановлено у шлюбному договорі. Якщо один із подружжя витратив що-небудь зі свого окремого майна на користь майна, яке входить у спільність, то він має право під час шлюбу вимагати відшкодування витраченого [3]. Відповідно до п. 1075 Цивільного закону Латвії суд може присудити кожному співвласнику його частку майна у натурі, встановивши сервітути, якщо це потрібно; передати річ одному зі співвласників і покласти на нього обов'язок сплатити іншим співвласникам вартість їхніх часток; постановити рішення про продаж речі і поділити отримані кошти між співвласниками або вирішити питання шляхом жеребкування, особливо якщо має бути вирішено, хто зі співвласників отримає річ, а кому належить отримати грошову компенсацію (в статті нічого про жеребкування) [109, с. 33].

Естонський закон «Про сім'ю» у ст. 24 передбачає презумпцію режиму спільності майна подружжя у разі, якщо подружжя не здійснить обрання іншого правового режиму в заяві про укладення шлюбу або у шлюбному контракті. Відповідно до ст. 37 Закону, після припинення спільності майна подружжя проводить поділ спільного майна між собою. Один з подружжя може подати до суду клопотання про поділ спільного майна вже разом із позовом про розірвання шлюбу або про визнання шлюбу недійсним, або з позовом про припинення спільності майна. Розподіл спільного майна проводиться між подружжям у рівних частках згідно з положенням, що регулюють припинення часткової власності, якщо немає домовленості про інше [71, с. 383].

Якщо під час припинення шлюбу подружжя не досягне угоди про подальше використання житлового приміщення та предметів звичайної обстановки, що належать до нього, кожен із подружжя може вимагати, щоб суд визначив права кожного з них щодо зазначених предметів та умови їх користування. Суд насамперед враховує благополуччя дітей та інші важливі обставини. Спільне майно суд ділить на вимогу подружжя справедливим та доцільним чином. Пов'язаний з житлом сім'ї предмет звичайної обстановки, який подружжя протягом шлюбу

придбало за плату для використання у спільному господарюванні, в разі розподілу майна зараховується до складу спільного майна подружжя, якщо не підтверджено виняткову власність одного з подружжя щодо цього предмета. Отже, предмет звичайної обстановки переходить у виняткову власність того з подружжя, кого визначить суд, тоді як іншого зобов'язують сплатити справедливе відшкодування за цей предмет. Якщо один із подружжя або ж подружжя як солідарний боржник відповіде за виконання зобов'язань, пов'язаних із предметами звичайної обстановки, суд може визначити, хто із подружжя, виходячи із відносин між ними, повинен виконувати зобов'язання (ст. 68) [7].

Відповідно до § 736 Цивільного кодексу Чехії у разі анулювання сумісної власності (яка діє «за замовчуванням» відповідно до § 708 Кодексу, якщо суд чи подружжя в договорі не передбачили іншого правового режиму) або припинення її існування, або обмеження її існуючого розміру відбудеться ліквідація діючих загальних прав та обов'язків шляхом їх поділу. Відповідні питання розподілу майна подружжя повинні бути передбачені в договорі про розподіл; якщо подружжя не домовилося про поділ, будь-який із них може запропонувати, щоб рішення ухвалив суд (§§ 738-740). Якщо протягом трьох років з моменту звуження, анулювання або припинення спільної власності не було поділено те, що раніше було частиною спільної власності, ні договором, ні поданою до суду заявою про поділ власності на підставі судового рішення, вважатиметься, що подружжя або колишнє подружжя вирішило наступним чином: а) рухоме матеріальне майно перебуває у власності того з подружжя, хто для своїх потреб, потреб сім'ї чи сімейного господарства використовує таке майно виключно як власник, б) інше матеріальне рухоме та нерухоме майно перебуває у спільній частковій власності обох з подружжя, їх частки рівні; в) інші майнові права, кредиторська та дебіторська заборгованість належать їм обом; їх частки рівні (§ 741).

Якщо подружжя чи колишнє подружжя не домовилося про інше, або якщо не застосовуються положення § 741, то для врегулювання (розділу) застосовуються такі правила:

- а) частки подружжя при розподілі спільного майна однакові;

б) кожен із подружжя відшкодує те, що ним із спільного майна було витрачено на його виняткову власність;

в) кожен із подружжя має право вимагати, щоб йому було відшкодовано те, що було витрачено ним на відання спільної власності;

г) будуть враховані потреби дітей, які перебувають на утриманні;

д) буде враховано те, як кожен із подружжя дбав про сім'ю, особливо яким чином дбав про дітей та ведення домашнього господарства;

е) враховується, яким чином кожен із подружжя здійснював придбання та утримання майна, що належить до спільної власності (§ 742) [12; 71, с. 384].

Словацький закон «Про сім'ю» у § 18 – 20 передбачає, що у шлюбі подружжя рівні в правах і обов'язках, зобов'язані жити разом, бути вірними один одному, поважати гідність один одного, допомагати один одному, разом піклуватися про дітей та створювати здорове сімейне середовище. Обидва з подружжя зобов'язані піклуватися про задоволення потреб сім'ї, створеної шлюбом, відповідно до своїх здібностей, можливостей і матеріального стану. Задоволення потреб сім'ї – це також особиста турбота про дітей і господарство [13]. В той же час, майнові відносини подружжя цим законом не охоплюються, а передбачаються Цивільним кодексом.

Положення Цивільного кодексу Словаччини передбачають застосування режиму спільної сумісної власності на майно, набуте подружжям (§ 136 Кодексу) із презумпцією рівності часток подружжя (§ 149 Кодексу). У Цивільному кодексі Словаччини не закріплені способи розподілу майна подружжя, що знаходиться у спільній сумісній власності, вочевидь виходячи з уявлення, що під час шлюбу поділ такого майна неможливий, а з його припиненням майно стає спільною частковою власністю, тобто способи поділу спільної сумісної власності подружжя в цілому відповідають способам поділу речі, яка перебуває у спільній частковій власності. У § 142 Цивільного кодексу Словаччини передбачені такі способи судового розподілу спільної речі, як передача її одному чи кільком зі співвласників із покладенням на нього обов'язку сплатити суму компенсації іншим співвласникам, або у випадках, якщо жоден зі співвласників не бажає отримати таку річ –

виставити її на продаж і розділити між співвласниками отримані кошти. У разі поділу речі у натурі суд може встановити сервітут, якщо це необхідно в інтересах власника новоствореного майна. У судовій практиці Словаччини склався підхід, за яким суд визначає частки кожного з подружжя у спільній речі (передусім це стосується родинного житла) та залишає її у їхній спільній частковій власності [11; 109, с. 33].

Відповідно до ст. 4:57 Цивільного кодексу Угорщини під час припинення режиму спільності майна кожен із подружжя може подати заяву про поділ спільного майна. Порядок розподілу майна подружжя може бути визначений окремим договором. При здійсненні поділу майна подружжя один із подружжя має право на відшкодування з боку іншого з подружжя: внесків одного із подружжя із власного майна у спільне майно подружжя; у виняткових випадках – вартості майна, що використане або вичерпане під час спільного життя; внесків одного із подружжя, в тому числі трудового внеску у приріст вартості майна іншого з подружжя (ст. 4:59). При визначенні розподілу конкретних активів між подружжям у процесі поділу майна, суд в першу чергу враховує вимоги, висловлені у заяві подружжя про поділ майна. За загальним правилом, активи, призначені для професійної або підприємницької діяльності одного з подружжя надаються тому з подружжя, який здійснює відповідну діяльність. Якщо один із подружжя є учасником або акціонером компанії, в якій фінансові вклад подружжя складався із спільного майна, судом, за бажанням іншого з подружжя, може виділити будь-яку частку в компанії іншому з подружжя відповідно з правилами передачі членських прав, якщо частка цього подружжя не може бути виділена (ст. 4:61). Якщо поділ майна є неможливим або воно призведе до значної втрати вартості спільного або окремого майна, майно залишається в одного із подружжя, а інший з подружжя отримує відповідну компенсацію (ст. 4:62) [1]. Відповідно до ст. 5:83 Цивільного кодексу Угорщини, будь-хто зі співвласників може вимагати припинення співвласності; відмова від цього права є недійсною. Варто відзначити, що це не означає, що подружжя може поділити майно під час шлюбу, оскільки право на поділ виникає лише після припинення правового режиму подружнього майна.

Відповідно до ст. 5:84 цього Кодексу спільне майно, як правило, підлягає поділу в натурі. Річ може бути передана у власність одному або кільком співвласникам за умови виплати ними компенсації іншим, якщо такі співвласники погоджуються прийняти її у власність. Якщо ж поділ у такий спосіб є неможливим або призведе до зменшення вартості речі чи унеможливить її використання за цільовим призначенням, вона має бути продана, а виручені кошти розподілені між співвласниками відповідно до розміру їхніх часток. В той же час, співвласники користуються переважним правом на придбання такої речі. Щодо нерухомого майна суд може застосувати перетворення його на кондомініум, тобто встановити режим, за якого щонайменше два ізольовані об'єкти переходять в особисту власність співвласників, а інші частини майна, зокрема обладнання чи місця загального користування, залишаються у спільній сумісній власності. Водночас, суд не вправі обрати такий спосіб поділу спільного майна, проти якого заперечують усі співвласники [1; 109, с. 32]. Про продаж на публічних торгах або на аукціоні говориться і в Цивільному кодексі Румунії (ст. 673), Чехії (§ 1147), Словаччини (§ 142), а також в законодавстві Естонії (§ 77 Закону Естонії про речові права), Словенії (ст. ст. 69, 70 Закону про речові права) [11; 12; 109, с. 31-34].

Сімейний кодекс Болгарії у ст. 21 передбачає, що речові права, набуті за час шлюбу внаслідок взаємних відносин та внесків належить спільно обом із подружжя, незалежно від імені кого вони були придбані. Взаємний внесок може виражатися у вкладенні фінансів, праці, догляді за дітьми та роботою по домашньому господарству. В той же час, майнові права, набуті до шлюбу, а також набуті під час шлюбу внаслідок спадкування та дарування належать тому з подружжя, хто їх набув. Аналогічно особистими є: майнові права на нерухоме майно, якщо з них випливають боргові зобов'язання одного із подружжя; рухоме майно, набуте одним із подружжям під час шлюбу, що слугує йому для особистого користування з метою здійснення професійної та торговельної діяльності (ст. 22). Режим спільної власності подружжя припиняється шляхом припинення шлюбу, встановлення режиму окремого проживання подружжя або у випадках, встановлених шлюбним договором (ст. 27). При цьому діє презумпція рівності

часток подружжя (суд може відступити від неї для того з подружжя, якому передано батьківські права щодо неповнолітніх дітей, якщо це створює для нього особливі труднощі та на одного з подружжя, якщо його внесок у заробіток значно перевищує внесок другого з подружжя (ст. ст. 28, 29). У разі розірвання шлюбу в позовному порядку кожен із подружжя має право на отримання частини вартості нажитого майна під час шлюбу, наскільки він доклав праці, його/її засобами, доглядом за дітьми, роботою по домашньому господарству чи іншим способом (ст. 33) [2].

Відповідно до ст. 19 Сімейного кодексу Республіки Молдова, майно, набуте подружжям під час шлюбу, підпадає під режим спільної власності. Цей правовий режим має силу, якщо інше не передбачено шлюбним контрактом. Поділ спільного майна подружжя може бути здійснений як в період перебування їх у шлюбі, так і після розірвання шлюбу за клопотанням одного з подружжя. Спільне майно може бути поділено на підставі угоди між подружжям. У разі виникнення спору визначення часток подружжя в спільному майні, а також поділ його в натурі проводиться в судовому порядку. При поділі спільного майна за клопотанням подружжя суд визначає майно, що підлягає передачі кожному з них. Якщо одному з подружжя передається майно, вартість якого перевищує належну йому частку, другому з подружжя може бути присуджена відповідна компенсація. Майно, придбане для неповнолітніх дітей (одяг, взуття, шкільне приладдя, музичні інструменти, іграшки і т.д.), передається безкоштовно тому, з ким проживають діти. Внески, зроблені подружжям на ім'я їх спільних неповнолітніх дітей, є власністю дітей і при поділі майна не враховуються. Якщо спільне майно було поділено за період шлюбу подружжя, воно стає особистою власністю кожного з них, а майно, що не поділялося, а також майно, набуте подружжям після поділу, є їх спільною власністю. Трирічний строк позовної давності встановлюється для поділу майна, що є спільною власністю подружжя, шлюб якого розірвано (ст. 25).

При поділі спільного майна подружжя і визначенні часток у ньому, частки подружжя вважаються рівними, якщо інше не встановлено шлюбним договором. Суд має право розмежувати частки подружжя у спільному майні виходячи з

інтересів одного з подружжя та/або інтересів їх неповнолітніх дітей. При поділі спільного майна подружжя спільні борги розподіляються між ними пропорційно часткам, присудженим кожному з подружжя (ст. 26) [159].

Польський кодекс про сім'ю, опіку та піклування також регламентує, що після укладення шлюбу між подружжям встановлюється визначена законом майнова спільність (статутна спільність), включаючи майно, набуте за час шлюбу обома з подружжя або одним з них (спільне майно). Активи, не охоплені спільністю майна за законом, належать до особистої власності кожного з подружжя (ст. 31). Обидва з подружжя мають рівні частки в спільному майні, однак з важливих причин кожен з них може вимагати визначення часток у спільному майні з урахуванням того, якою мірою кожен з подружжя сприяв створенню цього майна. Спадкоємці чоловіка (дружини) можуть подати таке клопотання тільки в тому випадку, якщо спадкодавець подав заяву про визнання шлюбу недійсним, розірванням шлюбу або роздільне проживання. При оцінці того, якою мірою кожен з подружжя вніс свій внесок у створення спільного майна, враховується також обсяг особистої роботи, пов'язаної з вихованням дітей і в спільному господарстві (ст. 43).

Подружжя може в шлюбному договорі розширити або обмежити встановлену законом спільність майна або встановити поділ майна з вирівнюванням нарахованих доходів. Якщо шлюбний договір розірваний під час шлюбу, між подружжям виникає встановлена законом спільність майна, якщо сторони не домовилися про інше (ст. 47).

Спільність майна не може бути продовжена шлюбним договором на: майно, що переходить до подружжя за заповітом або за даруванням; майнові права, які виникають зі спільного майна; невідчужувані права, якими може користуватися тільки одна особа; вимоги про відшкодування шкоди здоров'ю, якщо вони не включені до встановленого законом спільного майна, а також вимоги про відшкодування нематеріальної шкоди; вимоги про винагороду за працю або іншу прибуткову діяльність кожного з подружжя, які ще не були погашені (ст. 49).

У разі договірної поділу майна за кожним із подружжя зберігається як

майно, придбане до укладення шлюбного договору, так і майно, придбане пізніше (ст. 51). При проведенні поділу майна подружжя, якщо частка одного із подружжя менше, ніж у другого з подружжя, може вимагатися зрівняння доходів шляхом сплати компенсації або передачі права. У разі виникнення розбіжностей між сторонами щодо способу або розміру компенсації рішення приймає суд (ст. 51-4). Якщо шлюбним договором не передбачено інше, при обчисленні рівня внеску кожного із подружжя у формування спільного майна ігноруються активи, придбані до укладення договору, предмети особистого майна, та предмети, придбані в обмін на них, але враховуються: подарунки, зроблені одним із подружжя, за винятком подарунків спільним нащадкам подружжя та дрібних звичайних подарунків іншим особам; послуги, що надаються особисто одним із подружжя до майна другого з подружжя; витрати на майно одного з подружжя з майна другого з подружжя. Рівень компенсації розраховується відповідно до стану активів на момент припинення поділу майна та за цінами на момент розрахунку (ст. 51-3).

За наявності поважних причин кожен з подружжя може звернутися з заявою до суду про проведення поділу майна. Судовий поділ майна подружжя може бути проведений також за заявою кредитора одного з подружжя, якщо він доведе, що задоволення вимоги, викладеної у виконавчому листі, вимагає поділу спільного майна подружжя. Поділ майна здійснюється починаючи з дати, зазначеної в судовому рішенні, що його встановлює. У виняткових випадках суд може провести поділ майна за добу раніше дати пред'явлення позову, зокрема, якщо подружжя проживало окремо. Поділ майна судом за заявою одного з подружжя не виключає укладення договору про розподіл спільного майна. Якщо поділ майна встановлено на вимогу кредитора, подружжя може укласти шлюбний договір після поділу спільного майна або після отримання кредитором забезпечення чи задоволення вимоги, або через три роки після встановлення роздільного проживання (ст. 52).

Поділ майна виникає в силу закону в разі визнання одного із подружжя недієздатним, оголошення його банкрутом або встановлення режиму окремого проживання подружжя. При скасуванні недієздатності, припиненні процедури банкрутства або скасування режиму окремого проживання подружжя між

подружжям відновлюється передбачений законом режим власності (ст. ст. 53 і 54) [10].

Отже, на підставі викладеного, можемо зазначити, що законодавство багатьох держав Європейського Союзу передбачає можливість розподілу майна подружжя, як в договірному, так і в судовому порядку. Зокрема, французьке законодавство передбачає виділ особистого майна подружжя в натурі й подальший розподіл того майна, що залишилося після виділу, з урахуванням особливостей, передбачених шлюбним контрактом або договором про розподіл. Схожим чином врегульоване питання розподілу майна подружжя за латвійським та естонським сімейним законодавством. Німецьке законодавство закріплює, передусім, судовий (а не договірний) порядок розподілу майна подружжя. І за законодавством Франції, і за законодавством Німеччини регламентовано можливість відходу від принципу рівності часток подружжя при розподілі спільного майна в разі наявності зобов'язань майнового характеру одного з подружжя перед іншим. Чеське сімейне законодавство передбачає три порядки розподілу майна подружжя: за договором; в судовому порядку, якщо відповідний розподіл проведений протягом трьох років з моменту звуження, анулювання або припинення спільної власності; в судовому порядку, якщо відповідний розподіл проведено пізніше трьох років з моменту звуження, анулювання або припинення спільної власності [71, с. 384-385].

Такий спосіб розподілу майна подружжя, як поділ отриманої суми від реалізації майна між подружжям, хоч і не поіменованій у сімейному законодавстві України, проте широко застосовується в державах Європейського Союзу (через публічні торги, аукціони або постановлення рішення про продаж речі і поділ отриманих коштів між співвласниками або вирішення питання шляхом жеребкування, особливо якщо має бути вирішено, хто зі співвласників отримає річ, а кому належить отримати грошову компенсацію). Європейське цивільне законодавство також передбачає такі способи розподілу майна подружжя як: розподіл речей в рівних пропорціях кожного виду майна зі збереженням можливості доплати на користь того з подружжя, чия частка виявиться меншою; перетворення спільної власності на нерухоме майно на кондомініум, тобто коли

існує щонайменше два відокремлених об'єкта в особистій власності співвласників, а частина майна (обладнання, площі загального користування тощо) залишається у спільній сумісній власності.

Висновки до Розділу 1

Отже, в результаті проведення дослідження поняття та правової природи розподілу майна подружжя, розвитку його правового регулювання за законодавством, яке діяло на українських землях, вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання розподілу майна подружжями дійшли до таких висновків:

1. Інститут розподілу майна подружжя – це особливий інститут сімейного права, який врегульовує правовідносини, пов'язані зі змінами в правовому режимі майна подружжя, що знаходиться в спільній сумісній власності через застосування таких способів розподілу, як фактичний поділ, формальний поділ, виділ чи розподіл майна шляхом його відчуження за допомогою таких інструментів розподілу як: поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, передачі частини майна одному з подружжя в приватну власність, розподіл коштів чи іншого майна, отриманих в результаті відчуження спільного майна подружжя.

Цей сімейно-правовий інститут має низку ознак, що визначають його правову природу: а) спеціальний характер правового регулювання розподілу майна між жінкою та чоловіком щодо припинення правового режиму спільності майна, набутого в шлюбі між ними відповідно до положень сімейного законодавства, сімейного договору чи угоди, укладеної за результатами сімейної медіації, тоді як положення цивільного законодавства до таких правовідносин застосовуються лише у випадках, не врегульованих сімейним законодавством; б) положення сімейного законодавства щодо розподілу спільного майна подружжя, порядку та способів такого розподілу застосовуються у випадках, коли подружжя не домовилося про це самостійно чи за допомогою медіації; в) суб'єктами правовідносин, урегульованих цим сімейно-правовим інститутом є жінка та чоловік, які перебувають або

перебували в шлюбі і домовилися про особливості розподілу майна подружжя чи звернулися за вирішення спору про це до медіатора чи суду.

Розподіл майна подружжя – це зміни в правовому режимі спільного майна подружжя, які полягають у переданні: а) в приватну власність кожного з подружжя всього або частини майна, що знаходилося в спільній сумісній власності через поділ майна в натурі (є основним), присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна (фактичний поділ спільного майна); б) майна зі спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку із визначенням часток у майні кожного подружжя (формальний поділ спільного майна); в) частини майна одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (виділ спільного майна); г) всього або частини майна шляхом його відчуження (розподіл спільного майна подружжя шляхом його відчуження), в такому випадку фактично розподілу підлягають отримані грошові кошти або інше майно, отримані в результаті відчуження.

Правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає в такому: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний, медіаційний або судовий порядок його здійснення з пріоритетом перших двох за умови відсутності спору між подружжям (відповідно, існують три види розподілу майна подружжя: договірний, судовий розподіл майна подружжя, а також розподіл майна подружжя за допомогою медіації, що завершується укладенням угоди за результатами медіації, якою передбачається розподіл майна подружжя; юридичним результатом розподілу майна подружжя є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму

спільної сумісної в спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі.

2. Інститут розподілу майна подружжя є достатньо молодим сімейно-правовим інститутом, зважаючи на те, що протягом тривалого часу серед правових наслідків шлюбу не було виникнення презумпції спільності майна, яке набуває подружжям в період шлюбу (хоча відповідні наслідки шлюб зумовлював за українським звичаєвим правом), а отже – і не існувало потреби в розподілі майна подружжя.

В період дії на теренах грецьких держав-полісів Північного Причорномор'я римського приватного права, розподіл спільного майна в шлюбі *cum manu* не стосувався саме сімейного майна, за винятком розподілу спадкового майна між спадкоємцями; для шлюбів *sine manu*, розподіл подружнього майна існував де-факто через механізм передачі майна, переданого у «дошлюбне дарування».

Норми канонічного права Київської князівської держави не містили істотних особливостей саме в сенсі правового режиму майна подружжя та можливості розподілу майна подружжя у разі припинення шлюбу й передбачали спочатку, аналогічні римському приватному праву, положення щодо презумпції роздільності майна подружжя при можливості передачі частини майна в управління іншому з подружжя. «Просторова редакція Руської правди» містила окремі положення щодо розподілу спадкового майна, зокрема щодо права дружини на частину майна померлого чоловіка. Звичаєві норми Київської князівської держави передбачали наявність інституту, схожого на власність у сім'ї *cum manu* в римському приватному праві, коли права власника щодо розпорядження сімейним майном належало голові сім'ї, а члени сім'ї мають майно в особистій приватній власності лише у випадку, якщо вони відділені і придбали майно за власний кошт, або відповідне майно є майном особистого користування. В звичаєвому праві того часу існувала практика виділу майна у власність члена сім'ї (дітей, які створювали власні сім'ї, приймаків у разі смерті дружини, або невістки в разі смерті чоловіка), тобто розподіл спільного майна міг стосуватися й одного з подружжя, який

отримував відповідні майнові права, передусім в порядку спадкування. Частка жіночої долі при сімейних та спадкових поділах та виділах залежала від особистого внеску жінки в надбання майна в тій чи іншій родині, передусім з її посагом, а також з обсягом заробленого її особистою працею майна. В той же час, частіше виділ стосувався дітей і проводився ще за життя голови сім'ї, як правило щодо нерухомого майна.

Зважаючи на збереження принципу роздільності майна подружжя з передачею права на управління чоловіка, в Литовських статутах не врегульовується питання розподілу спільного майна, оскільки останнє не розглядається як категорія, що застосовується до майна подружжя, а лише до майна, що підлягає розподілу в зв'язку зі смертю одного з подружжя в порядку спадкування. Розподіл майна померлого чоловіка через передачу його у власність як синів, так і дружини, здійснювався лише щодо «вінованої» дружини; у випадку, якщо дружина була «невінованою», вона отримувала лише право обмеженого користування частиною майна чоловіка, яке розподілялося виключно між синами померлого. В Литовському статуті 1588 року поруч із роздільною власністю вперше визнавалося можливість спільної власності подружжя на майно, набуте під час шлюбу, але лише щодо представників селянського стану, однак порядок розподілу визначено не було.

Згідно з «Правами, за якими судиться малоросійський народ», поняття «розподіл майна» також стосувалося випадків поділу майна між дітьми померлого чоловіка. З іншого боку, в цьому документі вперше на рівні писаного джерела сімейного права визначені особливості розподілу майна подружжя під час розірвання шлюбу: в разі, якщо винним у розірванні шлюбу є чоловік, то дружина залишається з майном, записаним за нею чоловіком, тобто зберігає і віно, і посаг; у разі вини дружини в розірванні шлюбу вона втрачає право на посаг та віно; якщо ж у розірванні шлюбу немає вини обох з подружжя, віно залишається за чоловіком, а посаг – за дружиною.

В іншому збірнику звичаєвих норм – «Зібранні малоросійських прав», передбачалася можливість участі дружини в розподілі майна померлого чоловіка

лише у тому разі, якщо останній прямо зазначив дружину серед спадкоємців, або записав відповідне майно, як віно. Положення про розподіл майна подружжя мали місце в Зводі законів Російської імперії. Так, якщо подружжя мало спільне майно, набуте в результаті спадкування, його розподіл можливий у разі згоди обох з подружжя. Для Київської, Волинської та Подільської губерній, передбачалася можливість договірною регулювання розподілу спільного майна.

Судовий порядок вирішення спорів про розподіл спільного майна подружжя було запроваджено в Галицькому цивільному кодексі. Австрійське цивільне уложення допускало можливість встановлення спільності майна окремим договором подружжя, а також визначало, що спільність майна подружжя припиняється, а саме майно підлягає розподілу у разі визнання одного з подружжя недієздатним, «добровільного розлучання», «судового розлучання», визнання шлюбу недійсним або його розірвання.

Вперше законний правовий режим спільності майна, набутого подружжям під час шлюбу, на українських землях визначено Законом УНР «Про шлюб та розвід і про реєстрацію актів шлюбу, розводу, народження та смерті», а в подальшому – радянськими актами сімейного законодавства, починаючи із Кодексу про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану УРСР 1926 року. Попри те, що в Декреті Раднаркому УРСР «Про громадянський шлюб та ведення книг запису актів громадянського стану» та Кодексу законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку 1919 року, передбачалося, що майно, набуте в шлюбі не вважалося спільною власністю подружжя, однак у судовій практиці того часу щодо вирішення спорів про розірвання шлюбу визнавалося протилежне, і здійснювався судовий розподіл такого майна, набутого їх загальною працею та коштами. Порядок та способи розподілу спільного майна спочатку визначалися актами цивільного законодавства, а з 1969 року – сімейного. При цьому, принцип рівності часток подружжя у спільному майні було введено також 1969 року.

3. Законодавство багатьох держав Європейського Союзу передбачає можливість розподілу майна подружжя, як в договірному, так і в судовому порядку.

Зокрема, французьке законодавство передбачає виділ особистого майна подружжя в натурі та подальший розподіл того майна, що залишилося після виділу, з урахуванням особливостей, передбачених шлюбним контрактом або договором про розподіл. Схожим чином врегульоване питання розподілу майна подружжя латвійським та естонським сімейним законодавством. Німецьке законодавство закріплює передусім судовий (а не договірний) порядок розподілу майна подружжя. І за законодавством Франції, і за законодавством Німеччини регламентовано можливість відходу від принципу рівності часток подружжя при розподілі спільного майна в разі наявності зобов'язань майнового характеру одного з подружжя перед іншим. Чеське сімейне законодавство передбачає три порядки розподілу майна подружжя: за договором; в судовому порядку, якщо відповідний розподіл проведений протягом трьох років з моменту звуження, анулювання або припинення спільної власності; в судовому порядку, якщо відповідний розподіл проведено пізніше трьох років з моменту звуження, анулювання або припинення спільної власності.

Такий спосіб розподілу майна подружжя як поділ отриманої суми від реалізації майна між подружжям, хоч і не поіменованій у сімейному законодавстві України, проте широко застосовується в державах Європейського Союзу (через публічні торги, аукціони або постановлення рішення про продаж речі і поділ отриманих коштів між співвласниками або вирішення питання шляхом жеребкування, особливо якщо має бути вирішено, хто зі співвласників отримає річ, а кому належить отримати грошову компенсацію). Європейське цивільне законодавство також передбачає такі способи розподілу майна подружжя як: розподіл речей в рівних пропорціях кожного виду майна зі збереженням можливості доплати на користь того з подружжя, чия частка виявиться меншою; перетворення спільної власності на нерухоме майно на кондомініум, тобто коли існує щонайменше два відокремлених об'єкта в особистій власності співвласників, а частина майна (обладнання, площі загального користування тощо) залишається у спільній сумісній власності.

РОЗДІЛ 2

ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ РОЗПОДІЛУ ПОДРУЖНЬОГО МАЙНА У ДОГОВІРНОМУ ТА СУДОВОМУ ПОРЯДКУ

2.1 Регулювання розподілу майна подружжя в договірному порядку та за допомогою медіації

Одним із ключових інструментів забезпечення правової визначеності та справедливого розподілу спільного майна подружжя є можливість разом домовитися про такий розподіл із максимальним врахуванням прав та законних інтересів кожного з подружжя. Сімейне законодавство України визначає основні принципи та презумпції розподілу майна подружжя (зокрема, такі як: принцип рівності часток майна кожного з подружжя, що знаходиться в спільній сумісній власності подружжя як такого, що набуто під час шлюбу; презумпція належності майна, набутого під час перебування особи в шлюбі, до спільної сумісної власності подружжя, за винятками, встановленими законодавством або договором; принцип можливості розподілу майна подружжя як під час перебування в шлюбних правовідносинах, так і після їх припинення; принцип захисту прав та інтересів дитини під час розподілу майна подружжя), проте не завжди може повно врахувати всі особливості набуття спільного майна, зокрема, вклад кожного з подружжя у його створення або примноження у вартості, відповідний вклад інших осіб, які не є учасниками шлюбних правовідносин, але є членами сім'ї подружжя або одного з них, можливість використання майна для належного утримання та розвитку дитини, тощо. У зв'язку з цим, законодавчо передбачається можливість не лише законного (примусового, судового) порядку розподілу майна подружжя, а й добровільний (договірний) спосіб такого розподілу. Добровільний розділ проводиться за взаємною згодою подружжя (відповідно до положень укладеного ними договору), а примусовий – на підставі рішення суду в справі за позовом, поданим одним із подружжя, якщо між подружжям виникає спір стосовно розміру належних їм часток, порядку або способу поділу спільного майна [74, с. 134].

Можемо погодитися з міркуваннями, висловленими О. О. Нагорною, яка зазначає, що зважаючи на існуючі в судовій та нотаріальній практиці проблеми правового регулювання розпорядження спільним майном подружжя, власне – визначення що відноситься до спільного майна подружжя, а яке майно є особистою приватною власністю, встановлення порядку користування спільним майном, порядку надання згоди одним з подружжя на вчинення правочину іншим з подружжя щодо спільного майна, і власне – визначення в якому порядку здійснюватиметься розподіл спільного майна (зважаючи на велику кількість способів такого розподілу), питання договірного регулювання майнових відносин подружжя набуває особливої актуальності. При цьому, проблем із поділом спільного майна можна уникнути завдяки своєчасному укладенню шлюбного договору, в якому поділ майна буде здійснено з дотриманням умов, прописаних у шлюбному договорі, тобто ця процедура буде здійснюватися на основі добровільної угоди [65, с. 137]. На важливості договірного регулювання розподілу майна подружжя зазначає й І. В. Жилінкова, яка вказує, що незважаючи на те, що договірний режим майна подружжя (до якого можна включити не тільки питання користування та розпорядження спільним майном, а також його розподілу) базується насамперед на договорах подружжя, до нього потрібно віднести й нормативний елемент, без наявності якого в принципі неможливо було б існування договірного режиму. Договір, як засіб регулювання майнових відносин подружжя, в структурі договірного режиму набуває ключового значення, визначаючи його обсяг та основний зміст порівняно із законним режимом, будучи виключенням із загального правила, що має юридичну силу лише щодо конкретного подружжя [44, с. 188, 191; 158, с. 115]. На думку З. В. Ромовської, добровільний розподіл спільного майна має такі переваги: економія часу, зважаючи на те, що судовий процес щодо вирішення спору про розподіл спільного майна подружжя може бути тривалим; економія коштів, зважаючи на витрати, які повинні бути понесені подружжям у разі судового розгляду справи про поділ спільного майна (судовий збір, витрати на правову допомогу, витрати, пов'язані з проведенням експертизи тощо); збереження фізичного та психічного здоров'я; запобігання виникненню конфліктів між

подружжям, в тому числі попередження перенесення неприязні на сферу стосунків з дітьми [154, с. 195].

Нагадаємо, що право подружжя здійснити розподіл спільного майна в договірному порядку впливає із приписів ст. 69 СК України, якою передбачено, що дружина і чоловік мають право на поділ майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу, при цьому дружина і чоловік мають право розділити майно за взаємною згодою [160]. Поняття «взаємна згода подружжя» в контексті розподілу спільного майна подружжя виходячи із визначень, даних у сімейно-правовій доктрині [17, с. 13; 20, с. 80; 23, с. 80; 56, с. 297-298], можна вивести через категорії згоди, правочину, домовленості обох з подружжя (дружини та чоловіка), які дійшли консенсусу вчинити дії щодо розподілу спільного майна, в тому числі щодо визначення умов та способів такого розподілу, юридичний факт, що зумовлює зміни в правовому режимі майна подружжя через його розподіл [74, с. 134].

В законодавстві не уточнюється в якій формі взаємна згода подружжя на здійснення розподілу спільного майна може бути виражена, тому можна сказати, що така згода може відображатися через укладання шлюбного договору або іншого договору подружжя, за умови нотаріального посвідчення відповідного правочину, якщо його предметом виступає нерухоме майно, зокрема житловий будинок або квартира, так і без укладення такого договору у письмовій формі. При цьому, відповідно до положень ст. 70 СК України у разі розподілу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. В основу поділу покладається презумпція рівності часток подружжя, яка може бути спростована домовленістю подружжя або судовим рішенням [160].

При цьому подружжя повинне домовитися передусім про застосування способів розподілу – визначення часток кожного з них у праві на майно, коли власне відбувається зміна правового режиму майна з режиму спільної сумісної власності на режим спільної часткової власності; визначення подальшого виділу кожної із часток в натурі, коли відбувається припинення режиму спільності майна;

встановлення компенсації одному з подружжя замість його частки в праві спільної сумісної власності або встановлення права власності на певне майно одному з подружжя без сплати відповідної компенсації. Щодо останніх двох способів розподілу подружнього майна, хоча прямо вони зазначені як такі, що застосовуються судом (відповідно до положень ст. 71 СК України), однак сімейне законодавство не обмежує подружжя в тому, щоб застосувати їх у договірному порядку, оскільки судовий порядок розподілу застосовується лише у випадку, якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна [74, с. 135].

Як уже зазначалося в дисертації, слово «домовитися» свідчить про добровільний, позасудовий шлях вирішення питань життя сім'ї щодо користування їх спільним майном або його поділу [16, с. 67], при цьому не виключається і можливість усної домовленості без укладання договору про розподіл майна подружжя в письмовому вигляді, якщо домовленість стосується рухомого майна [161, с. 206]. Втім, у такому випадку виникатимуть труднощі для захисту прав подружжя в судовому порядку. Зокрема при вирішенні судом спору щодо невиконання одним із подружжя усної домовленості про розподіл спільного майна або виконання не тим способом, про який домовлялися сторони, суд повинен спочатку встановити факт, що має юридичне значення - факт досягнення такої домовленості. Як зазначено в постанові Верховного Суду від 9 листопада 2021 року в справі № 161/8116/19 доводи скаржника про те, що поділ майна сторони провели до розірвання шлюбу, в позасудовому порядку, не спростовують висновки судів, оскільки позивач не надав докази на підтвердження цієї обставини, на яку посилається, заперечуючи позов [97]. Цим самим, визначено, що в разі посилення на досягнення домовленості про розподіл майна, той з подружжя, хто вказує на порушення його прав іншим з подружжям при здійсненні користування та розпорядження майном, повинен довести факт досягнення такої домовленості. Звичайно, за наявності письмового договору, суд встановить факт домовленості між подружжям про розподіл спільного майна на основі поданого одним з подружжя договору, тоді як у випадку усної домовленості, встановлення факту її досягнення буде утрудненим. У зв'язку із цим, застосування письмової форми

договору щодо врегулювання питання розподілу майна подружжя буде доцільним для забезпечення кращого захисту прав та законних інтересів подружжя або одного з них під час вирішення спору про розподіл майна подружжя в суді. Треба зазначити, що в СК України визначено лише чотири види договорів, які укладаються подружжям з метою розподілу належного їм на праві спільної сумісної власності майна: шлюбний договір, договір про поділ майна, про виділ майна одному з подружжя зі складу спільного майна, про виділ часток кожного з подружжя з майна, що перебуває в спільній сумісній власності [160].

Розглянемо особливості правового регулювання кожного із цих договорів, їх предмет, істотні умови, сторони, особливості форми та змісту таких договорів, а також прогалини в правовому регулюванні.

Відповідно до ст. 93 СК України шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, в тому числі й у сфері розподілу майна подружжя; згідно з ч. 3 ст. 97 СК України сторони можуть домовитися про можливий порядок поділу майна, зокрема і в разі розірвання шлюбу. Сімейне законодавство не визначає детально предмет та істотні умови цього договору. Питання порядку розподілу майна подружжя в форматі його фактичного поділу визначені як можливі для шлюбного договору, однак його зміст значно ширший. Шлюбним договором можуть врегульовуватися: майнові відносини між подружжям, їх майнові права та обов'язки, як пов'язані із розподілом майна подружжя, так і з іншими питаннями – визначення порядку користування майном, його розпорядження, використання для потреб сім'ї, при цьому він може стосуватися будь-якого майна подружжя, навіть того, яке тільки буде потенційно набуто в правовому режимі спільної сумісної власності. Необхідно вказати, що в СК України прямо не зазначається про можливість врегулювання розподілу майна подружжя через застосування таких способів розподілу, як формальний поділ спільного майна, виділ спільного майна подружжя або його розподіл шляхом відчуження. Водночас зважаючи на зазначене вище, сторони шлюбного договору можуть урегулювати питання розподілу майна подружжя через домовленість про застосування будь-якого способу розподілу, зокрема й тих,

які не визначені в ч. 3 ст. 97 СК України (подружжя має право здійснити поділ майна на свій розсуд у повному обсязі, в тому числі й обрати спосіб поділу майна, зазначає О. В. Михальнюк [62, с. 67]). Хоча вона й не уточнює можливість обрання непоіменованих способів розподілу майна, однак з аналізу змісту ст. 71 СК України, яка присвячена способам поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, дозволяє прийти до висновку, що способи, визначені в ній передусім у контексті саме поділу майна подружжя в судовому порядку, який застосовується, якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна). В ч. 1 ст. 70 СК України зазначається про презумпцію рівності часток майна кожного з подружжя в разі поділу майна, що перебуває у спільній сумісній власності, якщо інше не визначено домовленістю між подружжям або шлюбним договором. Зазначена презумпція спільності права власності подружжя на майно, набуте ними в період шлюбу, може бути спростована, й один із подружжя вправі оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, в тому числі в судовому порядку. Також презумпція рівності часток майна кожного з подружжя в разі поділу спільного майна може бути спростована домовленістю сторін. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, хто її спростовує [83; 85; 102]. Тому можна зазначити, що в шлюбному договорі може бути визначена така умова як розмір часток майна кожної із сторін цього договору, однак така умова не є істотною [74, с. 135-136]

Сторонами шлюбного договору відповідно до ч. 1 ст. 92 СК України є подружжя, однак його можуть укласти й особи, які подали заяву про державну реєстрацію шлюбу [160]. Проте особи, які уже не перебувають у шлюбі не можуть укласти шлюбний договір, хоча подружжя або наречені мають право врегулювати питання розподілу спільного майна подружжя і на випадок можливого розірвання шлюбу. Законодавчо передбачається, що шлюбний договір укладається в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню і набирає чинності у день реєстрації шлюбу (якщо сторонами цього договору є наречені), або в день його нотаріального посвідчення (якщо сторонами цього договору є подружжя).

Право на укладення договору про поділ майна впливає зі змісту ч. 2 ст. 69 СК України, відповідно до якої дружина та чоловік мають право розділити майно за взаємною згодою. У СК України не визначено питання обсягу предмету цього договору – чи він має стосуватися усіх можливих варіантів розподілу спільного майна, чи визначення окремих етапів процесу розподілу спільного майна, чи він може бути укладений щодо розподілу певного майна, яке перебуває у спільній сумісній власності, чи усього майна, що набуто під час перебування сторін договору в шлюбі чи може бути потенційно набути. На думку Л. Є. Гузь та А. В. Гузь, предметом договору про поділ майна подружжя може бути як все майно, що є об'єктом спільної сумісної власності, так і його частини або лише один об'єкт, решта майна залишається у спільній сумісній власності. При цьому, у відношенні конкретного об'єкта може укладатися як договір про поділ майна (якщо є можливість поділу його в натурі), так, за бажанням сторін, і договір про виділ майна зі складу усього майна подружжя, укладення якого зменшує частку в спільному майні подружжя, що не поділене, якщо інше не встановлене домовленістю сторін. У такому випадку має місце частковий поділ спільного сумісного майна подружжя, який не припиняє спільну сумісну власність на все майно, а лише частково [38]. При цьому предметом договору про поділ спільного майна є майно, яке наявне на момент укладення договору та є спільним, а отже, не зачіпає правового режиму майна, якого на момент укладення договору в подружжя немає [44, с. 192-193; 62, с. 67; 150, с. 96]. Також у СК України не визначені істотні умови цього договору, тому єдиною такою умовою договору про поділ майна подружжя є власне предмет – майно, що підлягає розподілу. Приклади умов, які можуть бути визначені в договорі про поділ майна подружжя, можна зустріти в судовій практиці. Зокрема у рішенні Кіцманського районного суду Чернівецької області від 13 грудня 2021 року в справі № 725/3900/21 про визнання недійсним пунктів шлюбного договору зазначено, що на момент укладення оскаржуваного договору, подружжя (сторони в справі) перестали проживати разом та вести спільне господарство. Тому, з метою мирного врегулювання майнових відносин подружжя, сторонами 18 лютого 2016 року укладено договір про поділ майна, грошових коштів подружжя, який

передував укладенню та посвідченню шлюбного договору від 18 лютого 2016 року. В договорі про поділ майна, грошових коштів подружжя сторони визначили весь обсяг об'єктів нерухомого майна та грошових коштів, які вони за домовленістю між собою визнають спільним сумісним майном, що було набуто у шлюбі. В п. 1 договору про поділ майна, грошових коштів подружжя зазначено, що сторони за взаємною згодою здійснили поділ майна, грошових коштів, набутих ними у спільну сумісну власність під час перебування в зареєстрованому шлюбі. Виходячи з обсягу майна, поділ якого відбувався за умовами цього договору, сторонами визнано та підтверджено, яке майно перебувало на момент укладення цього договору в спільній сумісній власності подружжя. Договором про поділ майна, грошових коштів подружжя сторони підтвердили, що іншого майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності немає, договір відповідає їхнім дійсним намірам та не носить характеру удаваного або фіктивного правочину, укладається відповідно до справжньої волі сторін та на вигідних для них умовах, без застосування обману чи приховування фактів, які мають істотне значення. Договором визначено всі істотні умови щодо поділу майна. Сторони своїми підписами підтверджують відсутність будь-яких претензій, зокрема майнових, фінансових одне до одного, в тому числі і після розірвання шлюбу (п. 8 договору). У п.п. 4, 5 договору було визначено порядок поділу спільного майна подружжя: в особисту власність сторони 1 переходять грошові кошти, в особисту приватну власність сторони 2 – нежитлова будівля та земельна ділянка [122].

У СК України не зазначено чи може договір про поділ спільного майна подружжя укладатися на певний строк, хоч це і не виключає можливості визначення строку чинності такого правочину. Форма договору про поділ спільного майна – письмова, однак у разі врегулювання порядку поділу нерухомого майна, такий договір підлягає нотаріальному посвідченню. Сторонами цього договору визначено виключно подружжя, тому його не може бути укладено особами, які лише подали заяву про державну реєстрацію шлюбу, а також особами, шлюб між якими припинено. Однак договір про поділ спільного майна може врегулювати такий поділ, як протягом часу перебування його сторін у шлюбі,

так і на період після його розірвання, проте може стосуватися лише того майна, що існувало на момент укладення договору, за винятком встановлення та зміни правового режиму такого майна.

Договір про виділ майна одному з подружжя зі складу спільного майна – виходячи із вищевикладеного є, по суті, видом договору про поділ майна подружжя, однак стосується часткового поділу майна. У СК України визначені лише особливості щодо форми цього договору, якщо його предметом є нерухоме майно – такий договір відповідно до ч. 2 ст. 69 СК України підлягає нотаріальному посвідченню. Питання істотних умов договору про виділ у СК України не врегульоване.

Можливість укладення договору про виділ часток кожного з подружжя із майна, що перебуває в спільній сумісній власності впливає із положень ст. 67 СК України, відповідно до якої дружина, чоловік вправі розпорядитися своєю часткою у спільному майні лише після виділу її в натурі, а також положень ч. 2 ст. 69 СК України, яка визначає форму договору про виділ [160]. Потрібно зазначити, що правове регулювання договору про виділ часток кожного з подружжя з майна, що перебуває в спільній сумісній власності, має ті ж самі недоліки, як і правове регулювання договору про поділ спільного майна – в законодавстві не зазначається про особливості предмету та істотних умов цього договору [74, с. 136].

Необхідно сказати, що вказані вище договори з приводу розподілу майна подружжя не є єдино можливими для укладання. Так, відповідно до ст. 64 СК України дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх не заборонених законом договорів, як щодо майна, яке є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, а отже, перелік договорів, якими може встановлюватися як порядок розподілу майна подружжя, так і способи такого розподілу, розмір часток кожного з подружжя під час розподілу майна, інші питання, що виникають у зв'язку із розподілом майна подружжя, є ширшим і може включати: як договори, якими обумовлені усі ці питання, так і договори, в яких визначені лише окремі питання розподілу майна подружжя, викладені вище.

Якщо проаналізувати наукові джерела, можна визначити договори, які хоч і не передбачені СК України, однак можуть бути укладені з приводу розподілу майна подружжя.

Зокрема, О. В. Розгон визначає серед таких договорів, крім шлюбного договору, договору про поділ майна подружжя та про виділ частки одного з подружжя зі складу всього майна подружжя, також договір про встановлення режиму окремого проживання подружжя. На думку науковця, останній правочин може включати не тільки умови про проживання у сімейному житлі та порядок користування ним, умови участі того з батьків, хто не проживає разом з дитиною у її вихованні, умови його доступу до сімейного житла та понесення витрат на його утримання, умови про виконання обов'язку про надання утримання дитини тим з батьків, хто з нею не проживає, а й умови можливого розподілу спільного майна, зокрема сімейного житла [150, с. 132-133].

З іншого боку, С. Я. Фурса вказує на можливість укладання такого договору, відповідно до якого подружжя вправі здійснити розподіл свого майна – мирової угоди, що укладається подружжям, як спосіб вирішення сімейного спору, який вже розглядається судом (коли сторони йдуть на взаємні поступки, які стосуються їх прав та обов'язків щодо спільного майна). Така угода затверджується судом і підлягає добровільному виконанню сторонами, однак у разі її невиконання можливе звернення до примусового виконання угоди (відповідно до ст. 208 Цивільного процесуального кодексу України (далі за текстом – ЦПК України) ухвала суду про затвердження мирової угоди є виконавчим документом) [161, с. 217; 179].

Таким чином, як бачимо, перелік договорів, якими врегульовано питання розподілу спільного майна подружжя є ширшим за той, що впливає із положень СК України. Крім шлюбного договору, договорів про поділ майна подружжя, про виділ майна одному з подружжя зі складу усього майна подружжя, про виділ часток кожного з подружжя з майна, що перебуває в спільній сумісній власності, відповідні умови щодо розподілу спільного майна подружжя можна встановити іншими договорами, серед яких можуть бути: договір про встановлення режиму

окремого проживання подружжя, мирова угода, яка укладається за результатами примирення подружжя під час вирішення їх спору про розподіл спільного майна подружжя в судовому порядку та інші правочини. На нашу думку, усі ці договори потрібно окреслити єдиним поняттям – «договір щодо розподілу спільного майна подружжя» та передбачити єдине правове регулювання цих договорів, у тому числі єдині вимоги щодо істотних умов та форми таких договорів [74, с. 137].

Як уже визначалося в дисертації, сімейне законодавство не містить вимог щодо змісту, форми та істотних умов договорів, відповідно до яких здійснюється розподіл майна подружжя (крім шлюбного договору, вимоги до змісту та форми якого визначаються у ст. 93 та ст. 94 СК України, а також договорів щодо нерухомого майна, про письмову та нотаріально посвідчену форму яких вже говорилося). Тому доцільно передбачити на нормативному рівні істотні умови договорів щодо розподілу спільного майна подружжя. На нашу думку, такими умовами мають бути умови про предмет договору, порядок розподілу спільного майна та способи розподілу, що не виключає можливість визначення у них й інших умов, які пов'язані з розподілом спільного майна, зокрема про строк та про правовий режим майна подружжя, а саме: яке майно належить подружжю на праві особистої приватної власності, а яке майно є спільним майном подружжя. Втім, ці умови є факультативними, оскільки подружжя може врегулювати питання розподілу спільного майна на безстроковій основі, передбачивши питання розірвання договору в односторонньому порядку за наявності певних умов, а також не визначати правовий режим свого майна, врегулювавши питання розподілу не конкретного майна, що перебуває у спільній сумісній власності, а усього майна, що перебуває в такій власності на момент укладення договору. Однак у випадку невиконання умов договору щодо розподілу спільного майна подружжя, той з подружжя, права якого порушені, звертаючись до суду з позовом про захист своїх майнових прав, повинен обґрунтувати і довести правовий режим спільного сумісного майна подружжя [74, с. 137].

Предметом договору про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) може бути як все майно (майнові права), що було набуто подружжям за

час шлюбу, так і його частина. При цьому, майно (майнові права), яке не увійшло до предмету договору, залишається в спільній сумісній власності подружжя (колишнього подружжя). Договір про поділ майна подружжя (колишнього подружжя) може бути укладений з умовою виплати грошової компенсації в разі нерівноцінності поділу, або без неї.

Що стосується договорів про виділ майна зі складу спільного майна подружжя, то суть виділу нерухомого майна полягає в тому, що за результатами укладення відповідного правочину один із об'єктів із загального складу майна, які віднесені до спільного сумісного, переходить в особисту власність чоловіка або дружини. Решта майна залишається в спільній сумісній власності. При можливому подальшому поділі майна подружжя ці обставини мають бути враховані. Зокрема частка того, хто набув майно в особисту власність з урахуванням укладеного раніше договору про виділ майна зі спільного сумісного майна, може бути відповідно зменшена [171, с. 36]. Отже, предметом договору щодо розподілу спільного майна подружжя є наявне на момент укладання договору майно, яке перебуває у спільній сумісній або спільній частковій власності та підлягає розподілу, а також наявне на момент укладання договору майно, яке залишається у спільній сумісній власності. Виняток становить питання розподілу спільного майна подружжя за шлюбним договором – він може визначати особливості розподілу як того майна, яке фактично наявне на момент укладання договору, так і майна, що буде потенційно набуто в майбутньому [74, с. 137].

У дисертації попередньо було визначено такі способи розподілу спільного майна подружжя: поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення та виділ часток у спільному майні кожного з подружжя, виділ частини майна одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна, розподіл грошових коштів або іншого майна, отриманого в результаті відчуження спільного майна подружжя. На нашу думку, ці способи розподілу спільного майна можуть бути застосовані як в судовому порядку, так і

визначені в договорі щодо розподілу спільного майна подружжя. При цьому, в договорі можна передбачити різні способи розподілу залежно від виду майна подружжя, а також інші способи розподілу (наприклад, присудження майна одному з подружжя, але без виплати компенсації, виділ частини майна одному з подружжя з одночасним поділом іншого майна, тощо) [74, с. 137].

Договір щодо розподілу спільного майна подружжя повинен відповідати вимогам, які ставляться до сімейних договорів, зокрема тих, які впливають на дійсність договору. У сімейному законодавстві прямо не визначено підстав для визнання таких договорів недійсними, за винятком шлюбного договору (в ст. 103 СК України зазначено, що шлюбний договір може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених ЦК України).

Зокрема у рішенні Кіцманського районного суду Чернівецької області від 13 грудня 2021 року в справі № 725/3900/21 підставами подання позову про визнання окремих положень шлюбного договору недійсними стало те, що в ньому чітко не встановлено переліку майна, щодо якого застосовуються норми цього договору; умови шлюбного договору одного з подружжя поставили в надзвичайно невігідне матеріальне становище; сам договір укладено в умовах боргових зобов'язань позивача, про що було відомо відповідачці, чим вона скористалася для тиску з метою укладення оспорюваного договору; умовами договору передано у власність майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації; договір не спрямований на реальне настання правових наслідків. В той же час, суд не знайшов підстав для визнання окремих положень шлюбного договору недійсним, встановивши, що вони спрямовані на реальне настання правових наслідків; умовами договору визначався правовий статус нерухомого майна подружжя, яке не передавалось у власність іншим особам; договір не суперечить актам цивільного законодавства та моральним засадам суспільства. Суд зазначив, що відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину, серед іншого, є недодержання в момент його вчинення стороною чи сторонами вимог, які встановлені, зокрема в ч. 1 ст. 203 ЦК України, згідно з якою зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також

інтересам держави і суспільства, його моральним засадам [122].

Іншим рішенням цього ж суду від 16 травня 2024 року в справі № 725/3820/23 встановлено, що підставою недійсності шлюбного договору є недодержання в момент вчинення стороною (сторонами) таких вимог: 1) зміст шлюбного договору не може суперечити законодавству України, а також моральним засадам суспільства; 2) волевиявлення кожного із подружжя при укладенні шлюбного договору має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; 3) шлюбний договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. Також у ч.ч. 4 та 5 ст. 93 СК України передбачено обмеження щодо змісту шлюбного договору: по-перше, договір не повинен ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище; по-друге, за шлюбним договором не може передаватись у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації. Порухення цих обмежень є підставою для визнання шлюбного договору або окремих його положень недійсними. Категорія «надзвичайно не вигідне матеріальне становище», вжита у ч. 4 ст. 93 СК України, має оціночний характер і підлягає доведенню стороною відповідно до ч. 3 ст. 12 ЦПК України, та ці докази повинні бути оцінені судом у відповідності до норм цивільного процесуального законодавства. Аналогічна правова позиція викладена Верховним Судом у постанові від 26 лютого 2020 року в справі № 755/19197/18 та постанові від 28 січня 2015 року в справі № 6-230цс14.

Відмовляючи в задоволенні вимог про визнання недійсним шлюбного договору суд встановив, що укладеним між сторонами шлюбним договором встановлено виключно умови щодо прав кожного з подружжя на майно та за умовами шлюбного договору перехід права власності на нерухоме майно від одного власника до іншого, яке підлягає державній реєстрації, не відбувся, а позивач не довів, що ці умови шлюбного договору ставлять його у надзвичайно не вигідне матеріальне становище, як і не довів, що він був введений в оману під час укладання договору. [123].

Що стосується судової практики про визнання недійсними інших договорів про розподіл майна подружжя, то вони можуть бути визнані недійсними з підстав,

передбачених ЦК України. Зокрема в рішенні Саксаганського районного суду міста Кривого Рогу від 17 січня 2024 року в справі № 214/6368/23 підставою для визнання недійсним договору про поділ майна подружжя стало те, що один з подружжя з умовами оспорюваного договору не ознайомився, і тому не знав про відступ від принципу рівності часток при розподілі майна та про застосування такого способу розподілу, як виплата компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна (за станом здоров'я позивач хворіє на транзиторну ішемічну атаку у вертебро-базиллярному руслі та астено-вестибулярний синдром, що спричиняє важкість читання). Нотаріусом повний текст спірного договору не зачитувався, тому він лише підписав договір, виходячи з домовленості, яка існувала з відповідачем щодо рівності часток подружжя при поділі спільного майна. У зв'язку із цим, було задоволено вимогу про визнання договору про поділ майна подружжя недійсним, як такого, що вчинений під впливом помилки (відповідно до ст. 229 ЦК України) [134]. В рішенні Шевченківського районного суду міста Києва від 3 червня 2021 року в справі № 761/10734/20 підставою для визнання договору про поділ майна подружжя недійсним також стало його укладення під впливом помилки, оскільки позивач неправильно оцінив природу договору. Вважав, що передавши відповідачці нерухоме майно в порядку розподілу спільного майна буде звільнений від сплати аліментів на дітей [147]. У рішенні Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 25 березня 2021 року в справі № 333/6129/19 підставою для подання позову про визнання правочину недійсним та поділ спільного сумісного майна подружжя стало вчинення правочину під впливом насильства відповідно до ст. 231 ЦК України [125]. На жаль, у СК України прямо не зазначено про можливість визнання недійсним як договору про поділ спільного майна, так й інших договорів щодо розподілу спільного майна (крім шлюбного договору) за рішенням суду з підстав, встановлених ЦК України.

Крім цього, в судовій практиці виникає питання про порядок застосування договорів щодо розподілу спільного майна подружжя, якщо таких договорів укладено декілька і вони стосуються одного і того ж майна.

Рішенням Кіцманського районного суду Чернівецької області від 13 грудня

2021 року в справі № 725/3900/21 встановлено, що 18 лютого 2016 року між позивачем та відповідачкою укладено шлюбний договір у п. 2 якого було встановлено правовий режим майна подружжя. Відповідно до цього пункту кожен із подружжя володіє своїм особистим майном; майно, отримане одним із подружжя до шлюбу чи отримане одним із подружжя в подарунок або успадковане до спільного майна подружжя не відноситься, а є особистою приватною власністю кожного з подружжя. Згідно з п. 3 шлюбного договору будь-яке інше рухоме та нерухоме майно, нажите подружжям під час шлюбу, є особистою приватною власністю того з подружжя, на чие ім'я оформлений правовстановчий документ на майно, та за необхідності, зареєстрований у встановленому законом порядку. На момент укладення оскаржуваного договору сторони перестали проживати разом та вести спільне господарство. Тому, з метою мирного врегулювання майнових відносин подружжя сторонами 18 лютого 2016 року укладено договір про поділ майна, грошових коштів подружжя, який передував укладенню та посвідченню шлюбного договору від 18 лютого 2016 року. В договорі про поділ майна, грошових коштів подружжя сторони визначили весь обсяг об'єктів нерухомого майна та грошових коштів, які вони за домовленістю між собою визнають спільним сумісним майном подружжя, що було набуто у шлюбі. Згідно з пунктом 1 договору про поділ майна, грошових коштів подружжя сторони за взаємною згодою здійснили поділ майна та грошових коштів, набутих ними у спільну сумісну власність під час перебування в зареєстрованому шлюбі. Цим договором вони підтвердили, що іншого майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності немає (п. 8 договору). Укладення та підписання шлюбного договору відбулось одразу після здійснення поділу спільного майна подружжя. Шлюбним договором сторони в черговий раз підтвердили існуючі між ними домовленості щодо обсягу та поділу спільного майна, що відбувся за договором про поділ майна та обрали майновий режим, у якому кожен із подружжя володіє та розпоряджається своїм особистим майном. Суд встановив, що визначений п.п. 3, 4, 5 шлюбного договору майновий режим, де кожен з подружжя володіє своїм особистим майном, відповідає нормам ст. 97 СК України, закріплює порядок поділу спільного майна

та грошей подружжя, визначений чинним договором про поділ майна, грошових коштів подружжя та забезпечує гарантії майнових прав сторін під час фактично припинених шлюбних відносин до моменту розірвання шлюбу між ними [122]. Як бачимо, в цьому випадку не виникло проблем у застосуванні положень зазначених договорів, оскільки договір про поділ спільного майна подружжя стосувався розподілу наявного на момент укладення договору майна, а шлюбний договір урегулював лише питання правового режиму майна подружжя, що буде набути в подальшому, зокрема його розподіл через виділ частини майна одному з подружжя в приватну власність виходячи з того, на чие ім'я оформлений правовстановчий документ на майно.

Водночас, можлива ситуація коли існуватиме «конкуренція норм» шлюбного договору та іншого правочину щодо розподілу спільного майна, якщо цими договорами буде врегульоване питання розподілу одного і того ж майна. Виникає питання, умови якого з договорів щодо розподілу спільного майна підлягають застосуванню. На нашу думку, у разі, якщо договір щодо розподілу спільного майна подружжя визначає розподіл того спільного майна подружжя, яке уже урегульоване іншим договором, діють положення нового договору. В той же час, зважаючи на універсальний характер шлюбного договору, який може врегулювати питання розподілу не тільки наявного на момент укладення договору спільного майна подружжя, а й майна, яке буде набуто в майбутньому, під час «конкуренції норм» шлюбного договору та іншого договору щодо розподілу майна подружжя, пріоритет необхідно надати положенням шлюбного договору (звичайно, якщо майно, визначене в іншому договорі щодо розподілу майна подружжя, вже не було поділене подружжям).

Якщо існуватиме «конкуренція норм» між іншими правочинами щодо розподілу спільного майна подружжя (серед яких не буде шлюбного договору), то діятимуть положення того договору, який укладено пізніше.

Крім того, зважаючи на правову природу мирової угоди, яка укладається в результаті примирення сторін у справі про розподіл спільного майна подружжя в судовому порядку, доцільно також надати пріоритет саме цій угоді, порівняно з

іншим договором щодо розподілу майна подружжя, оскільки уклавши мирову угоду, подружжя висловило незгоду із порядком, що визначений іншим договором щодо розподілу майна подружжя і передбачило такий порядок, який найбільше відповідає інтересам кожного з подружжя.

У зв'язку із вищевикладеним, пропонуємо внести зміни до СК України, які дозволять удосконалити положення законодавства про розподіл спільного майна подружжя в договірному порядку.

Зокрема необхідно викласти положення 69 СК України в такій редакції:

«Стаття 69. Право подружжя на розподіл майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, в договірному порядку.

1. Дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу, за взаємною згодою, а саме: через урегулювання відповідних питань в шлюбному договорі згідно з ч. 3 ст. 97 цього Кодексу або через укладення іншого договору щодо розподілу усього наявного у подружжя майна, що перебуває в спільній сумісній власності або частини цього майна, а саме: договору про поділ майна подружжя, про виділ майна одному з подружжя зі складу усього майна подружжя, договору про виділ часток кожного з подружжя із майна, що перебуває у спільній сумісній власності, договору про встановлення режиму окремого проживання подружжя, мирової угоди, яка укладається за результатом примирення сторін в справі про розподіл спільного майна подружжя в судовому порядку, іншого договору, який містить умови про розподіл спільного майна подружжя.

2. Істотними умовами договору щодо розподілу спільного майна подружжя є умови про предмет договору, порядок розподілу спільного майна та способи розподілу. Предметом договору щодо розподілу спільного майна подружжя є наявне на момент укладання договору майно, яке перебуває в спільній сумісній або спільній частковій власності і підлягає розподілу, а також наявне на момент укладання договору майно, яке залишається у спільній сумісній власності.

В разі, якщо розподіл спільного майна подружжя врегульований кількома договорами щодо розподілу спільного майна подружжя, пріоритет мають

положення того договору, який укладено пізніше; в разі, якщо розподіл спільного майна подружжя врегульований шлюбним договором та договором щодо розподілу спільного майна подружжя, застосовуватись мають положення шлюбного договору; в разі, якщо розподіл спільного майна подружжя здійснюється мировою угодою, яка укладається та затверджується в справі про розподіл спільного майна подружжя в судовому порядку, то дія шлюбного договору або інших договорів щодо розподілу спільного майна подружжя припиняється.

У договорі щодо розподілу спільного майна подружжя можуть бути визначені такі способи розподілу спільного майна: поділ майна подружжя в натурі, присудження майна одному з подружжя з виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення та виділ часток у спільному майні кожного подружжя, виділ частини майна одному із подружжя у приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна, розподіл грошових коштів або іншого майна, отриманого в результаті відчуження спільного майна подружжя, інші способи, визначені в договорі.

У договорі щодо розподілу спільного майна подружжя можуть бути передбачені інші умови, пов'язані з розподілом спільного майна, зокрема про строк та про правовий режим майна подружжя, а саме: яке майно належить подружжю на праві особистої приватної власності, а яке майно є спільним майном подружжя.

3. У разі, якщо предметом договору щодо розподілу спільного майна подружжя є нерухоме майно, такий договір має бути нотаріально посвідчений.

4. Договір щодо розподілу спільного майна подружжя на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України.

Крім цього, пропонуємо внести зміни до ч. 3 ст. 97 СК України, яку викласти в такій редакції: *«Сторони можуть домовитися про можливий порядок розподілу майна, в тому числі і в разі розірвання шлюбу. В такому випадку в шлюбному*

договорі повинні бути визначені умови, передбачені ч. 2 ст. 69 цього Кодексу».

Отже, можемо зробити висновок, що за загальним правилом розподіл майна подружжя здійснюється за взаємною згодою, тобто за домовленістю обох з подружжя (дружини та чоловіка), які дійшли консенсусу вчинити дії щодо розподілу спільного майна, зокрема щодо визначення умов та способів такого розподілу. В сімейному законодавстві не уточнюється в якій формі взаємна згода подружжя на здійснення розподілу спільного майна може бути виражена. Так, сторони вправі укласти шлюбний договір або інший правочин подружжя, або досягнути між собою усної домовленості без укладення договору в письмовій формі.

Сімейне законодавство не визначає детально питання предмету та істотних умов шлюбного договору в контексті врегулювання розподілу майна подружжя, а також істотних умов інших договорів щодо розподілу спільного майна подружжя, зокрема способів такого розподілу. У зв'язку із цим, запропоновано внести зміни до законодавства, якими визначити перелік договорів щодо розподілу спільного майна подружжя, істотні умови таких договорів, уточнити вимоги до предмета договору та способів розподілу спільного майна, які застосовуються в договірному порядку. Також запропоновано правила договірного регулювання розподілу спільного майна в разі, якщо розподіл майна передбачений кількома правочинами: пріоритет матиме правове регулювання за договором про розподіл спільного майна, який укладено пізніше, крім випадків укладення подружжям шлюбного договору або мирової угоди.

В сучасному суспільстві питання розподілу майна подружжя часто супроводжується конфліктами, емоційною напругою, неприязними відносинами між подружжям, що зумовлено, в більшості випадків, припиненням шлюбних відносин та конфліктами між колишнім подружжям, яке намагається розділити спільно нажите майно в судовому порядку, не досягнувши між собою згоди про мирне вирішення долі їхнього спільного майна, що виключає можливість вирішення цього питання в договірному порядку. Вирішення спору між подружжям

в судовому порядку також нерідко потребує значного часу, коштів і психологічних ресурсів.

Не секрет, що безпосередня участь колишнього подружжя в судових засіданнях часто призводить до процесуального реагування головуючого судді на прояви порушень поведінки в залі суду. Такими відповідно до положень ст. ст. 145, 146 ЦПК України можуть бути попередження та видалення із зали судового засідання. Крім того, виникають випадки оголошення по справі перерви з підстав неналежної поведінки осіб. Це негативно впливає на вирішення спору, особливо для його мирного врегулювання.

Значно ефективніше відбувається судовий процес у вказаних справах за участі адвокатів, які фахово здійснюють представництво своїх клієнтів у суді. На наш погляд, найбільш позитивним завершенням справ про поділ майна подружжя є затвердження судом мирової угоди, що є проявом професіоналізму судді та адвокатів, а також уміння знаходити компроміс учасниками судового процесу. Мирне врегулювання спору з дотриманням балансу інтересів сторін має бути цілком як суду, так і колишнього подружжя. Однак емоції часто заважають сторонам досягнути цієї мети. Для таких випадків існують процедури медіації, а також врегулювання спору за участі судді.

Медіація у доктринальних джерелах визначається як альтернативний спосіб вирішення конфліктів, що ґрунтується на добровільності, конфіденційності та нейтральності посередника (медіатора) і вчиняється з метою допомогти сторонам досягти взаємоприйняттого рішення, уникаючи тривалих і затратних судових процесів [81, с. 247], як альтернативний метод вирішення спорів, у межах якого сторони на добровільних засадах беруть участь у переговорах і, з допомогою незалежної та неупередженої третьої особи (медіатора), намагаються віднайти взаємовигідне вирішення спору між ними [80, с. 191], як досягнення погодженості між конфліктуєчими сторонами за участю третьої особи – медіатора, що допомагає учасникам спору самостійно, на добровільних засадах, досягти такого результату, що відповідатиме інтересам обох сторін [39, с. 58]. У сімейно-правовому контексті медіація є самостійним, неформалізованим, добровільним, позасудовим способом

врегулювання спору шляхом переговорів за участю одного чи декількох медіаторів з метою досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення про врегулювання сімейного спору, також – досудовим способом вирішення сімейного спору, а також спору, що вирішується в процесі судового розгляду справи і на етапі виконання рішення суду [32; 58, с. 329; 75, с. 102], процесом, в якому нейтральна третя сторона (медіатор) допомагає сімейним парам, що перебувають у конфліктних відносинах, покращити взаємодію, прийняти вигідні та усвідомлені для кожного з них рішення, застосовуючи певну техніку ведення переговорів [81, с. 248]. Нормативне визначення поняття «медіація» знаходимо в ст. 1 Закону України «Про медіацію», відповідно до якої вона визначається як позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [108]. Усі вищевикладені поняття медіації дозволяють визначити її передусім як процедуру вирішення спору, що виникає між подружжям як учасниками сімейних відносин (серед яких і спір про розподіл майна подружжя) у випадку, якщо вони не змогли домовитися самостійно та виразити свою домовленість у договорі щодо розподілу майна подружжя. В такому випадку, відповідно до ч. 1 ст. 71 СК України, якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок розподілу майна, спір може бути вирішений судом. В СК України не зазначається про медіацію як спосіб вирішення спору, однак це не виключає можливість його вирішення саме відповідно до Закону України «Про медіацію», коли подружжя, уклавши договір про проведення медіації передає вирішення свого спору спеціально підготовленій, нейтральній, неупередженій особі, яка забезпечить проведення заходів, спрямованих на досягнення примирення між сторонами. Крім того, відповідно до Рекомендації № Р (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації у сімейних справах від 21 січня 1998 року медіацію можна застосовувати до всіх спорів між членами однієї сім'ї, які пов'язані кровними або шлюбними стосунками, і всіма, хто живе чи жив у родинних зв'язках відповідно до того, як вони визначені в національному законодавстві, при цьому, держави-члени Ради Європи вільні визначати конкретні питання або справи,

в яких може застосовуватися така медіація [111]. Сімейне та цивільне процесуальне законодавство не визначає обмежень для проведення процедури сімейної медіації, навпаки, відповідно до ч. 7 ст. 49 ЦПК України сторони можуть примиритися, зокрема шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. У зв'язку із цим, медіацію може бути застосовано як засіб вирішення спору щодо розподілу майна подружжя не тільки як процедуру, що передує судовому розгляду, а й процедуру, яка проводиться поруч з ним.

Як зазначають автори посібника «Адвокат і медіація», з якими погоджуємося, що основними факторами, які спонукають учасників сімейних відносин брати участь у процесі медіації, є: необхідність вирішити питання, які вони не в змозі врегулювати самостійно; бажання досягти спільних рішень; бажання знайти рішення, від якого найменше постраждають їхні діти; бажання розлучитися мирно і зберегти нормальні стосунки одне з одним; потреба в допомозі неупередженої третьої особи в обговоренні певних питань (фінансових, майнових тощо); прагнення звести до мінімуму юридичні витрати; бажання вирішити суперечку в позасудовому порядку; потреба в практичній та емоційній допомозі одночасно; бажання примиритися – «надія на диво» [14, с. 75-76].

Якщо врегулювання спору за участі судді є процедурою, яка здійснюється суддею в межах судового процесу, то медіація проводиться в позасудовому порядку спеціально підготовленою нейтральною, незалежною, неупередженою фізичною особою – медіатором. В Законі України «Про медіацію», на жаль, не передбачаються перелік заходів, які має провести медіатор з метою досягнення сторонами сімейного спору примирення. Як зазначає Д. Мурач, такими заходами можуть бути: обговорення сторонами та медіатором проблеми, що стала підставою для звернення до медіатора за вирішенням спору, роз'яснення сторонам їхніх прав та обов'язків відповідно до Закону України «Про медіацію», висловлення сторонами своїх позицій щодо конфліктних ситуацій [64]. З іншого боку, Ю. Потьомкіна зазначає, що початковий етап сімейної медіації передбачає знайомство медіатора з учасниками спору та ознайомлення сторін із самим процесом медіації; на цій стадії медіатор з'ясовує очікування сторін і їхні основні побажання, а

сторони – отримують можливість викласти власне бачення ситуації, що склалася. На цьому етапі надзвичайно важливою є роль медіатора у створенні безпечної та комфортної атмосфери для взаємодії. Для цього застосовуються спеціальні техніки, які допомагають спрямувати сторони до конструктивного й ефективного рішення, зокрема розмежування інтересів і вимог, людей і проблеми, минулого й майбутнього, а також результату й самого процесу. Коли сторони окреслили можливі варіанти вирішення спору, вони переходять до оцінки їхніх переваг і обговорення можливості прийняття кожного з них. У цей момент медіатор виконує функцію фасилітатора комунікації, сприяючи налагодженню діалогу між учасниками та перевіряючи, наскільки реалістичними є запропоновані рішення, що згодом можуть бути закріплені в підсумковій угоді. При цьому зустрічі, що відбуваються в процесі сімейної медіації не передбачають прямої комунікації між учасниками. Водночас під час медіації сторони мають можливість спілкуватися безпосередньо одна з одною за участю медіатора [101]. Це дозволяє їм висловити свої почуття і потреби, дізнатися справжні інтереси іншої сторони. Кожен може поставити себе на місце протилежної особи. Такий підхід дозволяє підвищити рівень готовності сторін конфлікту до вирішення проблеми шляхом процедури медіації [181, с. 129]. На останньому етапі медіації медіатору необхідно переконатися у тому, що сторони досягли порозуміння і усвідомлюють сутність конфлікту. Медіатор робить висновки, почувши кожну сторону, та приймає рішення про пошук варіантів на умовах кожного учасника процедури. Цей етап проходить у формі як індивідуальних, так і спільних зустрічей [39, с. 57]. Останнім і завершальним етапом медіації є ухвалення рішення та його юридичне оформлення. У цей час укладається угода за результатами процедури, яка повинна містити детальний план вирішення конфлікту із зазначенням строків, розподілом прав, обов'язків та відповідальності між сторонам [181, с. 129]. Зазначені вище етапи процесу сімейної медіації прямо не зазначаються у Законі України «Про медіацію», а є результатом напрацювання практики діяльності організацій та осіб, які здійснюють сімейну медіацію. На нашу думку, відсутність законодавчого переліку сімейних спорів у яких має бути застосована сімейна медіація, а також заходів, що

застосовуються медіатором з метою досягнення сторонами згоди щодо основних елементів сімейного спору, не створює проблем, а навпаки – робить процес медіації менш формалізованим та складним для подружжя, а отже, більш привабливим для учасників сімейних відносин.

За результатами сімейної медіації укладається угода, в якій відповідно до ст. 21 Закону України «Про медіацію» повинні міститися умови про: дату і місце укладення; відомості про сторін медіації та їх представників; відомості про медіатора, суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, реквізити договору про проведення медіації та/або правил проведення медіації; зобов'язання, які узгоджені сторонами; способи та строки їх виконання, а також наслідки їх невиконання або неналежного виконання; інші умови, погоджені сторонами [108]. У контексті цього дисертаційного дослідження можемо зазначити, що саме узгоджені сторонами зобов'язання, а також способи та строки їх виконання мають ключове значення для розподілу майна подружжя, оскільки визначатимуть в угоді майно, яке підлягає розподілу, а також порядок та способи розподілу такого майна. По суті, подружжя повинне визначити в угоді за результатами медіації щодо вирішення їх сімейного спору про розподіл спільного майна ті умови, які воно б визначило в разі домовленості про договірний розподіл майна подружжя. З іншого боку, можемо простежити особливість такої угоди, яка на відміну від інших договорів щодо розподілу майна подружжя містить таку умову, як наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань щодо розподілу спільного майна. Звичайно, дана умова може бути сформульована і в інших договорах щодо розподілу майна подружжя, однак в угоді, укладеній за результатами медіації, вона є істотною.

Способи розподілу майна подружжя за допомогою медіації також не вказані у законодавстві, тому на нашу думку можуть бути застосовані будь-які способи припинення правового режиму спільності майна, набутого у шлюбі чи іншого майна, визнаного спільним майном подружжя, що можуть бути визначені в договорі щодо розподілу спільного майна, в тому числі: поділ майна в натурі, що є об'єктом спільної сумісної власності із визначенням права власності кожного з подружжя на відповідне майно або правом власності на відповідну частку у майні, що

виділяється; виділ спільного майна, тобто передання неподільних речей одному із подружжя у приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна або із подальшим поділом такого майна іншим способом; визначення часток кожного з подружжя у майні, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя у разі, якщо майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є неподільною річчю і не може бути реально поділене між ними відповідно до їх часток у разі згоди обох з подружжя на застосування судом такого способу спільного майна; присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно; розподіл грошових коштів або іншого майна, отриманого в результаті відчуження спільного майна подружжя.

Отже, розподіл майна подружжя за допомогою медіації – це процес припинення правового режиму спільності майна, набутого в шлюбі чи іншого майна, визнаного спільним майном подружжя, що здійснюється відповідно до угоди, укладеної за результатами сімейної медіації, до якої сторони звернулися в зв'язку з недосягненням взаємної згоди на укладення договору щодо розподілу майна подружжя. Як уже зазначалося, такий розподіл здійснюється як альтернатива судовому розподілу майна подружжя. Сьогодні інститут медіації не користується великим попитом, тому є необхідність виправити таку ситуацію з метою стимулювання учасників сімейних правовідносин до мирного вирішення їхніх конфліктів, особливо поза класичними судовими процедурами. На жаль, сторони надають перевагу вирішувати спори щодо розподілу майна подружжя в суді, хоча медіаційна процедура, може мати набагато кращий ефект. Так, за допомогою професійного посередника сторони можуть не лише здійснити розподіл спільного майна, а також домовитись про сплату аліментів на утримання дитини, участь у її вихованні, дійти згоди щодо розподілу бізнесу та інших питань в сфері сімейних правовідносин. Вважаємо, що ефективність та дієвість медіації зможе максимально проявитися виключно за допомогою змін в законодавстві, які стосуватимуться обов'язкового звернення до медіатора для врегулювання конфлікту. У зв'язку із цим, з метою максимального сприяння та стимулювання, зокрема державою, у

знаходженні домовленостей і шляхів подолання конфліктів між подружжям поза судовими органами пропонуємо внести зміни до СК України, доповнивши його статтею 18-1 наступного змісту: *«Безпосередньому зверненню до суду за захистом майнових прав та інтересів учасників сімейних відносин має передувати обов'язкове врегулювання спору за участі медіатора в порядку, передбаченому Законом України «Про медіацію».* Також потрібно внести зміни до ЦПК України, а саме викласти положення п. 7 ч. 4 ст. 185 в такій редакції: *«до заяви не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно з законом, зокрема у випадку подання позову про розподіл майна подружжя, іншого позову про захист майнових прав та інтересів учасників сімейних відносин».*

Звичайно, не виключається ситуація, коли мирне вирішення конфлікту за допомогою медіатора не досягне бажаного результату, і сторони все ж звернуться до суду із позовною заявою про розподіл спільного сумісного майна. В такому випадку, буде застосовано судовий порядок розподілу майна подружжя.

Разом із тим, вважаємо, що обов'язкове досудове врегулювання спору про розподіл майна подружжя не порушуватиме права особи на судовий захист, оскільки не створюватиме юридичних перешкод для подальшого звернення до суду, і такі впровадження покликані виключно на застосування найефективніших процедур вирішення сімейних конфліктів, а відтак - на здійснення дієвого захисту прав осіб в сфері сімейних правовідносин. При цьому, особи матимуть право звернутися до суду, якщо ними не укладено угоду за результатами медіації. Наголошуємо, що саме в сімейних конфліктах найкращим варіантом вирішення спору є медіація, де сторони потребують не лише вирішення юридичних питань, а й психологічної допомоги задля залагодження усіх гострих кутів у спірних питаннях сім'ї. Тому держава має вжити заходів задля стимулювання подружжя мирно вирішувати спори, які випливають із сімейних правовідносин. Також хочемо підкреслити, що подружжя чи колишнє подружжя вправі самостійно обрати спосіб правового захисту своїх прав, шляхом: укладення договору щодо розподілу спільного майна, звернення до медіатора або до суду (якщо угоди не досягнуто), а

також має право утриматись від вчинення таких дій чи припинити їх в будь-який час, що відповідає принципу добровільності.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на висновки Конституційного суду України, наведені в рішенні від 09 липня 2002 року в справі № 1-2/2002 за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів). Зокрема, в рішенні зроблено висновок про те, що встановлення законом обов'язкового досудового врегулювання спору обмежує можливість реалізації права на судовий захист [126].

З цього приводу хочемо звернути увагу на таке. По-перше, через стрімкий розвиток суспільних відносин та появу нових інституцій, які створені для участі в мирному (позасудовому) подоланні сімейних конфліктів, в сучасних реаліях виникає необхідність для зміни підходів, коли обов'язкове досудове врегулювання спорів за участі медіатора може бути цілком виправданим кроком, хоча і обмежуватиме певним чином осіб в зверненні до суду. По-друге, наведене рішення Конституційного суду України ухвалено за зверненням юридичної особи і підґрунтям для нього стала оцінка правомірності обов'язкового досудового вирішення спорів у сфері господарських правовідносин, які, безумовно, є відмінними від сімейно-правових. Останні потребують особливого захисту з боку держави, адже сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою в силу вимог статті 51 Конституції України [53].

По-третє, вважаємо за необхідне в цьому контексті вказати на позицію Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), рішення якого є обов'язковими для нашої держави. Зокрема в справі Мікулич проти Хорватії (рішення від 26 червня 2015 року, провадження № 11239/11) заявник вказував на порушення його права на справедливий суд (доступ до суду), передбачене статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки таке право зазнало обмежень через обов'язкове досудове врегулювання спору. ЄСПЛ не встановив свавілля або несправедливості в рішеннях національних судів і дійшов висновку,

що право заявників на доступ до суду не було обмежене таким чином, щоб порушити його сутність. Серед іншого, в п. п. 42 - 43 було зазначено, що право доступу до суду не є абсолютним і може підлягати законним обмеженням (див. *Golder v. the United Kingdom*, § 39; *Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom*, §§ 62–67; *Stubbings and Others v. the United Kingdom*, §§ 51–52). Якщо доступ особи до суду обмежений законом або фактично, ЄСПЛ перевіряє, чи не було порушено саму сутність цього права, зокрема, чи переслідувало обмеження легітимну мету та чи існує розумне співвідношення пропорційності між застосованими засобами та поставленою метою (див. *Ashingdane v. the United Kingdom*, § 57; *Związek Nauczycielstwa Polskiego v. Poland*, § 29; *Szwagrun-Baurycza v. Poland*, § 49). Якщо обмеження відповідає цим критеріям, порушення статті 6 не встановлюється (див. *Z and Others v. the United Kingdom*, §§ 92–93) [9].

Отже, запропоноване дисертаційним дослідженням обов'язкове досудове врегулювання сімейних спорів за участі медіатора, зокрема і щодо розподілу майна подружжя, матиме цілком легітимну мету – мирне, швидке та економічно вигідне врегулювання спору подружжя (або колишнього подружжя), а тому вказані обмеження доступу до суду будуть втілювати пропорційне співвідношення між застосованими засобами та поставленою метою. До того ж процедура досудового врегулювання не позбавлятиме заявників права на позов, не вплине на сплив строків давності та не створюватиме юридичних перешкод для подальшого звернення до суду, на що також звертав увагу ЄСПЛ у п. 52 вищенаведеного рішення Мікулич проти Хорватії.

Таким чином, розподіл майна подружжя може бути розглянутий як процес зміни правового режиму майна, що може бути вирішений в три послідовні етапи: договірний, де сторони самостійно домовляються про розподіл свого спільного майна та укладають (за участі нотаріуса) будь-який договір щодо розподілу спільного майна; медіаційний, в якому сторони, які з певних причин не уклали договір щодо розподілу майна подружжя, звертаються до медіатора за допомогою в мирному врегулюванні їх майнових питань; судовий, який можливий лише за умови спроби вирішення спору щодо розподілу майна подружжя шляхом медіації,

та передбачає обов'язок суду сприяти мирному врегулюванню спору і лише за неможливості цього – вирішити справу шляхом застосування способів розподілу майна подружжя в судовому порядку.

2.2 Розподіл майна подружжя в судовому порядку

Поділ майна подружжя в судовому порядку є однією з найскладніших і найпоширеніших категорій сімейних спорів. Судовий порядок здійснення розподілу спільного сумісного майна застосовується у випадках, коли подружжя не може досягти згоди щодо порядку, способів розподілу майна, розміру часток кожного тощо. В таких ситуаціях суд має забезпечити баланс між захистом прав обох з подружжя та дотриманням принципів справедливості й пропорційності, а також врахувати найкращі інтереси дитини [73].

Незважаючи на законодавчо визначені загальні правила розподілу спільного майна, практичне вирішення таких справ часто супроводжується численними труднощами та юридичними колізіями. Складність судового порядку здійснення розподілу майна зумовлена не лише особливостями правового режиму спільної власності подружжя, а й суб'єктивним фактором – наявністю конфлікту інтересів подружжя, яке виступає сторонами в справі. Крім того, під час судового розгляду спорів цієї категорії, можуть виникати проблеми суто процесуального характеру, які безумовно впливають на результат прийняття рішення судом, наприклад: неподання суду доказів на підтвердження обґрунтованості позову (відсутність в матеріалах справи доказів на підтвердження вартості майна, що підлягає поділу, або доказів на підтвердження необхідності відступити від рівності часток подружжя); неподання відзиву чи зустрічного позову в разі наявності заперечень відповідача щодо запропонованого порядку чи способу розподілу спільного майна, який бажає розподілити майно подружжя іним шляхом, однак не робить належних процесуальних дій.

Відсутність єдності судової практики в справах про розподіл майна подружжя та різноманітність підходів суддів у вирішенні однакових питань вказує

на необхідність покращення ефективності здійснення правосуддя, зокрема шляхом законодавчого врегулювання окремих спірних моментів. Водночас, процесуальні особливості таких справ вимагають глибокого аналізу та систематизації для підвищення ефективності правозастосовної діяльності. Дослідження специфіки судового поділу майна подружжя має важливе значення не лише для вдосконалення сімейного законодавства та покращення ефективності правосуддя, а й для забезпечення належного захисту прав подружжя у разі виникнення майнових спорів.

Як зазначається у ч. 1 ст. 71 СК України, якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. Ухвалюючи рішення, суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення. В цій же статті йдеться про порядок розподілу такого майна та способи розподілу, що застосовуються судом під час розгляду справ про розподіл майна подружжя. Одночасно, текстуальний аналіз цієї статті дозволяє зазначити, що мова йде тільки про такий спосіб розподілу майна подружжя, як фактичний поділ майна подружжя (у дисертації нами визначено такий термін для позначення передання в приватну власність кожного з подружжя всього або частини майна, що знаходилося в спільній сумісній власності через поділ майна в натурі або через присудження майна одному з подружжя з виплатою відповідної грошової компенсації в разі поділу неподільного майна). Інші способи розподілу спільного майна подружжя – передання майна із спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку з визначенням часток у майні кожного подружжя, передання частини майна одному із подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна, а також розподіл грошових коштів, отриманих від відчуження спільного майна, не визначені в СК України як способи розподілу спільного майна подружжя [160].

У сімейно-правовій доктрині досліджувалось питання про порядок поділу майна подружжя судом. Так, Л. Є. Гузь та А. В. Гузь зазначають про те, що способами поділу майна подружжя в судовому порядку є лише такі, як поділ

спільного майна подружжя в натурі, якщо це можливо без шкоди для його господарського й іншого призначення, поділ речей між подружжям з урахуванням їх вартості та частки кожного з подружжя в спільній майні, а також присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно [38, с. 185-187]. В. М. Чернега та С. В. Дяченко також виділяють два види розподілу спільного майна подружжя – поділ майна подружжя в натурі та присудження компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна [41, с. 92; 180, с. 151]. На думку Т. О. Ариванюк, є три способи поділу майна подружжя в судовому порядку: поділ у натурі; поділ в натурі за умови компенсації виділеного майна; поділ речей з урахуванням їхньої вартості та частки в спільному майні [17, с. 142]. О. С. Простибоженко зазначає також про те, що СК України серед способів розподілу спільного майна у судовому порядку не визначає виділу частки із майна, що є у спільній сумісній власності, однак такий спосіб розподілу майна подружжя визначений у ЦК України [109, с. 34], що згідно зі ст. 8 СК України також може бути застосований до цих правовідносин, за умови якщо «особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані Сімейним кодексом» [160]. Як бачимо, у сімейно-правовій доктрині немає одностайності у визначенні питання, які саме способи розподілу спільного майна подружжя можуть бути застосовані судом під час вирішення відповідного спору подружжя [73].

Разом з тим, якщо проаналізувати судову практику з цього питання, то можна виділити такі способи розподілу спільного майна подружжя, які найчастіше застосовуються судами:

- формальний поділ майна подружжя, що полягає у визнанні за кожним з подружжя права власності на $\frac{1}{2}$ ідеальних часток в майні;
- фактичний поділ майна подружжя із застосування способів, передбачених в ст. 71 СК України, а саме: поділ майна в натурі або присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна;
- розподіл грошових коштів отриманих від продажу спільного майна.

У більшості випадків суди вирішують спір про поділ майна подружжя, поєднуючи в рішенні декілька із наведених способів розподілу разом. Тому пропонуємо виділяти ще змішаний спосіб розподілу майна подружжя, що застосовується судом.

На підтвердження вищевказаного наведемо низку судових рішень. Зокрема в рішенні Херсонського міського суду Херсонської області від 28 вересня 2021 року в справі № 766/14056/16-ц зазначається, що сутність поділу спільного майна полягає в тому, що кожному з подружжя присуджуються в особисту власність конкретні речі, а також здійснюється розподіл майнових прав та обов'язків. До того ж, суд, вирішуючи спори між подружжям про майно, повинен встановлювати обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясувати джерело і час його придбання. Спільною сумісною власністю подружжя, що підлягає поділу можуть бути будь-які види майна, незалежно від того, на ім'я кого з подружжя вони були придбані чи внесені грошовими коштами, якщо інше не встановлено шлюбним договором чи законом. До складу майна, що підлягає поділу включається загальне майно подружжя, наявне у нього на час розгляду справи, та те, що знаходиться у третіх осіб. При поділі майна враховуються також борги подружжя та правовідносини за зобов'язаннями, що виникли в інтересах сім'ї.

Суд у цій справі здійснив розподіл спільного майна подружжя шляхом визнання за кожною зі сторін права власності на $\frac{1}{2}$ ідеальної частки квартири (тобто формальний поділ спільного майна), а також присудження на користь одного з подружжя суми компенсації, що становить половину вартості відчужених на момент вирішення спору транспортних засобів (тобто розподіл грошових коштів, отриманих внаслідок відчуження спільного майна) [73].

Ніжинський міськрайонний суд Чернігівської області в порядку розподілу спільного майна подружжя також здійснив розподіл грошових коштів, отриманих в результаті відчуження транспортного засобу (рішення від 29 липня 2021 року в справі № 740/3812/20). Особливістю цього спору стало те, що один із подружжя здійснив відчуження автомобіля проти волі іншого. В зв'язку з цим було

неможливо встановити його дійсну (ринкову) вартість, а тому визначенню підлягала ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи. Даний підхід став гарантією справедливої сатисфакції особі у зв'язку з припиненням її права на спільне майно. Такий правовий висновок викладено в постанові Об'єднаної палати Верховного суду від 3 жовтня 2018 року в справі № 61-9018сво18.

Крім того, суд відхилив вимогу відповідача за зустрічним позовом про визнання автомобіля особистою приватною власністю, оскільки її заявлено після відчуження такого майна. Водночас, суд ухвалив рішення про стягнення на користь одного з подружжя (позивача) з іншого з подружжя (відповідача) грошової компенсації в сумі 136 710 гривень, що становить $\frac{1}{2}$ частини вартості автомобіля Hyundai Elantra, 2012 року випуску [131].

В цивільній справі № 233/232/16-ц Костянтинівським міськрайонним судом Донецької області та Дніпровським апеляційним судом було здійснено розподіл належних подружжю: житлового будинку, торговельного кіоску з прибудовою та автомобіля, шляхом його формального поділу – через передання майна зі спільної сумісної в спільну часткову власність з визначенням часток у майні кожного подружжя (по $\frac{1}{2}$ ідеальної долі кожному з подружжя на усі види майна). Саме про такий спосіб розподілу спільного майна просив позивач [98; 127].

Суворовським районним судом міста Одеси в рішенні від 16 серпня 2022 року в справі № 523/1545/22 також було задоволено запропонований позивачем формальний спосіб розподілу майна подружжя [137].

На нашу думку, формальний спосіб розподілу майна подружжя недоцільно застосовувати в судовому процесі, оскільки в такому випадку не досягається завдання правосуддя – здійснення ефективного захисту порушеного, невизнаного чи оспореного майнового права чи інтересу особи. Визнавши за кожною стороною по $\frac{1}{2}$ ідеальної частки на майно, суд не ставить крапку в спорі та не вичерпує конфлікт. Між сторонами продовжує існувати стан невизначеності. Таке судове рішення буде підставою в подальшому заявляти новий позов щодо визначення долі спірного майна.

Про недопустимість таких явищ в судовій практиці неодноразово звертав увагу Верховний Суд. Питання обрання належного способу захисту піднімається судом касаційної інстанції регулярно.

Зокрема, Велика Палата Верховного Суду зауважує, що найбільш ефективно вирішення спору про поділ спільної сумісної власності подружжя досягається тоді, коли вимоги позивача охоплюють усе спільно набуте у шлюбі майно, зокрема й неподільне. Це відповідає принципу процесуальної економії, згідно з яким штучне подвоєння судового процесу є неприпустимим, бо вирішення справи у суді має усунути необхідність у новому зверненні до суду для вжиття додаткових засобів захисту (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 19 січня 2021 року у справі № 916/1415/19 (пункт 6.13), від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц (пункт 82)). Спосіб захисту права є ефективним тоді, коли він забезпечуватиме поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення - гарантуватиме можливість отримати відповідну компенсацію. Тобто цей захист має бути повним і забезпечувати у такий спосіб досягнення мети правосуддя та процесуальну економію (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22 вересня 2020 року у справі № 910/3009/18 (пункт 63)) [95].

Ми вважаємо, що формальний поділ майна в більшості випадків призводить до штучного роздвоєння процесу та не вирішує спір про розподіл майна подружжя.

Такий спосіб поділу майна в судовій практиці дуже часто застосовується в ситуаціях, коли сторони належним чином не обґрунтували своїх вимог чи заперечень, які дозволяли б провести розподіл майна подружжя іншим способом. Тобто, виділення половини майна кожному з подружжя в ідеальних частках, часто являється крайнім заходом, який застосовує суд, як реакцію на процесуальні недоліки справи, коли більш ефективний спосіб захисту осіб неможливий. Тому пропонуємо, як альтернативу застосуванню судом формального способу поділу майна, розглянути право суду ухвалювати рішення про продаж спірного майна подружжя та розподілу коштів між ними. Такі дії можуть проводитись в межах виконавчого провадження. Схожа процедура ефективно використовується в країнах ЄС, зокрема в Італії, а також запропонована в проєкті Цивільного кодексу

України №15150, про що вказувалось в попередньому розділі дисертації [103].

В той же час, якщо сторони погодили формальний розподіл спільного майна в мировій угоді, потрібно надати суду право застосовувати такий спосіб розподілу, за умови, якщо подружжя погодило порядок користування їхніми ідеальними частками.

Наша критична оцінка формального способу поділу майна подружжя під час судового розгляду справ даної категорії дозволяє дійти висновків про необхідність внести зміни в чинне законодавство, а саме в ст. 71 СК України, виклавши частину 2 в такій редакції: *«2. Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Поділ майна подружжя шляхом присудження кожному з них ідеальних часток на майно не допускається, окрім випадку затвердження мирової угоди, в якій сторони погодили порядок користування частками кожного з подружжя».*

Досліджуючи застосовані судами способи розподілу майна подружжя варто вказати, що поширеними є позови, в яких заявляється вимога про розподіл майна подружжя саме в спосіб, визначений ст. 71 СК України, зокрема виділення спільного майна в натурі кожному з подружжя та присудження грошової компенсації замість частки майна. Наприклад, в справі № 753/18728/21, яка розглядалась Дарницьким районним судом міста Києва та переглядалась Київським апеляційним судом (постанова від 5 квітня 2023 року) позивачем було заявлено позов про виділ зі складу спільного майна подружжя у власність позивача земельної ділянки, відповідача – транспортного засобу, а також про поділ в рівних частках квартири та висначення порядку користування нею. Тобто, пропонувалось суду застосувати декілька способів розподілу майна подружжя – спочатку передання частини майна одному із подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (земельна ділянка та транспортний засіб передаються шляхом виділу, квартира – ні), а далі – здійснити поділ квартири через застосування формального поділу майна (тобто визначити ідеальні частки кожного із подружжя та встановити порядок користування майном).

Відповідач, в свою чергу, проти такого розподілу заперечив, обґрунтовуючи позицію тим, що половина вартості квартири була придбана за його особисті кошти. Також вказав про купівлю транспортного засобу за власні грошові кошти. Запропонував свій варіант розподілу спірного майна. Однак такі доводи відповідача були відхилені судом з підстав недоведеності.

Вимоги позовної заяви в частині розподілу квартири та вирішення питання про порядок користування нею були задоволені судом першої інстанції, а заявлені вимоги про виділ позивачці земельної ділянки, а відповідачу автомобіля були задоволені апеляційним судом.

Здійснюючи поділ спільного майна в рівних частках суд I інстанції мотивував своє рішення тим, що сторони не посилались на наявність між ними домовленості або шлюбного договору, які б визначали нерівність їх часток у спільному сумісному майні подружжя, а тому суд виходив з того, що частки подружжя в праві спільної сумісної власності на квартиру, земельну ділянку та автомобіль є рівними, та відповідно і провів їх поділ.

Разом з тим, апеляційний суд не погодився з висновками місцевого суду в частині розподілу земельної ділянки та автомобіля, оскільки здійснив іншу оцінку наявних у справі доказів, зокрема письмових доказів на підтвердження вартості земельної ділянки та атомобіля, встановивши, що вони практично рівнозначні, що дозволило провести їх розподіл у заявленій позивачкою спосіб [99].

Ще одним прикладом застосування судом такого способу розподілу майна подружжя, як його виділення в натурі, є затверджена Верховним Судом мирова угода сторін. Суд касаційної інстанції в резолютивній частині постанови від 26 липня 2023 року в справі № 523/1545/22 виклав зміст затвердженої мирової угоди, згідно з якою позивач та відповідач вирішили врегулювати спір про поділ майна, придбаного в період шлюбу, шляхом укладення мирової угоди на таких умовах, що особистою приватною власністю позивачки є земельна ділянка 1, а особистою приватною власністю відповідача – земельна ділянка 2 та нежитлове приміщення. Хочемо звернути увагу, що в суді першої інстанції позивачка просила суд провести формальний поділ спільного майна подружжя, і судом заявлений спосіб поділу було

задоволено, визнавши за кожною стороною право власності на $\frac{1}{2}$ ідеальної частки майна подружжя (двох земельних ділянок та нежитлового приміщення). Апеляційний суд залишив це рішення без змін. Однак на стадії касаційного оскарження сторони уклали мирову угоду, обравши інший спосіб розподілу спільного майна подружжя, що не заборонено законодавством [89].

Отже, ми бачимо, що виділ майна, як спосіб розподілу спільного майна подружжя також застосовується в судовій практиці, хоча з використанням формулювання «поділ майна подружжя», «виділення майна в порядку поділу спільного майна» [73].

Вважаємо за доцільне звернути додаткову увагу на поширену в судовій практиці ситуацію, коли один з подружжя просить розділити майно, вважаючи його спільною сумісною власністю подружжя набутого за спільні кошти в період шлюбу, тоді як інша сторона категорично проти цього заперечує, вказуючи, що таке майно набуто за її особисті кошти. Ключовим у вирішенні такого спору є доведення сторонами своїх вимог та заперечень. Так, у рішенні Шевченківського районного суду міста Чернівці від 4 червня 2021 року в справі № 727/8492/20, залишеного без змін апеляційним судом, вказано, що до предмету доказування в даному випадку входить встановлення факту купівлі квартири за особисті кошти одного з подружжя за період шлюбу. Довести зазначені обставини повинна сторона, яка на них посилається. Разом із тим, позивач за зустрічним позовом не надав суду належних і допустимих доказів на підтвердження своїх доводів. Зокрема не довів причинно-наслідкового зв'язку між придбанням квартири та зняттям його матер`ю коштів з банку. У цьому рішенні суд встановив, що спірна квартира є спільною сумісною власністю подружжя та здійснив її формальний розподіл, як того просила позивачка за первісним позовом. Крім того, в порядку поділу майна подружжя, суд стягнув на користь одного з подружжя 162344 грн у рахунок компенсації вартості $\frac{1}{2}$ частки транспортного засобу автомобіля марки CHERY TIGGO 3, який перейшов у приватну власність іншого з подружжя [148].

Іншим спірним питанням є визначення долі майна подружжя, набутого у власність за різними правовими підставами. Це стосується розподілу об'єкту

нерухомого майна, частина якого знаходиться в приватній власності одного з подружжя на підставі договору дарування або в порядку спадкування, а інша частина набута за відплатним договором, і є спільною сумісною власністю подружжя. Як зазначають у науковій літературі В. І. Труба та К. Г. Жданюк, на практиці суди досить часто відступають від правила, відповідно до якого має враховуватися кожна з підстав набуття частин одного житлового приміщення і предметом спору постає не частина такого приміщення, а все приміщення [43, с. 82; 169, с. 291]. На нашу думку, здійснюючи поділ майна подружжя, набутого у власність за різними підставами, суд має розмежувати, яке майно відноситься до спільного, а яке – до особистої приватної власності одного з подружжя. Водночас, розподілу майна подружжя підлягатиме лише та частина майна, яка набута в період шлюбу. Особливу роль в цьому питанні відіграє процедура доведення, оскільки встановити різні підстави набуття майна суд може лише за результатами оцінки наявних у справі доказів.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що в сімейному законодавстві серед способів розподілу майна подружжя судом визначено лише передання у приватну власність кожного з подружжя всього або частини майна, що знаходилося в спільній сумісній власності через поділ майна в натурі або через присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна (фактичний поділ майна подружжя).

Інші способи розподілу спільного майна подружжя – передання майна із спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку з визначенням часток у майні кожного подружжя (формальний поділ майна подружжя), передання частини майна одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна, а також розподіл грошових коштів, отриманих від відчуження спільного майна, не визначені в СК України як способи розподілу спільного майна подружжя, хоча фактично застосовуються у судовій практиці. Водночас, такий спосіб розподілу майна подружжя, як формальний спосіб, на нашу думку, недоцільно застосовувати в судовому процесі, оскільки завдання цивільного провадження в цьому випадку

не досягається, а сам конфлікт не вичерпується. Таке судове рішення буде підставою в подальшому заявляти новий позов щодо визначення долі спірного майна. В той же час, якщо сторони погодили формальний розподіл спільного майна в мировій угоді, необхідно надати суду право застосовувати такий спосіб розподілу, за умови, якщо сторони погодили порядок користування їхніми ідеальними частками.

У зв'язку із цим, пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 71 СК України, в якій передбачити заборону застосовувати в судовому порядку формальний спосіб поділу майна подружжя.

2.3 Окремі прикладні питання здійснення розподілу майна подружжя в судовому порядку

Недостатньо чітка визначеність у СК України переліку способів розподілу спільного майна подружжя не є єдиною практичною проблемою, що існує у судовій практиці під час вирішення спорів між подружжям про розподіл їх майна. Іноді у суддів виникають труднощі, пов'язані із нечіткістю визначення в законодавстві окремих засад та принципів розподілу спільного майна подружжя, або ж із складністю здійснити його правильне тлумачення, зокрема принципу рівності часток подружжя під час розподілу майна, позовної давності, що застосовується до вимог про розподіл спільного майна подружжя, застосування положень щодо надання згоди одним із подружжя на присудження йому компенсації та внесення на депозитний рахунок грошових коштів тощо. Саме на окреслених питаннях буде акцентовано увагу в цьому підрозділі дисертаційного дослідження.

Щодо підстав для відступу від засад рівності часток подружжя.

Аналіз судової практики дозволяє дійти висновку, що розподіл майна подружжя здійснюється суддями з чітким дотриманням принципу рівності часток, що передбачено ч. 1 ст. 70 СК України. Разом із тим, законодавство регламентує випадки, коли даний принцип може нівелюватись.

Згідно з ч. 2 ст. 70 СК України під час вирішення спору про поділ майна суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини, приховав, знищив чи пошкодив майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї.

За рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування (ч. 3 ст. 70 СК України).

Застосування на практиці вказаних положень сімейного законодавства тривалий час викликало у суддів труднощі, через різні підходи до тлумачення підстав для збільшення чи зменшення розміру спірного майна подружжя. Зокрема існує протилежна судова практика в оцінці такої обставини, як наявність заборгованості зі сплати аліментів під час розгляду вимоги про збільшення розміру частки спільного майна, яке набуто в шлюбі. Одні судді вбачають наявність заборгованості зі сплати аліментів відповідно до ч. 2 ст. 70 СК України належною підставою для відступлення від засади рівності часток подружжя у зв'язку з ухиленням одного з батьків від виконання прямих батьківських обов'язків з утримання дитини, тоді як інші дотримуються позиції, що така заборгованість сама собою не є підставою для відступлення від засад рівності часток у спільному майні подружжя.

У науковій літературі спостерігається критика, як на адресу судів так і законодавця, з наведеного питання. Серед іншого зазначається, що суди практично повністю ігнорують новий порядок збільшення розміру частки подружжя в праві на майно і не пов'язують його з процедурою стягнення аліментів. Це пояснюється «незручністю» вказаної норми та неможливістю її практичного застосування [182, с. 634-635].

Доказом того, що у вирішенні вказаного питання тривалий час не було єдиного підходу є те, що на розгляд Об'єднаної палати Верховного Суду було передано справу № 206/4992/21 саме з метою відступу від тієї правової позиції, яка

не вбачала підстав для зміни розміру часток у спільному майні подружжя в разі існування боргу зі сплати аліментів. І такий відступ зроблено.

В постанові від 24 лютого 2025 року Об'єднана палата Касаційного цивільного суду вирішила питання щодо тлумачення змісту ч. ч. 2, 3 ст. 70 СК України стосовно тих обставин, які дають підстави для відступлення від засади рівності часток подружжя при поділі майна у судовому порядку та сформулювала ґрунтовні висновки, які, на нашу думку, мають вичерпати неоднозначні підходи в правозастосовчій діяльності суду щодо цих питань.

Об'єднана палата вказала, що невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування відповідних правових наслідків, які можуть встановлюватись в нормах СК України чи в договорі сторін. Наслідки невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку можуть мати: особистий характер, коли негативний вплив відбувається на особисту сферу зобов'язаної особи; майновий характер, якщо такий вплив здійснюється на майнову сферу зобов'язаної особи.

Якщо сторони не дійшли згоди щодо поділу спільного майна, розмір часток кожного з подружжя визначається судом під час розгляду спору. За загальним правилом, що закріплене в ч. 1 ст. 70 СК України, частки дружини та чоловіка є рівними. Це правило не змінюється і в тому разі, якщо один з подружжя не мав з поважних причин (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

СК України встановлює два винятки із загального правила щодо рівності часток подружжя у праві на майно. Суд може зменшити або збільшити частку одного з подружжя із відповідною зміною частки іншого з подружжя. У разі відступлення від засади рівності часток подружжя суд має вказати, які саме обставини стали підставою для збільшення чи зменшення частки одного з подружжя.

Обставини, які є підставою для збільшення чи зменшення частки одного з подружжя у праві на майно можна поділити на дві групи: негативні, тобто ті, що надають можливість суду зменшити розмір частки одного з подружжя (ч. 2 ст. 70

СК України); позитивні, що дають змогу суду збільшити розмір частки одного з подружжя (ч. 3 ст. 70 СК України).

Негативні обставини (ч. 2 ст. 70 СК України) - законодавець на рівні СК України передбачив орієнтовний перелік таких обставин (зокрема, якщо один із подружжя не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей), приховав, знищив чи пошкодив майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї), за наявності яких суд може зменшити частку одного з подружжя. Такі обставини можуть застосовуватися як окремо, так і в сукупності. Тобто законодавець невичерпно виокремив випадки недобросовісної поведінки одного з подружжя як під час шлюбу, так і після його розірвання щодо виконання своїх сімейних обов'язків та майна і встановив наслідок такої недобросовісної поведінки - зменшення розміру частки одного з подружжя. Про недобросовісність одного із подружжя може свідчити, зокрема, приховання певних речей, передання їх на зберігання родичам, продаж спільного майна без згоди другого з подружжя.

Законом України від 17 травня 2017 року № 2037-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» ч. 2 ст. 70 СК України доповнено словами «ухилявся від участі в утриманні дитини (дітей)». Тобто на рівні СК України передбачено, що ухиляння від участі в утриманні дитини (дітей) є підставою для втручання в майнову сферу одного із подружжя за ухилення від виконання сімейного обов'язку з утримання дитини (дітей). Законодавець не пов'язує наявність такої негативної обставини ні з договором про сплату аліментів на дитину (дітей), рішенням суду (судовим наказом) про стягнення аліментів на дитину (дітей), ні з розміром заборгованості зі сплати аліментів. Тому ухилення від участі в утриманні дитини (дітей) може мати місце у разі: невиконання одним із батьків договору про сплату аліментів на дитину (дітей); невиконання рішення суду або судового наказу про стягнення аліментів на дитину (дітей); нездійснення одним із батьків жодного утримання за відсутності

договору про сплату аліментів на дитину (дітей), рішення суду або судового наказу про стягнення аліментів на дитину (дітей).

Позитивні обставини (ч. 3 ст. 70 СК України) - суд може збільшити частку в праві на майно того з подружжя, із яким проживають діти до вісімнадцяти років або повнолітні непрацездатні діти, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування. Тобто законодавець пов'язує збільшення частки в праві на майно того з подружжя, з яким залишається дитина (діти), у разі, якщо недостатнім є розмір аліментів, які вона (вони) одержують. Таким чином, закон передбачає такий алгоритм: існує та виконується договір про сплату аліментів на дитину (дітей), рішення суду (судовий наказ) про стягнення аліментів на дитину (дітей); на дитину призначаються аліменти; розмір аліментів, які вона (вони) одержує (одержують), недостатній для забезпечення її фізичного, духовного розвитку та лікування; під час поділу майна подружжя частка в майні того з них, з ким проживає дитина (діти), за рішенням суду збільшується. Для застосування ч. 3 ст. 70 СК України щодо збільшення частки у спільному майні подружжя того з них, з яким проживає дитина з особливими потребами, необхідно встановити, зокрема, які саме потреби виникають у такої дитини та з чим вони пов'язані, як вони можуть забезпечуватися та чи покриває розмір сплачуваних аліментів понесені витрати та їх забезпечення та/або не понесені, але необхідні витрати [88].

Вказані вище правові висновки Верховного Суду справлять позитивне значення для практики розгляду справ про розподіл майна подружжя з вимогою про збільшення розміру частки спірного майна. Водночас, необхідно приділяти належну увагу доказам на підтвердження наявності позитивних чи негативних обставин для відступу від принципу рівності часток подружжя.

Як вже зазначалось, обов'язок щодо доведення обставин, які б вказували на наявність підстав для відступу від засад рівності часток подружжя, покладається на особу, яка ініціює питання про збільшення чи зменшення частки в спільному сумісному майні подружжя, тобто сторона, яка просить відступити від засад рівності часток подружжя повинна довести в судовому засіданні ті обставини, які

дадуть підстави для такого відступу.

Так, в рішенні Дзержинського районного суду міста Харкова від 23 червня 2001 року в справі № 638/18148/20 суд відмовився відступити від засад рівності часток подружжя і присудження позивачці права власності на 2/3 частини житлового будинку, зважаючи на те, що вона не навела доказів несплати аліментів на дитину, як факту того, що відповідач не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї та ухилявся від участі в утриманні дитини [116].

В справі Волочиського районного суду Хмельницької області № 671/181/20 (рішення від 29 січня 2021 року) відповідачка просила суд відійти від засад рівності часток майна подружжя, оскільки неповнолітня дитина залишилася проживати з нею. Також просила врахувати, що під час перебування в шлюбі позивач не працював, зловживав алкогольними напоями та неналежно сплачує аліменти на утримання їхньої неповнолітньої дитини. У зв'язку із цим, жінка претендувала на 2/3 частини спільного майна. Суд не задовольнив зазначені вимоги, зважаючи на недоведеність належними та допустимими доказами наявності передбачених законом підстав для відступлення від засад рівності часток подружжя у праві спільної сумісної власності, в тому числі не надано доказів на підтвердження того, що розмір аліментів, які стягуються з позивача на утримання неповнолітнього сина, недостатній для забезпечення його фізичного, духовного розвитку, а також не наведено інших обставин, за яких можливе відступлення від засад рівності часток подружжя при поділі спільного майна подружжя [114]. Як бачимо, для задоволення позову про розподіл спільного майна подружжя із відступленням від засади рівності часток подружжя недостатньо лише посилатись на наявність обставин, що передбачені ч. ч. 2 і 3 ст. 70 СК України, обов'язковим є також доведення цих обставин особою, яка просить відступити від засад рівності часток.

Крім того, в судовій практиці мали місце випадки, коли суди, на нашу думку, обґрунтовано відмовляли в збільшенні часток при поділі майна подружжя, оскільки вказані в позові обставини не являються підставами для відступу від принципу рівності часток майна. Наприклад, факт проживання дитини з відповідачем та наявність рішення про стягнення аліментів, само по собі не є підставою для

збільшення частки одного з подружжя. Сторона мала б доводити, що розмір аліментів, які позивач одержує на утримання дитини недостатній для забезпечення її фізичного, духовного розвитку та лікування, або обґрунтовувати позов неспалою позивачем аліментів [145]. Наявність у дитини інвалідності також не є достатньою підставою для відступлення від засад рівності часток подружжя в праві спільної сумісної власності у разі, якщо не буде встановлено інших істотних обставин для збільшення частки відповідачки в спільному майні подружжя, зокрема, що позивач не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї [142].

Отже, в судовій практиці в справах про розподіл спільного майна подружжя, суди дотримуються принципу рівності часток сторін, якщо в судовому засіданні не було доведено законодавчо встановлених підстав для відступу від нього і присудження більшої частки в спільному майні при його розподілі одному з подружжя.

Щодо питання застосування строків позовної давності в майнових спорах подружжя.

Важливим питанням, яке вирішується у судовій практиці є визначення позовної давності для звернення до суду із вимогою про розподіл спільного майна подружжя. Зі змісту ч. ч. 2, 3 ст. 72 СК України вбачається, що строк позовної давності для пред'явлення позову про розподіл майна подружжя становить три роки від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності. Це стосується лише вимог, які заявлені після розірвання шлюбу. Водночас, як наголосив Верховний Суд, вирішуючи питання перебігу позовної давності за вимогами про поділ спільного майна подружжя, суди мають враховувати, що при визначенні початку перебігу позовної давності необхідно виходити не з часу, коли сторони розірвали шлюб, а з часу, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого майнового права, оскільки сам по собі факт припинення шлюбу не свідчить про порушення права власності одного із подружжя [91]. У разі, якщо відповідна вимога заявляється одним із подружжя, позовна давність не застосовується. Не застосовується вона і у випадках, якщо спір

щодо поділу майна виник між жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі [86].

В той же час, застосування позовної давності може стосуватися й інших вимог, що пов'язані із розподілом спільного майна подружжя, наприклад, позовних вимог про визнання шлюбного договору недійсним.

З аналізу судової практики можна впевнено зазначити про існування різних підходів до застосування строків позовної давності в спорах щодо оскарження правочинів про розподіл майна подружжя, зокрема і шлюбного договору.

Так, Малиновський районний суд міста Одеси рішенням від 4 квітня 2023 року в справі № 521/8916/21 задовольнив позов про визнання недійсним шлюбного договору та розподілу майна подружжя. Ухвалюючи таке рішення суд відхилив доводи сторони відповідача щодо пропуску позивачем строку позовної давності для пред'явлення позову про визнання шлюбного договору недійсним, вказавши, що стаття 20 СК України законодавчо встановлює, що позовна давність до вимог, які впливають із сімейних відносин не застосовується, крім випадків передбачених частиною другою статті 72, частиною другою статті 129, частиною третьою статті 138, частиною третьою статті 139 СК України.

Отже, законодавцем визначено чіткий перелік вимог, які впливають із сімейних відносин, до яких застосовуються позовна давність.

Враховуючи особливості законодавчого регулювання відносин з реалізації подружжям (нареченими) майнових сімейних прав при укладенні шлюбного договору, а також здійснюючи тлумачення змісту статті 20 СК України, суд виснував, що до вимог про визнання шлюбного договору недійсним позовна давність не застосовується. Посилання сторони відповідача про те, що шлюбний договір може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених ЦК України, а тому до таких відносин належить застосовувати також і загальні правила щодо застосування позовної давності Малиновський районний суд уважав помилковими, так як ст. 103 СК України є відсилочною нормою до Глави 16 ЦК України, яка визначає підстави для визнання правочинів недійсними, та вимог

щодо строку позовної давності, який є іншим інститутом цивільного права, не містить [129].

Інша правова позиція сформульована в рішенні Печерського районного суду міста Києва від 30 жовтня 2024 року в справі № 757/11748/22-ц, де суд надав оцінку заяві про відмову у задоволенні позовних вимог з підстав впливу строку позовної давності і вказав, що позивач трирічний строк позовної давності не пропустив. У рішенні зазначено, що право на звернення до суду у позивача виникло не з моменту укладення спірного правочину, а з моменту набрання законної сили рішенням Печерського районного суду м. Києва від 20 серпня 2020 року по справі №757/38771/17-ц, якою було встановлено фіктивність цього договору і мету його укладення – не розподіл майна подружжя, а ухилення відповідача від виконання своїх фінансових зобов'язань перед позивачем щодо повернення позики. У зв'язку із цим, судом встановлено, що право вимоги щодо визнання договору поділу спільного майна недійсним у позивача виникло з моменту набрання вказаним рішенням суду законної сили, тобто з 10 листопада 2021 року [133]. Отже, суд уважав можливим застосування інституту позовної давності до справ про визнання недійсним договору про поділ майна подружжя.

Як бачимо, в судовій практиці склалося два різних підходи для визначення позовної давності щодо вимог, пов'язаних із розподілом майна подружжя, а саме: до вимог про визнання недійсним положень шлюбного договору та інших сімейних договорів щодо розподілу майна подружжя: 1) поширення на ці вимоги загального строку позовної давності, визначеного ст. 257 ЦК України тривалістю у три роки з моменту, коли один з подружжя дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав та законних інтересів; 2) непоширення на ці вимоги положень про позовну давність, враховуючи вимоги ст. ст. 20, 72 СК України. Однак ми вважаємо, що питання позовної давності в спорах, пов'язаних із оскарженням договорів щодо розподілу спільного майна подружжя має вирішуватись аналогічно тому, як це здійснюється при розподілі майна подружжя. Адже договірний порядок розподілу спільного майна є одним із видів розподілу майна подружжя, поруч із судовим. Тому доцільно застосовувати єдиний підхід до строків позовної давності

в спорах з вирішення майнових питань подружжя. Найкращим шляхом для усунення проблемних питань у даній ситуації буде внесення змін до законодавства. Пріоритетними повинні бути норми не цивільного законодавства, а СК України, якими мають визначатись однакові умови застосування позовної давності, як до спорів про розподіл спільного майна подружжя так і щодо оспорювання договорів з розподілу спільного майна. У зв'язку із цим, на нашу думку, потрібно внести зміни до ст. 72 СК України, виклавши її в новій редакції:

«Стаття 72. Застосування позовної давності до вимог про розподіл майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя або про визнання договору щодо розподілу спільного майна або його окремих положень недійсним.

1. Позовна давність не застосовується до вимог про розподіл майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, а також до вимог про визнання договору щодо розподілу спільного майна або його окремих положень недійсним, якщо шлюб між ними не розірвано.

2. До вимоги про розподіл майна, а також про визнання договору щодо розподілу спільного майна або його окремих положень недійсним, заявленої після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність у три роки.

Позовна давність обчислюється від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності».

Щодо надання згоди одного з подружжя на компенсацію йому вартості частки в спільному майні при виділенні такого майна іншому з подружжя, а також обов'язку внести грошові кошти на депозитний рахунок суду.

Аналізуючи судову практику ми спостерігаємо, що тривалий час складним залишалось питанням надання згоди одним з подружжя на компенсацію йому вартості частки в спільному майні при виділенні такого майна іншому з подружжя, а також внесення на депозитний рахунок грошових сум. Не було до кінця зрозуміло хто і на що має надати свою згоду, та за яких умов потрібно вносити кошти на рахунок. Часто суди відмовляють в проведенні розподілу майна в заявлений спосіб як з підстав відсутності згоди на компенсацію та/або несплати коштів на депозитний рахунок.

В цьому контексті необхідно враховувати правові висновки Великої Палати Верховного Суду наведені в постанові від 8 лютого 2022 року в справі № 209/3085/20, які, на нашу думку, повністю усувають складнощі у вирішенні наведених питань. Для кращого розуміння зазначемо, що справа стосувалася розподілу спільної сумісної власності подружжя – неподільної речі (автомобіля). Позивачка просила визнати право власності на автомобіль за відповідачем, за яким він зареєстрований, та сплатити їй грошову компенсацію замість її частки в праві спільної сумісної власності на цю річ. Суд першої інстанції позов задовольнив: визнав автомобіль спільним майном подружжя; припинив їхнє право спільної сумісної власності на цей об'єкт і виділив його у власність відповідача; стягнув з останнього на користь позивачки грошову компенсацію у розмірі 1/2 ринкової вартості автомобіля. Апеляційний суд у межах предмета оскарження відмовив у задоволенні позову в частині вимог про припинення права спільної сумісної власності подружжя на автомобіль, виділення його відповідачеві у власність і стягнення з нього на користь позивачки грошової компенсації. На думку апеляційного суду поділ автомобіля є неможливим без згоди відповідача на викуп у позивачки її частки в спільному майні подружжя та без внесення ним на депозитний рахунок суду відповідної суми.

Велика Палата Верховного Суду зробила висновок що приписи частин четвертої та п'ятої статті 71 СК України і статті 365 ЦК України з урахуванням принципу розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) треба розуміти так: а) правила про необхідність попереднього внесення коштів на депозитний рахунок суду стосуються тих випадків, коли позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) згідно зі статтею 365 ЦК України заявив вимогу про припинення права відповідача на частку в спільній власності (такі кошти забезпечують отримання відповідачем грошової компенсації); б) якщо позивач таку вимогу не заявив (а вимагає, наприклад, поділити неподільну річ шляхом виділення її у власність відповідача та стягнення з нього грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної

власності на цю річ), то підстави для внесення ним відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду відсутні.

Інакше кажучи, вимога позивача про стягнення з відповідача грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на майно подружжя не породжує обов'язку відповідача попередньо внести відповідну суму на депозитний рахунок суду. Підтвердження платоспроможності такого відповідача законодавство України не вимагає.

Така платоспроможність не має значення для вирішення спору, у якому про припинення своєї частки у праві спільної сумісної власності на неподільну річ та отримання відповідної компенсації на свою користь просить позивач. У разі задоволення цього позову відповідач стає одноосібним власником речі. Тому його не можна вважати неплатоспроможним.

Факт відсутності у відповідача коштів для одномоментної виплати компенсації позивачеві сам по собі не може бути ознакою надмірності тягаря з такої виплати. Якщо в цього відповідача будуть відсутні кошти для реального виконання рішення суду, то під час виконавчого провадження виконавець може звернути стягнення на майно відповідача, у тому числі на присуджену йому річ.

Також Велика Палата Верховного Суду вважає, що таке стягнення не призведе до порушення права відповідача на мирне володіння його майном, передбачене статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Відповідач є власником цієї речі як такої, яку він придбав разом із позивачкою в шлюбі, тобто у спільну сумісну власність. Тому не є примусовим набуттям права приватної власності стягнення з одного співвласника такого майна компенсації на користь іншого співвласника, який відмовляється від своєї частки у праві спільної сумісної власності на неподільну річ, щоби врегулювати конфлікт щодо користування та розпорядження нею. Більше того, суд не позбавляє відповідача його частки у праві на це спільне майно, а через рішення про стягнення з останнього відповідної компенсації збалансовує інтереси двох співвласників, які не дійшли згоди щодо долі неподільної речі.

Отже, згода відповідача на виплату грошової компенсації позивачеві, право власності якого на частку в праві спільної сумісної власності припиняється, не є обов'язковою.

Вважаємо за потрібне також зазначити, що положення ч. 5 ст. 71 СК України як такі, що застосовуються до правовідносин, які виникають при зверненні одного з подружжя до іншого з вимогами про припинення його права на частку в спільному майні, не вимагають обов'язкового внесення на депозитний рахунок грошової компенсації в справах за спорами, в яких про припинення своєї частки у спільному майні і отримання компенсації на свою користь заявляє позивач [95].

Щодо позовної вимоги про встановлення факту спільності майна чи припинення такого в справах про розподіл майна подружжя.

Досить часто в судовій практиці зустрічається одночасне заявлення позивачем не тільки вимоги про поділ спільного майна подружжя відповідним способом (виділ частки в натурі, стягнення компенсації за частку, присуджену іншому з подружжя тощо), а й про встановлення факту, що зумовлює право на розподіл майна – встановлення факту належності відповідного майна подружжю на праві спільної сумісної власності, а також про припинення права спільної сумісної власності на майно, що підлягає розподілу.

Зокрема в справі Ірпінського міського суду Київської області № 367/2578/20 (рішення від 22 квітня 2024 року) було заявлено декілька позовних вимог, а саме: про поділ майна подружжя – визнання за позивачем права власності на $\frac{1}{2}$ частини квартири та автомобіля, а також вимогу про визнання спільною сумісною власністю подружжя цього майна. За результатами розгляду, суд визнав спільною сумісною власністю подружжя: квартиру, загальною площею 33,1 кв.м, та автомобіль VOLKSWAGEN TOUAREG. У порядку поділу майна подружжя визнав за позивачкою право власності на $\frac{1}{2}$ частину квартири та на $\frac{1}{2}$ частину автомобіля, який зареєстрований за відповідачем [120].

В рішенні Дніпровського районного суд міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 22 березня 2021 року в справі № 209/3085/20 було визнано спільним майном подружжя автомобіль TOYOTA VENZA, а також

припинено право спільної сумісної власності подружжя на цей автомобіль. Виділено транспортний засіб відповідачу із стягненням грошової компенсації за одну другу частку ринкової вартості автомобіля марки TOYOTA VENZA 2011 року випуску в сумі 292231,50 грн на користь позивачки [117].

Таких прикладів можна навести чимало. Однак ми вважаємо, що є неефективним способом захисту окрема позовна вимога про припинення права спільної сумісної власності, або про встановлення факту, що оспорюване майно є спільною сумісною власністю подружжя.

Вказана позиція повністю відповідає судовій практиці Верховного Суду, який у своїх висновках акцентує увагу на зверненні до суду виключно з ефективними способами захисту цивільних прав позивача і недоцільності подання до суду тих позовних вимог, які жодним чином не призводять до захисту та відновлення порушених, невизнаних чи оспорених прав особи [95]. Враховуючи, що задоволення вимоги про встановлення факту перебування майна в спільній сумісній власності подружжя, або ж окремої вимоги про припинення такого права власності на майно саме по собі не призведе до захисту прав позивача. Належність майна подружжю на праві спільної сумісної власності, беззаперечно, має бути встановлена судом, однак цей факт має відобразитись в описовій та мотивувальній частинах судового рішення, тоді як в резолютивній частині суд повинен безпосередньо провести розподіл спільного майна у той чи інший спосіб. Однак вказане не поширюється на випадки, коли позивач оспорує презумпцію спільності майна та заявляє позов про визнання права приватної власності на майно придбане в шлюбі, проте за особисті кошти.

Додатково звертаємо увагу на те, що часто відповідачі не оспорюють, а навпаки - визнають факт набуття майна в шлюбі, а отже спір в цій частині заявлених вимог відсутній. Тому суди мають надавати належну оцінку таким обставинам. Крім того, за позовну вимогу про припинення права спільної сумісної власності, або про встановлення факту, що оспорюване майно є спільною сумісною власністю подружжя позивач повинен сплатити судовий збір, як за вимогу майнового характеру. Тоді як суд, ухвалюючи рішення по справі, зобов'язаний

провести розподіл судових витрат відповідно до задоволених та відхилених позовних вимог, поклавши тягар сплати зудового збору за «неефективну» вимогу на позивача.

Висновки до Розділу 2

Отже, в результаті проведення дослідження особливостей договірною розподілу майна подружжя, врегулювання майнових спорів подружжя за допомогою медіації та розподілу майна подружжя в судовому порядку, дійшли до таких висновків:

1. Взаємна згода подружжя на здійснення розподілу спільного майна – це згода, правочин, домовленість обох з подружжя (дружини та чоловіка), які дійшли консенсусу вчинити дії щодо розподілу спільного майна, щодо визначення умов та способів такого розподілу та як юридичний факт, що зумовлює зміни у правовому режимі майна подружжя через його розподіл. В сімейному законодавстві не уточнюється в якій формі взаємна згода подружжя на здійснення розподілу спільного майна може бути досягнута – така згода може виражатися як через укладання шлюбного договору або іншого правочину подружжя, так і без укладення такого договору в письмовій формі. Однак встановлення факту досягнення усної домовленості буде утрудненим. У зв'язку з цим, застосування письмової форми договору щодо врегулювання питання розподілу майна подружжя є доцільним для забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів подружжя або одного з них, у разі вирішення спору про розподіл майна подружжя в суді.

Сімейне законодавство не деталізує питання предмету та істотних умов шлюбного договору в контексті врегулювання розподілу майна подружжя. Воно передбачає серед можливих умов шлюбного договору визначення порядку розподілу майна подружжя у форматі його фактичного поділу, а також визначення майнових прав та обов'язків подружжя, які пов'язані з розподілом майна подружжя, зокрема майна, яке ними буде набуто в майбутньому. В СК України прямо не зазначається про можливість врегулювання питання розподілу майна

подружжя через застосування таких способів розподілу як формальний поділ спільного майна, виділ спільного майна подружжя або його розподіл шляхом відчуження.

Крім того, в сімейному законодавстві не визначено особливостей щодо предмета та істотних умов договорів, якими врегульовано питання розподілу спільного майна подружжя. В дисертації запропоновано поняття «договір щодо розподілу спільного майна подружжя», яке є загальним для усіх договорів, якими може бути врегульоване питання розподілу спільного майна, зокрема визначення порядку та способів такого розподілу. До таких договорів віднесено: шлюбний договір, договір про поділ майна подружжя, договір про виділ майна одному з подружжя зі складу усього майна подружжя, договір про виділ часток кожного з подружжя із майна, що перебуває в спільній сумісній власності, договір про встановлення режиму окремого проживання подружжя, мирова угода, яка укладається за результатом примирення сторін в справі про розподіл спільного майна подружжя в судовому порядку, інший договір, який містить умови про розподіл спільного майна подружжя.

З метою удосконалення правового регулювання розподілу майна подружжя в договірному порядку, запропоновано внести зміни до сімейного законодавства, а саме до ст. 69 та ч. 3 ст. 97 СК України, якими визначити види договорів щодо розподілу спільного майна подружжя, істотні умови таких договорів, уточнено вимоги до предмета договору та способів розподілу спільного майна, які застосовуються в договірному порядку.

Істотними умовами договору щодо розподілу спільного майна подружжя є умови про предмет договору, порядок розподілу спільного майна та способи розподілу. Предметом договору щодо розподілу спільного майна подружжя є наявне на момент укладання договору майно, яке перебуває в спільній сумісній або спільній частковій власності та підлягає розподілу, а також наявне на момент укладання договору майно, яке залишається у спільній сумісній власності.

У договорі щодо розподілу спільного майна подружжя можуть бути визначені такі способи розподілу спільного майна: поділ майна подружжя в натурі,

присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення та виділ часток у спільному майні кожного з подружжя, виділ частини майна одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна, розподіл грошових коштів або іншого майна, отриманого в результаті відчуження спільного майна подружжя, інші способи, передбачені в договорі.

Запропоновано правила визначення договірною врегулювання розподілу спільного майна подружжя в ситуаціях, коли сторонами укладено декілька правочинів про розподіл одного і того ж майна: пріоритет має правове регулювання за договором про розподіл спільного майна, який укладено пізніше, крім випадків укладення шлюбного договору або мирової угоди, які матимуть перевагу (особливо остання).

Розподіл майна подружжя може бути розглянутий як процес зміни правового режиму майна, що може вирішуватися в три послідовні етапи: договірний, де сторони самостійно домовляються про розподіл свого спільного майна та укладають (за участі нотаріуса) будь-який договір щодо розподілу спільного майна; медіаційний, в якому сторони, які з певних причин не уклали договір щодо розподілу майна подружжя, звертаються до медіатора за допомогою в мирному врегулюванні їх майнових питань; судовий, який можливий лише за умови спроби вирішення спору щодо розподілу майна подружжя шляхом медіації, та передбачає обов'язок суду сприяти мирному врегулюванню спору і лише за неможливості цього – вирішити справу шляхом застосування способів розподілу майна подружжя в судовому порядку.

Розподіл майна подружжя за допомогою медіації – це процес припинення правового режиму спільності майна, набутого в шлюбі чи іншого майна, визнаного спільним майном подружжя, що здійснюється відповідно до угоди, укладеної за результатами сімейної медіації, до якої сторони звернулися в зв'язку із недосягненням взаємної згоди на укладення договору щодо розподілу майна подружжя.

З метою максимального сприяння та стимулювання, зокрема і державою, у знаходженні домовленостей та шляхів подолання конфліктів між подружжям, поза судовими органами, пропонуємо передбачити, що безпосередньому зверненню до суду за захистом майнових прав та інтересів учасників сімейних відносин (в тому числі з позовом про розподіл майна подружжя) має передувати обов'язкове врегулювання спору за участі медіатора, а порушення цього правила зумовлює повернення позовної заяви.

2. В сімейному законодавстві серед способів розподілу майна подружжя судом визначено лише передання в приватну власність кожного з подружжя всього або частини майна, що знаходилося у спільній сумісній власності через поділ майна в натурі або через присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна (фактичний поділ майна подружжя). Інші способи розподілу спільного майна подружжя – передання майна із спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку із визначенням часток у майні кожного подружжя, передання частини майна одному із подружжя у приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна, а також розподіл грошових коштів, отриманих від відчуження спільного майна, не визначені у СК України як способи розподілу спільного майна подружжя, хоча наявні в судовій практиці. Виділ як спосіб розподілу спільного майна подружжя судами застосовується нечасто, як правило у випадках застосування його поруч із іншими способами розподілу, зокрема розподілом грошових коштів, отриманих внаслідок відчуження спільного майна.

Такий спосіб розподілу майна подружжя, як формальний спосіб, на нашу думку недоцільно застосовувати в судовому процесі, оскільки в такому випадку не досягається завдання правосуддя – здійснити ефективний захист порушеного, невизнаного чи оспореного майнового права чи інтересу особи, а сам конфлікт не вичерпується. Таке судове рішення буде підставою в подальшому заявляти новий позов щодо визначення долі спірного майна. В той же час, якщо сторони погодили формальний розподіл спільного майна у мировій угоді, потрібно надати суду право

застосовувати такий спосіб розподілу, за умови, якщо сторони погодили порядок користування їхніми ідеальними частками. Враховуючи такий підхід, пропонується внести зміни в ст. 71 СК України, якими заборонити застосування судам вказаного способу розподілу майна подружжя, проте з певними виключеннями.

3. Аналізуючи судову практику можна з впевненістю стверджувати, що розподіл майна подружжя здійснюється з дотриманням принципу рівності часток. Разом із тим, ч. ч. 2, 3 ст. 70 СК України передбачає випадки, коли від цієї презумпції суд може відступити.

Застосування на практиці вказаних положень сімейного законодавства викликало у суддів труднощі, через різні підходи до тлумачення підстав для збільшення чи зменшення розміру спірного майна подружжя. Зокрема існує протилежна практика в оцінці такої обставини, як наявність заборгованості зі сплати аліментів під час розгляду вимоги про збільшення розміру частки спільного майна, яке набуто в шлюбі. Одні судді вбачають наявність заборгованості зі сплати аліментів відповідно до ч. 2 ст. 70 СК України належною підставою для відступлення від засади рівності часток подружжя у зв'язку з ухиленням одного з батьків від виконання прямих батьківських обов'язків з утримання дитини, тоді як інші дотримувались позиції, що така заборгованість сама собою не є підставою для відступлення від засад рівності часток у спільному майні подружжя.

В дисертаційному дослідженні у вирішенні цього питання пропонується виходити з практики Об'єднаної палати Верховного Суду, яка висувала на користь можливого відступу від принципу рівності часток подружжя у випадку наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини (дітей).

Для задоволення позову про розподіл спільного майна подружжя із відступленням від засади рівності часток недостатньо наявності обставини, що передбачена ч.ч. 2 і 3 ст. 70 СК України, необхідним та важливим є також доведення цих обставин особою, яка просить відступити від засад рівності часток. При цьому, перелік істотних обставин, які є підставами для відступу від принципу рівності часток подружжя в майні, що підлягає розподілу, є невичерпним, але має бути пов'язаний із невиконанням іншим з подружжя своїх аліментних зобов'язань,

інших обов'язків як одного з батьків, порушенням майнових інтересів подружжя у зв'язку із прихованням, знищенням чи пошкодженням спільного майна, його витрачанням на шкоду інтересам сім'ї іншим з подружжя.

У судовій практиці склалося два різних підходи для визначення позовної давності щодо вимог, пов'язаних із розподілом майна подружжя, а саме до вимог про визнання недійсним положень шлюбного договору та інших сімейних договорів про розподіл майна подружжя: а) поширення на ці вимоги загального строку позовної давності, визначеного ст. 257 ЦК України тривалістю у три роки з моменту, коли один з подружжя дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав та законних інтересів; б) непоширення на ці вимоги положень про позовну давність, виходячи з тлумачення ст. ст. 20, 72 СК України. На нашу думку, питання позовної давності в спорах, пов'язаних із договорами про розподіл спільного майна подружжя має вирішуватись аналогічно тому, як це здійснюється при розподілі майна подружжя. Адже договірний порядок розподілу спільного майна є одним із видів розподілу майна подружжя. Тому доцільно застосовувати єдиний підхід до строків позовної давності в спорах з вирішення майнових питань подружжя, зокрема й шлюбного договору. У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до ст. 72 СК України, визначивши строки позовної давності для заявлення вимог про визнання недійсними вищевказаних договорів чи їх окремих положень.

Аналізуючи в дисертаційному дослідженні судову практику щодо розгляду окремих позовних вимог про встановлення факту належності майна подружжю на праві спільної сумісної власності, а також вимог про припинення права спільної сумісної власності, вважаємо такі вимоги неефективним способом захисту, в задоволенні яких суди повинні відмовляти.

Задоволення вимоги про встановлення факту перебування майна в спільній сумісній власності подружжя, або припинення такого права саме по собі не призведе до захисту прав позивача. Належність майна подружжю на праві спільної сумісної власності має бути встановлена судом в описовій та мотивувальній частинах судового рішення, тоді як в резолютивній частині суд повинен безпосередньо провести розподіл спільного майна у той чи інший спосіб. Наведена

позиція не поширюється на випадки, коли позивач оспорує презумпцію спільності майна та заявляє позов про визнання права приватної власності на майно придбане в шлюбі, однак за особисті кошти.

РОЗДІЛ 3

РОЗПОДІЛ ОКРЕМИХ ВИДІВ СПІЛЬНОГО МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

3.1 Розподіл боргових зобов'язань подружжя

В майнових спорах подружжя ключовим є питання розподілу спільного майна. Дана процедура буде ефективною за умови здійснення розподілу усього набутого подружжям майна. Водночас, спільне майно включає в себе не лише такі матеріальні об'єкти, як рухоме чи нерухоме майно, а також борги подружжя і зобов'язання за правочинами, що укладені в інтересах сім'ї.

Під час вирішення спорів щодо майна подружжя зустрічається багато складних ситуацій. Наприклад: якщо договір кредиту було укладено до шлюбу, а здійснення платежів за ним продовжувалось під час шлюбу, якщо вказаний договір укладено одним із подружжя без погодження з іншим у власних інтересах, або якщо зі спільними боргами сім'ї розраховувався лише один із подружжя після припинення шлюбних відносин тощо.

В цьому контексті пропонуємо спершу визначити поняття «боргове зобов'язання» та «боргове зобов'язання подружжя».

Боргове зобов'язання є видом цивільно-правового зобов'язання. Останнє у цивільному законодавстві визначається як правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (ст. 509 ЦК України) [178]. Специфічними рисами, які відрізняють цивільно-правове зобов'язання від інших цивільних правовідносин, є: специфічний суб'єктний склад (кредитор, тобто особа, якій належить право вимоги та боржник, тобто особа, яке несе обов'язок, відповідний праву вимоги кредитора); специфічний юридичний зв'язок кредитора та боржника, який полягає в праві кредитора вимагати від боржника виконання його обов'язку щодо вчинення певних цивільно-правових дій; об'єкт, тобто певна

поведінка зобов'язаної особи, як то вчинити певні дії з передачі майна, сплати грошей, виконання робіт, утримання від вчинення окремих дій; здійснення суб'єктивного зобов'язального права кредитором відбувається, як правило, через вчинення боржником дій, що є його обов'язком; активний характер поведінки боржника в зобов'язанні; зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи, але може породжувати права щодо боржника та (або) кредитора; зобов'язання виникає на основі визначених юридичних фактів; вольовий характер зобов'язання – для участі особи в зобов'язанні необхідне її добровільне волевиявлення [21, с. 94; 31, с. 48; 42, с. 205; 156, с. 19; 163, с. 27; 173, с. 291; 176, с. 8].

Як правильно зазначає К. П. Сінявський, предметом цивільно-правового зобов'язання є визначені дії з передачі майна, виконання робіт, надання послуг, вчинення інших дій, не пов'язаних з матеріальним об'єктом, або утримання від конкретних дій [163, с. 29]. Якщо предметом цивільно-правового зобов'язання виступає передача грошових коштів із обов'язком їх повернення особою, якій ці кошти були передані, тоді можемо говорити про грошове зобов'язання. Як зазначає Я. А. Карабань, грошовим зобов'язанням є цивільні правовідносини, змістом яких є право вимоги кредитора та кореспондуючий йому обов'язок боржника здійснити оплату або платіж, тобто дію (або дії) з передачі певної (такої, що може бути визначена) суми грошей (валюти), водночас обов'язку боржника в цивільному грошовому зобов'язанні сплатити певну грошову суму кореспондує право кредитора вимагати від боржника здійснення відповідного платежу [47, с. 251]. Головною ознакою грошового зобов'язання є встановлення у ньому обов'язку сплатити гроші; останні використовуються в зобов'язанні як засіб погашення грошового боргу, відновлення еквівалентності обміну, компенсації продавцю вартості переданого йому товару або компенсації понесених ним майнових втрат; якщо гроші є чимось іншим у цьому зобов'язанні, то немає підстав говорити про грошове зобов'язання [42, с. 204]. В першому випадку можемо говорити про боргове зобов'язання як вид грошового цивільно-правового зобов'язання, що виникає із кредитного договору, договору іпотеки, іншого договору, що передбачає передання у власність боржнику грошових коштів та обов'язок боржника

повернути грошові кошти у визначений в договорі строк. Сучасна цивілістична доктрина визначає борг як грошову суму, що підлягає поверненню позичальником у зв'язку із закінченням договору позики, або включає борг у поняття майна в широкому сенсі слова. Власне, у разі, якщо елементом зобов'язання є обов'язок позичальника повернути кошти позикодавцеві, то таке зобов'язання є борговим [170, с. 242-243]. Погоджуємося з висловленою думкою, зважаючи на те, що схоже визначення боргового зобов'язання, але в контексті бюджетних правовідносин, міститься в ст. 2 Бюджетного кодексу України: «зобов'язання позичальника перед кредитором за кредитом (позикою), що виникло внаслідок розміщення (емісії) боргових цінних паперів та/або укладання кредитних договорів та/або внаслідок здійснення правочинів з умовними зобов'язаннями у разі настання обставин згідно з умовами таких правочинів, за яких кредитори можуть реалізувати обмежене право вимагати від держави повернення кредитів (позик), що були надані внаслідок здійснення таких правочинів» [25]. Боргові зобов'язання можуть виникати за договорами позики (ст. 1046 ЦК України) та кредитним договором (ст. 1054 ЦК України). В такому випадку, в якості забезпечення виконання боргового зобов'язання можуть бути застосовані застава та іпотека. Предметом першої може бути будь-яке майно, яке відповідно до законодавства України може бути відчужено заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення, крім культурних цінностей, що є об'єктами права державної чи комунальної власності та занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання; пам'яток культурної спадщини, що включені до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації; вимог, що мають особистий характер; іншого майна, визначеного у ст. 4 Закону України «Про заставу». Предметом іпотеки можуть бути один або декілька об'єктів нерухомого майна за умов, що воно належить іпотекодавцю на праві власності, може бути відчужене іпотекодавцем і на нього відповідно до законодавства може бути звернене стягнення, є зареєстрованим у встановленому законом порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності; предметом іпотеки також може бути об'єкт незавершеного будівництва, майнові права на нього, інше нерухоме майно,

яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуте ним у власність відповідне нерухоме майно в майбутньому [105; 106; 178]. Хоча поняття «заставне майно» і відсутнє у законодавстві, однак майно, що є предметом застави, можемо назвати заставним, зважаючи на наявність у законодавстві поняття «заставне зобов'язання».

Боргові зобов'язання можуть набуватися різними учасниками приватно-правових відносин, зокрема й подружжям. Як зазначає М. І. Байрачна, в науці цивільного права є теза про те, що до складу спільного майна включають об'єкти, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності, а також окремі зобов'язання, які містять у своєму змісті як право вимоги, так і боргові обов'язки. Зокрема у складі спільного майна подружжя можуть бути як права вимоги (право на отримання дивідендів, страхового відшкодування тощо), так і обов'язки по виконанню, борги (обов'язок повернути гроші за договором позики, якщо договір укладався в інтересах сім'ї). У випадку, якщо боргові зобов'язання набуті під час шлюбу, для задоволення потреб сім'ї, то вони будуть віднесені до спільних боргів, і у разі поділу спільного майна ділитимуться між подружжям (колишнім подружжям) і спільні борги. Якщо борги були набуті до шлюбу та не виконані до реєстрації шлюбу, а також якщо борги понесені без необхідної згоди іншого з подружжя, то ці борги вважаються особистими боргами того з подружжя, хто їх набув і відповідальність, відповідно покладатиметься на одного із подружжя [18, с. 84-85]. Отже, боргові зобов'язання подружжя в контексті розподілу їхнього спільного майна – це спільні майнові зобов'язання, що виникають із кредитного договору, договору іпотеки, іншого договору, що передбачає передання у власність одному з подружжя (боржником) грошових коштів, що в подальшому використовуються в інтересах сім'ї, зокрема для придбання майна, обов'язок боржника повернути грошові кошти у визначений в договорі строк, а також солідарну відповідальність обох з подружжя в разі невиконання боржником своїх зобов'язань перед особою, що надала грошові кошти (кредитором).

Якщо проаналізувати судову практику в спорах щодо розподілу боргових

зобов'язань подружжя, які виникли в шлюбі на підставі договорів кредиту чи позики, то можемо зазначити, що суди найчастіше здійснюють його: шляхом поділу в рівних частках спільних боргових зобов'язань за кредитним договором; шляхом врахування розміру боргових зобов'язань під час розподілу майна подружжя; а також шляхом стягнення частини боргу з одного з подружжя в порядку зворотної вимоги (регресу).

Так, Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області в рішенні від 9 березня 2021 року в справі № 308/7268/17 задовольняючи позов не тільки визнав спільною сумісною власністю спірну квартиру, розподілив її між подружжям, виділивши кожному з них по $\frac{1}{2}$ частини квартири, але й визнав кредитні кошти, отримані за кредитним договором такими, що використані в інтересах сім'ї та є спільним борговим зобов'язанням подружжя. Крім цього, суд ухвалив здійснити поділ у рівних частках між подружжям спільних боргових зобов'язань за кредитним договором [141]. Інший суд – Шевченківський районний суд міста Чернівці в рішенні від 5 липня 2022 року визнав спільним боргом колишнього подружжя позичені кошти за кредитним договором № 15176/2018 від 22 лютого 2018 року, який було укладено між позивачем та ПАТ «КРЕДОБАНК» і стягнув із відповідача частину боргу в порядку зворотної вимоги [149].

Рішенням Хмельницького міськрайонного суду від 17 грудня 2024 року в справі № 686/19372/22 ухвалено визнати в порядку поділу спільного майна подружжя за кожною стороною в рівних частках по частці грошового зобов'язання за договором позики від 21 липня 2016 року, укладеного між позивачем та третьою особою з метою отримання коштів для придбання майнових прав на квартиру в якій проживатиме сім'я [144].

У всіх цих випадках можемо говорити про розподіл саме боргових зобов'язань, оскільки при розподілі спільного майна подружжя, придбаного за кредитні кошти, має бути враховано виконання зобов'язань зі сплати відповідних коштів позичальнику (кредитору), якщо сам договір, і власне – отримані за ним кошти, були укладені (отримані) в інтересах сім'ї. Проте частіше розподіл здійснюється все ж щодо майна, придбаного за кредитні кошти, а не самих

кредитних коштів.

В цьому контексті виникає питання щодо визначення поняття «укладення договору в інтересах сім'ї» та «одержання грошових коштів в інтересах сім'ї». Якщо проаналізувати судову практику про розподіл майна подружжя, придбаного за борговим зобов'язанням, можемо визначити цілу низку обставин придбання майна (отримання коштів), які визнаються придбаним (отриманим) в інтересах сім'ї, а саме: купівля квартири, в якій проживатиме подружжя [141; 144; 146]; будівництво житлового будинку для подальшого проживання подружжя [119]; будівництво житлового будинку в якому сторони мешкали разом, а також здійснювали там ремонтні роботи та купували обладнання для опалення [137]; використання у розвитку спільного бізнесу подружжя [124]; для розвитку підприємницької діяльності [135]; придбання автомобіля для використання у трудовій діяльності одного з подружжя, а отже – отримання коштів на утримання сім'ї [118]. Таким чином, укладення договору в інтересах сім'ї або одержання грошових коштів в інтересах сім'ї передбачає придбання майна, що в подальшому буде використане подружжям для кращої реалізації особистих немайнових та майнових прав та виконання сімейних обов'язків, одержання грошових коштів, які будуть використані на потреби сім'ї, зокрема на виконання інших боргових зобов'язань подружжя. Лише в такому випадку можемо говорити про можливість розподілу не тільки спільного майна, а й боргових зобов'язань.

Для правильної оцінки аргументів сторін про їх боргові зобов'язання та зобов'язальні правовідносини подружжя під час вирішення майнових спорів між ними, пропонуємо звернути особливу увагу на правові позиції Верховного Суду.

Так, у постанові Верховного Суду від 13 лютого 2020 року в справі № 320/3072/18 зазначено, що при поділі майна повинні бути враховані також борги подружжя та правовідносини за зобов'язаннями, що виникли в інтересах сім'ї. Тобто, у подружжя, крім права спільної сумісної власності на отримані грошові кошти та одержану за рахунок останніх квартиру, внаслідок укладення кредитного договору, також виникає зобов'язання в інтересах сім'ї у вигляді повернення кредитних коштів, виконання якого подружжя здійснює як солідарні боржники.

Разом з тим, це не змінює статус спільності набутої під час шлюбу квартири за запозичені кошти, які були використані в інтересах сім'ї саме на придбання цього майна. Отже, спірне нерухоме майно, придбане подружжям під час перебування у шлюбі та за кредитні кошти, які використані в інтересах сім'ї, підлягає поділу між ними в рівних частинах [168].

У постанові Верховного Суду від 3 травня 2018 року в справі № 639/7335/15-ц визначено, що тлумачення ч. 4 ст. 65 СК України свідчить, що той із подружжя, хто не брав безпосередньо участі в укладенні договору, стає зобов'язаною стороною (боржником) за наявності двох умов: 1) договір уклав другий із подружжя в інтересах сім'ї; 2) майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. Тільки поєднання вказаних умов дає змогу кваліфікувати другого з подружжя як зобов'язану особу (боржника) [94]. Тобто на рівні закону закріплено об'єктивний підхід, оскільки він не пов'язує виникнення обов'язку другого з подружжя з фактом надання ним згоди на вчинення правочину. Навіть якщо другий із подружжя не знав про укладення договору, він вважатиметься зобов'язаною особою, якщо об'єктивно цей договір було укладено в інтересах сім'ї та одержане майно використано в інтересах сім'ї [130].

В подальшому, ця правова позиція була розвинута. Зокрема у постанові Верховного Суду від 19 травня 2022 року в справі № 203/284/17 зазначено, що якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то цивільні права та обов'язки за цим договором виникають в обох із подружжя, а тому якщо боргові зобов'язання підтверджуються наявними в справі доказами, вони повинні враховуватися при поділі майна подружжя. Умовою належності майна, яке одержане за договором, укладеним одним із подружжя, до об'єктів спільної сумісної власності подружжя є визначена законом мета укладення договору - інтереси сім'ї, а не власні, не пов'язані із сім'єю інтереси одного з подружжя. Отже, судовою практикою Верховного Суду вибудовані критерії, які застосовуються для визначення належності коштів, отриманих за договором одним з подружжя, спільною сумісною власністю: 1) чи укладено договір під час шлюбу; 2) чи укладено договір в інтересах сім'ї, а не у власних, не пов'язаних із сім'єю інтересах

одного з подружжя; 3) чи використано одержане за договором в інтересах сім'ї не у власних, не пов'язаних із сім'єю інтересах одного з подружжя.

В іншій постанові – від 8 липня 2020 року в справі № 754/11103/16-ц Верховний Суд зазначив, що праву на спільну сумісну власність на майно кореспондується боргове зобов'язання – повернення грошової суми, що позичалася на придбання цього майна. Відповідач у цій справі посилається на те, що він одноособово повертає кредит, отриманий на придбання спірного майна. Для правильного вирішення суду належало встановити, яка частина кредиту погашена за час шлюбу, а також яка частина кредитних коштів повернута самостійно відповідачем, та яка частина зобов'язань перед банком залишається непогашеною, визначити розмір спільного боргу та здійснити розподіл майна із його урахуванням. В цьому випадку є можливим відступ від принципу рівності часток при розподілі майна подружжя, із пропорційним врахуванням розміру сплачених сторонами, як спільно так і кожним окремо, коштів в рахунок виконання зобов'язань за договором іпотечного кредиту, вартості об'єкту інвестування, загальної суми позики; розміру державної компенсації за кредитом [168].

Схожу правову позицію викладено у постанові Верховного Суду від 9 січня 2020 року в справі № 367/7110/14-ц відповідно до якої квартира, придбана за кредитні кошти, отримані подружжям під час шлюбу, відтак, право на це майно в рівних частках набули і позивач, і відповідач, при цьому боргові зобов'язання є спільними для обох із подружжя, незалежно від того, з ким із подружжя укладений кредитний договір. У зв'язку з зазначеним вище відсутні підстави для відступлення від засад рівності часток у спільному майні подружжя. У разі ж, коли кредитне зобов'язання виникло під час шлюбу, але його виплата була здійснена вже після припинення шлюбних відносин за рахунок особистих коштів одного з колишнього подружжя, Верховний Суд вважає, що відповідно до змісту ст. ст. 57, 60, 69, 71 СК України половина вартості сплаченої суми припадає на частку іншого з колишнього подружжя (постанова Верховного Суду від 8 квітня 2020 року в справі № 638/9020/14) [22].

В постанові Верховного Суду від 3 листопада 2023 року в справі

№ 308/7268/17 вказано, що у разі, якщо боржник виконав солідарний обов'язок, то він має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці. Оскільки кошти за укладеними під час шлюбу договорами кредиту сторони витратили в інтересах сім'ї, а після розірвання шлюбу позивачка самостійно сплатила заборгованість, то колишній чоловік має повернути їй половину сплачених коштів [93].

У разі, якщо нерухоме майно, придбане на кредитні кошти в період, що передував укладенню шлюбу, таке майно є особистою приватною власністю одного з подружжя, а саме того, хто її придбав за кредитні кошти; таке майно не підлягає розподілу. Відповідна правова позиція викладена у постанові Верховного Суду від 3 липня 2019 року в справі №554/14662/15-ц. Цим же рішенням сформовано правовий висновок щодо правових наслідків сплати іншим з подружжя платежів за кредитним договором за рахунок спільних коштів подружжя. В такому випадку сплата позивачкою частини коштів за кредитним договором, укладеним для придбання квартири, не змінює правового статусу квартири, оскільки кредитний договір укладено між банком та відповідачем не в період перебування сторін у шлюбі, тому зобов'язання з повернення кредиту за цим договором виникло лише у відповідача; з іншого боку, сплата боргів одного з подружжя, що виникли до укладення шлюбу, за рахунок коштів подружжя може за певних обставин враховуватися під час вирішення спору про поділ спільного майна подружжя чи боргових зобов'язань, проте не може бути підставою для визнання права на майно, набуте до укладення шлюбу. Виконання кредитних зобов'язань, які виникли у обох з подружжя, за рахунок особистих коштів одного з них (зокрема частково) може бути підставою для вимог до іншого подружжя, в тому числі і за правилами статті 544 ЦК України (право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці). Зазначена компенсація може бути стягнута лише в разі погашення за особисті кошти кредитної заборгованості (постанова Верховного Суду від 1 вересня 2022 року в справі № 295/9244/17) [168].

Отже, належність майна, отриманого внаслідок укладення одним із подружжя кредитного договору, договору позики тощо, до спільної сумісної

власності подружжя може зумовлювати виникнення в іншого з подружжя також й обов'язку щодо солідарного задоволення перед кредитором, узятих іншим із подружжя грошових зобов'язань. Зі змісту ч. 4 ст. 65 СК України вбачається, що такий договір створюватиме обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, буде використане в інтересах сім'ї. Окрім цього, ч. 2 ст. 73 СК України передбачає, що стягнення може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя, якщо судом встановлено, що договір був укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї й одержане за договором використано на її потреби [22].

Актуальний стан судової практики підтверджує існування складних моментів правозастосування під час розподілу майна подружжя, переданого в іпотеку. Тому далі в дисертації зупинемось на таких питаннях матеріального та процесуального характеру, як: 1) чи пілягає розподілу між подружжям іпотечне майно; 2) які будуть наслідки за зловживання правом на розподіл майна подружжя з метою уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу; 3) чи є необхідність у залученні іпотекодержателя (банківської установи) для участі в справі про розподіл майна подружжя в якості третьої особи.

Відповідаючи на перше запитання зазначимо, що тривалий час банки висловлюють свої заперечення стосовно неправомірності вимог про розподіл майна подружжя, яке перебуває під заборонаю на підставі договору іпотеки, вважаючи, що частина такого майна незаконно вибуває з власності іпотекодавця без обов'язкової згоди кредитора. Разом із тим, розподіл спільного майна подружжя шляхом визначення часток подружжя у спільному сумісному майні не припиняє зобов'язання за іпотечним договором, а отже – порушення прав іпотекодержателя немає.

Такий висновок зроблено Верховним Судом в ухвалі від 20 липня 2022 року в справі № 523/8641/15, якою було надано, на нашу думку, належну правову оцінку доводам скаржника. В цій справі, банк як третя особа подав касаційну скаргу з мотивів, що внаслідок ухвалення оскаржуваного судового рішення апеляційного суду із власності іпотекодавця вибула частина іпотечного майна, що є порушенням

вимог ч. 3 ст. 12 Закону України «Про іпотеку» (недійсність правочину щодо відчуження іпотекодавцем переданого в іпотеку майна або його передачі в наступну іпотеку, спільну діяльність, лізинг, оренду чи користування без згоди іпотекодержателя). Суд апеляційної інстанції, на думку банку, проігнорував той факт, що нерухоме майно, яке є об'єктом спільної сумісної власності, та водночас перебуває під іпотечною заборонаю, не може бути поділене між подружжям ані в судовому, ані в позасудовому порядку без здійснення розподілу кредитних зобов'язань між подружжям. Позовні вимоги були направлені на уникнення сплати боргу і порушують права іпотекодержателя. Верховний Суд врахував правову позицію Конституційного Суду України, наведену в рішенні від 14 липня 2010 року № 8-р/2020, згідно з якою в разі вибуття заставного майна з власності іпотекодавця, законодавством встановлено механізм захисту прав іпотекодержателя, шляхом перенесення всіх прав та обов'язків іпотекодавця на особу, до якої перейшло право власності, тобто іпотека залишається дійсною незалежно від зміни власника майна; якщо в іпотеку передано майно, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та на момент такої передачі зареєстровано на праві власності за одним із подружжя, то наступний поділ цього майна з визначенням часток кожного із подружжя, не припиняє іпотеку. У постановках Верховного Суду від 2 червня 2022 року в справі № 522/26382/15, від 08 липня 2019 року в справі № 522/17048/15-ц та від 24 лютого 2021 року в справі № 311/491/18 викладено аналогічний правовий висновок – поділ спільного майна між подружжям, у тому числі іпотечного майна, не вважається розпорядженням ним, так як в момент його передачі в іпотеку воно вже належало подружжю на праві спільної сумісної власності в силу закону; особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором, у тому ж обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки [171].

Також в судовій практиці виникають ситуації, коли має місце недобросовісна поведінка сторін, а саме зловживання ними правом на розподіл майна подружжя з метою уникнення від сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення

боргу. Встановлення факту недобросовісної поведінки є підставою для відмови судом у розподілі майна подружжя.

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність, і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Водночас, не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживати правом в інших формах. Вказане слідує з положень п. 6 ч. 1, ч. 3 ст. 13 ЦК України.

Важливе значення має правова позиція Об'єднаної палати Верховного Суду викладена у постанові від 11 листопада 2019 року в справі № 337/474/14-ц, що стосувалася питання розподілу спільного майна подружжя, яке суд розцінив як зловживання правами. Об'єднана палата вказала, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Встановивши, що на момент звернення позивача до суду з позовом про поділ майна подружжя, на виконанні у відділі державної виконавчої служби перебував виконавчий лист про стягнення з відповідача грошових коштів у сумі 1 199 820 грн, постановою державного виконавця на все майно відповідача, у тому числі на спірні квартири, було накладено арешт, врахувавши, що позивач не надала належних та допустимих доказів на підтвердження сплати відповідачем компенсації за частку у спільному майні, взявши до уваги подальші дії учасників справи, направлені на відчуження спірного майна, суд апеляційної інстанції дійшов

обґрунтованого висновку про відмову в позові про поділ майна подружжя в обраний позивачем спосіб, у зв'язку з тим, що у випадку поділу майна будуть порушені права та інтереси [84].

Процесуальні особливості вирішення справ про розподіл спільного майна подружжя, що обтяжене іпотекою полягають у тому, що крім членів подружжя, які мають процесуальний статус позивача та відповідача, учасниками цивільної справи також є банк або інша особа, що є кредитором у борговому зобов'язанні, якщо судові рішення може вплинути на його права та обов'язки. Як показує аналіз судової практики у цій категорії справ, кредитор часто залучається до участі в справі в процесуальному статусі третьої особи, яка не заявляє самостійних позовних вимог.

Зокрема Верховний Суд у постанові від 27 квітня 2022 року в справі № 686/16461/18 вказав, що ухвалення рішення, яке стосується іпотечного майна, у будь-якому випадку стосується прав та обов'язків іпотекодержателя, оскільки безумовно впливає на можливість виконання вже ухваленого на користь іпотекодержателя рішення про стягнення з позичальника кредитної заборгованості та впливає на можливість банку звернути стягнення на іпотечне майно. Посилання на те, що права банку незалученням до участі в справі не порушені, оскільки згідно зі ст. 23 Закону України «Про іпотеку» при переході права власності на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, є безпідставними, адже зазначена норма закону регулює абсолютно інші правовідносини, а саме ті, які стосуються спадкування та правонаступництва. Оскільки поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, поділ майна може порушити майнові інтереси кредитора. У зв'язку з цим, залучення банку як іпотекодержателя за договором іпотеки, до участі в справі про розподіл майна, що є предметом договору іпотеки, є обов'язковим [90]. Аналогічні правові позиції містяться в постановках Верховного Суду від 23 вересня 2020 року в справі № 175/1753/17, від 2 грудня 2020 року в справі № 330/1424/16 та від 27 квітня 2022

року в справі № 686/16461/18, якими визнається необхідність обов'язкового залучення третьою особою банку як іпотекодержателя за іпотечним договором, предметом якого є майно, що підлягає розподілу між подружжям.

Детальний аналіз вказаного питання про залучення кредитора третьою особою міститься в постанові Об'єднаної палати Верховного Суду від 3 липня 2023 року в справі № 523/8641/15. Нею зроблено такі правові висновки: 1. У справі за позовом одного з подружжя до іншого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, матеріально-правову і процесуальну заінтересованість у результаті справи мають лише сторони цієї справи. Іпотекодержатель залежно від конкретних обставин справи може мати процесуальний інтерес до участі в справі про поділ майна подружжя, який може бути реалізований через його залучення до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (ст. ст. 52, 53 ЦПК України). Такими обставинами є, зокрема: існування матеріально-правового зв'язку зі стороною, на боці якої виступає третя особа, при обов'язковій відсутності спору про право з протилежною стороною у справі; можливість виникнення у майбутньому у третьої особи права на позов або пред'явлення до неї позовних вимог зі сторони позивача чи відповідача. Суд залучає іпотекодержателя у справі за позовом одного з подружжя до іншого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, за умови, якщо з урахуванням конкретних обставин справи встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки іпотекодержателя. 2. У разі задоволення позову одного з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, інший з подружжя, який не був стороною договору іпотеки, а надав лише згоду на вчинення договору іпотеки іншим з подружжя, стає співіпотекодавцем. Рішення суду про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, є підставою для внесення до державного реєстру запису про те, що така особа є співіпотекодавцем [92].

Якщо проаналізувати наявну судову практику місцевих судів, то можемо констатувати, що іпотекодержатель, як правило, залучається третьою особою до участі в справі про розподіл спільного майна, що є предметом іпотеки. Так, обов'язковою визнана участь в справі іпотекодержателя Мукачівським міськрайонним судом Закарпатської області при поділі спільного сумісного майна подружжя та боргових зобов'язань за кредитним договором із товариством з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Веста» [130]; Василівським районним судом Запорізької області при поділі спільного майна подружжя, придбаного за іпотечним договором із Запорізьким регіональним відділенням Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву [112]; Великописарівським районним судом Сумської області при поділі боргових зобов'язань, що виникли за іпотечним договором із Публічним акціонерним товариством «СЕНС Банк» [113]; Червоноградським міським судом Львівської області при поділі спільної сумісної власності подружжя, стягнення частини сплачених коштів за кредитним договором та поділі боргових зобов'язань, що виникли за іпотечним договором з Акціонерним товариством Комерційний банк «ПриватБанк» [146]. Іпотекодержатель міг не залучатися до участі в справі у разі, якщо зобов'язання іпотекодавця за договором припинилися і справа стосувалася розподілу майна, вже вільного від іпотеки (наприклад, при вирішенні справи про поділ спільного майна подружжя, придбаного за іпотечним договором із Акціонерним товариством Комерційний банк «ПриватБанк» останній не залучався до справи Смілянським міськрайонним судом Черкаської області у зв'язку із припиненням іпотечного зобов'язання [136]).

На нашу думку, участь іпотекодержателя (кредитора) у цих справах в статусі третьої особи без самостійних вимог є обов'язковою, оскільки хоча розподіл боргових зобов'язань та майна, що є предметом договору іпотеки, призведе лише до змін в колі сторін через трансформацію в співіпотекодавців, і не припиняє самих зобов'язань, але відповідний розподіл може спрямовуватися на ухилення від виконання взятих боргових зобов'язань, припинення дії обмежувальних заходів, спрямованих на забезпечення виконання боргових зобов'язань у примусовому

порядку, що суперечить інтересам іпотекодержателя. Крім того, інтерес банку можна розглядати і через призму обтяжувача речового права, адже відомості про співіподекодавців необхідно вносити у відповідні державні реєстри.

Підсумовуючи хочемо вказати, що особливістю розподілу спільного майна, придбаного за кредитні кошти в період перебування подружжя в шлюбних правовідносинах є те, що обов'язки боржника переходять до обох з подружжя в обсязі відповідно до визначених часток у майні подружжя із врахуванням сум, сплачених до розподілу спільного майна. Боргові зобов'язання подружжя як спільні майнові зобов'язання не виникають у випадку придбання майна за кредитні кошти до укладення шлюбу, а також у разі укладення договору щодо отримання кредитних коштів не в інтересах сім'ї. Основними критеріями, які застосовуються для визначення належності коштів, отриманих за відповідним договором одним з подружжя, спільною сумісною власністю є: 1) укладення договору під час шлюбу; 2) укладення договору в інтересах сім'ї, а не у власних, не пов'язаних із сім'єю інтересах одного з подружжя; 3) використання одержаного за договором в інтересах сім'ї.

Розподіл боргових зобов'язань та іпотечного майна подружжя є можливим незалежно від позиції кредитора, крім випадків, коли розподіл майна подружжя здійснюється подружжям чи одним із них недобросовісно з метою ухилення від виконання взятих боргових зобов'язань, припинення дії обмежувальних заходів, спрямованих на забезпечення виконання боргових зобов'язань у примусовому порядку.

3.2 Розподіл між подружжям об'єктів незавершеного будівництва

Правовий режим спільної сумісної власності може стосуватися як майна, що набуто подружжям в результаті укладення правочину (придбання відповідного майна), так і в результаті створення нового майна, тобто новоствореного майна. Одним із таких видів майна є об'єкти незавершеного будівництва. Незавершене будівництво, як правило, включає в себе об'єкти, які ще не введені в експлуатацію,

але вже мають значну матеріальну цінність. Визначення правового статусу таких об'єктів є важливим кроком у процесі їх розподілу подружжям. Часто виникають питання щодо оцінки вартості незавершеного будівництва, оскільки воно може включати як матеріальні витрати, так і потенційні майбутні вигоди. Важливо враховувати, що такі об'єкти можуть бути обтяжені борговими зобов'язаннями і це ускладнює їхній поділ. Крім того, необхідно зважати на внески кожного з подружжя в процес будівництва, що можуть вплинути на рішення суду. У деяких випадках подружжя може домовитися про завершення будівництва спільними зусиллями з подальшим його оформленням та розподілом, що вимагає чіткого визначення прав та обов'язків кожної сторони. Однак часто один з подружжя ухиляється від введення об'єкта незавершеного будівництва в експлуатацію та здійснення його державної реєстрації, тобто проявляє недобросовісну поведінку. В цьому контексті доцільно проаналізувати як правову доктрину, присвячену визначенню сутності поняття «об'єкт незавершеного будівництва», так і судову практику в справах про розподіл цього виду майна між подружжям.

Відповідно до ст. 331 ЦК України, однією із підстав набуття права власності (зокрема набуття права спільної власності подружжям) є набуття права власності на нову річ, яка виготовлена (створена) особою. Остання у разі виготовлення (створення) речі зі своїх матеріалів на підставі договору, є власником цієї речі. При цьому, право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна), з моменту його прийняття до експлуатації (якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації) або з моменту державної реєстрації (якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації). До завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна). В той же час, у разі необхідності особа може укласти договір щодо об'єкта незавершеного будівництва після проведення державної реєстрації права власності або спеціального майнового права на нього відповідно до закону [178]. Поняття «об'єкт незавершеного

будівництва» регламентовано в Законі України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» від 15.08.2022, відповідно до п.п. 7, 8, 9 ч. 1 ст. 1 якого об'єкт незавершеного будівництва – це об'єкт нерухомого майна, який буде споруджено в майбутньому (будівля, споруда), щодо якого отримано право на виконання будівельних робіт та який не прийнято в експлуатацію, за умови що у складі такого об'єкта відсутні майбутні об'єкти нерухомості (неподільний об'єкт незавершеного будівництва) або у складі такого об'єкта проектною документацією на будівництво передбачено не менше двох майбутніх об'єктів нерухомості (подільний об'єкт незавершеного будівництва) [104]. До прийняття цього Закону України, відповідне поняття містилося у Законі України «Про іпотеку», відповідно до ст. 1 якого об'єкт незавершеного будівництва визначався як об'єкт будівництва, на який видано дозвіл на будівництво, понесені витрати на його спорудження та не прийнятий в експлуатацію відповідно до законодавства [107].

Як зазначають М. Б. Ніколенко та С. І. Шимон, правовий статус незавершеного будівництва є неоднозначним, а у правовій доктрині склалося два підходи щодо визначення його правової природи: «юридична теорія нерухомості» та «концепція фактичної нерухомості». Відповідно до першого підходу, об'єкт незавершеного будівництва не існує до того моменту, поки не буде зареєстроване право власності на нього, а до моменту реєстрації є лише рухоме майно (матеріали, що використані для будівництва), що відповідає тому, як статус об'єктів незавершеного будівництва визначений у цивільному законодавстві; прихильники другого підходу щодо визначення правової природи об'єктів незавершеного будівництва виходять з того, що нерухоме майно існує і до моменту реєстрації прав на нього (інакше не було б реєстрації), але права на нього виникають лише після реєстрації; остання лише визначає момент виникнення права, а не є самостійною підставою для виникнення такого об'єкта. Юридично новостворене нерухоме майно виникає з моменту його первинної державної реєстрації (коли відомості про нього вносяться до Державного реєстру прав на нерухоме майно), фактично таке майно виникає з моменту його створення (і щодо нього можливе навіть укладення

відповідних договорів як договорів щодо майна, яке тільки буде створене, в тому числі щодо правового режиму такого майна). До моменту державної реєстрації немає державного (юридичного) визнання прав на відповідне нерухоме майно, а щодо новоствореного майна – і визнання існування самого майна з боку відповідних органів державної влади або місцевого самоврядування, тому державну реєстрацію новоствореного нерухомого майна можна назвати юридичним створенням відповідного майна (а саме майно – юридичним новоствореним майном), а його створення в результаті будівництва, ремонту, реконструкції або в результаті застосування іншого способу створення відповідного майна – фактичним створенням (а саме майно фактичним новоствореним майном) [67, с. 105-106; 183, с. 43].

Говорячи про правовий режим власності на матеріали, призначені для створення майна, що наразі є об'єктом незавершеного будівництва, Д. В. Кирилук та Ю. І. Корнієнко зазначають, що у випадку, якщо такі матеріали ще не використані під час будівництва об'єкта, можна говорити про окреме від права власності на об'єкт нерухомості право власності на такі матеріали; з іншого боку, будматеріали, обладнання, які вже використані в процесі будівництва об'єкта, не розглядаються в аспекті окремого права власності на них як на сукупність саме будматеріалів та /або обладнання. Вважається, що вони втратили значення самостійного об'єкта права власності, увійшовши до складу об'єкта незавершеного будівництва [48, с. 9; 52, с. 130].

Як зазначає І. А. Спасибо, до завершення будівництва немає сенсу в появі такого об'єкта права, як недобудоване майно. Останнє може фігурувати в цивільному обороті лише як виняток, оскільки будівництво є способом виникнення нової речі, а в процесі її створення немає сенсу передбачати її як окремий об'єкт права. Якщо ж виникає ситуація, коли процес будівництва стає перерваним або зупиненим і не має можливостей його закінчити з досягненням мети – створення нового об'єкта, тоді недобудоване майно стає окремим об'єктом права власності і тільки тоді потрапляє до цивільного обороту [164, с. 15; 165, с. 107]. В той же час, М. Б. Ніколенко зазначає, що на жаль чинне законодавство не передбачає

належного правового шляху для визнання права власності на незавершений будівництвом об'єкт нерухомості, хоча існує гостра потреба унормувати такі питання і було вже зроблено чимало спроб його вирішення [67, с. 105].

Таким чином, до прийняття Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» правовий режим об'єкта незавершеного будівництва характеризувався дуалізмом до визнання права власності на нього: сам об'єкт незавершеного будівництва міг стати об'єктом права власності лише після його державної реєстрації як новоствореного об'єкта нерухомості, однак право власності могло бути визнане й на будівельні матеріали, що були призначені для використання при створенні об'єкта нерухомості, однак ще не були використані. З іншого боку, об'єкт незавершеного будівництва (майнові права на нього) розглядалися як об'єкт цивільних прав. Обтяження об'єкта незавершеного будівництва іпотекою підлягає державній реєстрації у встановленому законодавством порядку і в подальшому – після завершення будівництва будівля (споруда), житловий будинок або житлова квартира залишається предметом іпотеки відповідно до іпотечного договору [107]. Тобто право власності на об'єкт незавершеного будівництва визнавалося, однак обмежено (в контексті розпорядження ним через передання в іпотеку, відчуження майнових прав на таке майно, а також власне – набуття права власності на нього після завершення його будівництва та державної реєстрації права власності на таке майно).

Втім, у зв'язку із прийняттям Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» об'єкт незавершеного будівництва було прямо визначено як об'єкт нерухомого майна, при цьому якщо такий об'єкт є неподільним, він може бути об'єктом права власності, за умови державної реєстрації права власності або спеціального майнового права, або обтяження на користь особи, яка сплатила частково ціну такого об'єкта, у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно; що стосується подільного об'єкта незавершеного будівництва, то він не може перебувати у цивільному обороті, крім правочинів, пов'язаних із зміною замовника будівництва, обтяження

майна іпотекою та звернення стягнення на такий предмет іпотеки. Такі об'єкти визнано законом об'єктами спеціального майнового права, на які поширюються гарантії щодо захисту права власності [104].

Як зазначає А. Мельник, правовий режим незавершеного будівництва має об'єкт нерухомості, який не прийнятий в експлуатацію, але відповідає положенням проектно-кошторисної документації на конкретному етапі будівництва і становить певний відсоток готовності. За таких умов не можна вважати, що замовник є власником матеріалів, обладнання тощо. В цьому випадку йдеться про можливість визнання права на об'єкт незавершеного будівництва і реєстрацію речових прав на нього відповідно до Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» [59, с. 164]. Як вказують А. А. Герц та А. Я. Зборівський, цивільно-правовий режим об'єкта незавершеного будівництва характеризується тим, що до завершення його створення права власності на сам об'єкт у будівництві ще не виникає. Водночас чинне законодавство передбачає умови, за яких об'єкт незавершеного будівництва може набувати статусу самостійного об'єкта права ще до фактичного завершення будівельних робіт. Зокрема, через державну реєстрацію права власності на об'єкт незавершеного будівництва. Проведення такої реєстрації фактично визнає за об'єктом статус окремого нерухомого майна, що перебуває в цивільному обігу. Відповідно до чинних норм, об'єктом права власності може бути лише неподільний об'єкт незавершеного будівництва. Державна реєстрація права власності на неподільний об'єкт незавершеного будівництва здійснюється, якщо одночасно дотримано такі вимоги: наявність у замовника будівництва права власності/права користування земельною ділянкою, на якій споруджується відповідний об'єкт; набуто право на виконання будівельних робіт; проведено технічну інвентаризацію неподільного об'єкта незавершеного будівництва [30, с. 227, 229]. Отже, чинне законодавство вже визнає право власності на сам об'єкт незавершеного будівництва, якщо він є неподільним. І захист права на об'єкт незавершеного будівництва може стосуватися випадків розподілу такого об'єкта або майнових прав на нього між подружжям, якщо такий об'єкт було побудовано або завершено

його будівництво до певного етапу протягом перебування осіб, які є власниками спеціального майнового права на об'єкт незавершеного будівництва, у шлюбі.

Як зазначає А. С. Савченко, зважаючи на те, що правова конструкція «майно, набуте подружжям під час шлюбу, є його спільною сумісною власністю» представляє собою науково виважену презумпцію виникнення права спільної сумісної власності на майно, в тому числі і на нерухоме, тобто виступає єдиною підставою набуття (придбання, виготовлення, спорудження) майна; подружжя має право спільної сумісної власності (в рівних частинах) на об'єкт нерухомого майна, безвідносно до того, чи завершений він будівництвом [155, с. 280-281].

Аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що суди по-різному вирішують спори, які виникають між подружжям щодо поділу об'єктів незавершеного будівництва і по-різному визначають об'єкт, стосовно якого визнають право власності. Так, в судовій практиці найчастіше зустрічаються два підходи: а) суд заперечує можливість розподілу об'єкта незавершеного будівництва та здійснює розподіл між подружжям лише будівельних матеріалів, використаних при будівництві такого майна; б) суд, хоч і не визнає об'єкт незавершеного будівництва окремим видом нерухомого майна, зважаючи на те, що воно не прийняте в експлуатацію і право власності на нього не зареєстроване, однак зазначає про належність такого об'єкта до спільної власності подружжя. Здійснюючи розподіл цього особливого майна суд враховує, коли було розпочато будівництво, за які кошти придбано будівельні матеріали і будувався об'єкт незавершеного будівництва. Водночас, суди найчастіше здійснюють розподіл спільного об'єкта незавершеного будівництва шляхом визначення часток кожного з подружжя у праві спільної сумісної власності або через визнання права особистої приватної власності одного з подружжя на такий об'єкт із виплатою іншому з подружжя різниці компенсації вартості його частки у спільному майні. Крім того, у випадку, якщо суд визнає відсутність згоди сторін щодо розподілу спільного сумісного майна у відповідності до ідеальних часток співвласників, а також зважаючи на те, що варіант розподілу (без реального поділу) передбачав би спільне користування сторонами спірним майном, що виключено, з урахуванням

негативних відносин, які склались між колишнім подружжям та призвів би до порушення права на користування належним майном, є можливим розподіл об'єкта незавершеного будівництва між подружжям через виділення частки в натурі без чіткої відповідності з розмірами ідеальних часток (із виплатою грошової компенсації як відшкодування вартості різниці між ідеальними частками).

Для підтвердження вищенаведених тверджень пропонуємо приклади із судових справ, які стосувались розподілу об'єктів незавершеного будівництва між подружжям.

Відповідно до рішення Овідіопольського районного суду Одеської області від 5 серпня 2024 року в справі № 509/79/24 було вирішено питання розподілу між подружжям земельної ділянки для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд, а також незакінченого будівництвом об'єкта у вигляді недобудованого житлового будинку. Як встановив суд, відповідне майно було набуто за час перебування позивача та відповідача у шлюбі. При цьому, земельна ділянка та розташований на ній об'єкт незавершеного будівництва є неподільними речами, та спільне володіння і користування майном в даному випадку є неможливим, що згідно з положеннями ст. 365 ЦК України є обставиною відповідно до якої судом може бути припинено право особи на частку в спільному майні та здійснено поділ шляхом визнання права власності кожного з подружжя за окремими об'єктами нерухомості з виплатою грошової компенсації. Не завдасть істотної шкоди таке припинення права на частку і членам сім'ї співвласників, оскільки такий спосіб поділу майна подружжя жодним чином не звузить чи погіршить обсяг їх житлових прав. Суд послався на правову позицію Верховного Суду, що викладена у постанові Верховного Суду від 12 лютого 2020 року в справі № 488/3103/17-ц, відповідно до якої право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації. Отже,

новостворене нерухоме майно набуває юридичного статусу житлового будинку після прийняття його до експлуатації і з моменту державної реєстрації права власності на нього. Однак до цього, не будучи житловим будинком з юридичного погляду, об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів, тобто речей як предметів матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки, тому такий об'єкт є майном, яке за передбачених законом умов може належати на праві спільної сумісної власності подружжю і з дотриманням будівельних норм і правил підлягати поділу між ними. За позовом дружини, членів сім'ї забудовника, які спільно будували будинок, суд має право здійснити поділ об'єкта незавершеного будівництва, якщо, враховуючи ступінь його готовності, можна визначити окремі частини, що підлягають виділу, і технічно можливо довести до кінця будівництво зазначеними особами. У разі неможливості поділу об'єкта незавершеного будівництва суд може визнати право за цими особами на будівельні матеріали і конструктивні елементи будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити грошову компенсацію. У зв'язку із вище викладеним, зважаючи на неподільність об'єкта незавершеного будівництва, а також результати судової земельно-технічної експертизи, якою визначено ступінь готовності об'єкта незавершеного будівництва, його вартість, вартість іншого спільного майна подружжя, суд задовольнив позовні вимоги і визнав право приватної власності на земельну ділянку для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд, а також на незакінчений будівництвом об'єкт у вигляді недобудованого житлового будинку за позивачем. В рамках поділу спільного сумісного майна подружжя суд вирішив припинити право спільної часткової власності відповідача на зазначені об'єкти нерухомого майна та виплатити йому різницю компенсації вартості $\frac{1}{2}$ частини спільного майна [132].

Дещо іншим чином було вирішено справу про розподіл об'єкта незавершеного будівництва Герцаївським районним судом Чернівецької області. Останній у рішенні від 30 липня 2021 року в справі № 714/345/21 визнав об'єкт незавершеного будівництва (житловий будинок з господарськими будівлями)

об'єктом спільної сумісної власності позивача та відповідача, які є подружжям, а також здійснив розподіл земельної ділянки з цільовим призначенням: для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка) шляхом визнання за кожним із подружжя права власності на $\frac{1}{2}$ частини цієї ділянки. При цьому, позивача було визнано співзабудовником побудованого під час шлюбу, але не введеного в експлуатацію об'єкта незавершеного будівництва (житлового будинку з господарськими будівлями). Суд мотивував своє рішення тим, що в період зареєстрованого шлюбу між подружжям ними за спільні кошти проводилося будівництво житлового будинку, і тому необхідно визнати об'єкт незавершеного будівництва (житловий будинок з господарськими будівлями), об'єктом спільної сумісної власності подружжя [115].

Тростянецький районний суд Вінницької області у рішенні від 28 січня 2020 року в справі № 147/719/17 вирішив розподілити об'єкт незавершеного будівництва, визнавши за кожним з подружжя право власності на $\frac{1}{2}$ частки об'єкту незавершеного будівництва. Враховуючи, що спірний об'єкт незавершеного будівництва збудований за час шлюбу за спільні кошти подружжя та є об'єктом спільної сумісної власності подружжя; будівництво його закінчено й він фактично експлуатується за своїм функціональним призначенням, позивачка позбавлена можливості здійснити дії з прийняття об'єкта до експлуатації, що перешкоджає їй реалізувати своє право на поділ набутого за час шлюбу зазначеного майна, суд вважає що наявні правові підстави для визнання за позивачкою права на $\frac{1}{2}$ частину спірного будинку [140].

У рішенні Тиврівського районного суду Вінницької області суд здійснив розподіл спільного майна подружжя – незавершеного будівництвом житлового будинку з господарськими будівлями та спорудами, не через визначення права власності на частку в ньому, а через присудження кожному зі сторін окремих кімнат та інших приміщень об'єкту незавершеного будівництва відповідно до попередньо визначених часток у майні подружжя. Суд встановив, що на спірний об'єкт незавершеного будівництва сторони на підставі рішення суду вже мають право по $\frac{1}{2}$ частці кожен, відсоток готовності незавершеного будинку становить 100%

(окрім тераси), житловий будинок фактично експлуатується за своїм функціональним призначенням відповідачем одноособово, згідно з висновком проведеної експертизи його можливо поділити реально. Враховуючи наведене, а також те, що між сторонами існує конфліктна ситуація щодо використання спірного будинку та господарських споруд, суд погодився з єдиним можливим варіантом поділу запропонованим експертом із приведенням об'єкта дослідження до вимог нормативних документів і здійснення поділу незавершеного будівництвом житлового будинку з господарськими будівлями й спорудами та виділенням окремих частин кожному з подружжя. При цьому, було відхилено доводи відповідача про неможливість поділу між сторонами будинку через те, що в ньому разом з ним зареєстровані та проживають його син, донька з малолітнім сином, які не підтримують відносин з позивачкою, так як вказані особи не є власниками будинку [139]. Схоже рішення прийняте Кременчуцьким районним судом Полтавської області від 22 грудня 2023 року в справі № 536/285/23, відповідно до якого в порядку поділу спільного майна подружжя вирішено виділити в натурі в особисту приватну власність кожного з подружжя частку в житловому будинку з об'єктами незавершеного будівництва. Суд зазначив, що в ході судового розгляду справи, сторони не дійшли згоди щодо розподілу спільного сумісного майна у відповідності до ідеальних часток співвласників; окрім того, суд звернув увагу, що такий варіант розподілу (без реального поділу) передбачав би спільне користування сторонами спірним майном, що виключено, з урахуванням неприязних відносин, які склались між колишнім подружжям та призвів би до порушення права на користування належним майном. Виходячи із висновку експерта, об'ємно-планувальне рішення спірного будинку не надало можливості розробити варіанти розподілу будинку в суворій відповідності з розмірами ідеальних часток співвласників, так як при розробці варіантів розподілу в суворій відповідності з розмірами ідеальних часток співвласників, необхідно виконати переобладнання, пов'язані з переносом стін (перегородок), що може вплинути на несучу спроможність будинку і є недоцільним. У зв'язку із цим, суд вирішив в порядку поділу спільного майна подружжя виділити в натурі в особисту приватну власність

позивача 9/25 частин житлового будинку з об'єктами незавершеного будівництва, загальною площею 175, 6 кв.м., житловою площею 83,3 кв.м., а в особисту приватну власність відповідача 16/25 частин житлового будинку з об'єктами незавершеного будівництва, загальною площею 175, 6 кв.м., житловою площею 83,3 кв.м. Різницю між ідеальними частками співвласників вирішено стягнути з відповідача [128].

Рівненським районним судом Рівненської області в рішенні від 30 червня 2021 року в справі № 570/2828/18 було розподілено спільну земельну ділянку подружжя, а от в розподілі недобудованого житлового будинку суд відмовив. Позивачем, на переконання суду, не було надано належних і допустимих доказів того, що вартість недобудованого житлового будинку та земельної ділянки, на якій він розміщений, набутих відповідачем до укладення шлюбу між сторонами, істотно збільшилася саме в результаті їх спільної або особистої трудової та грошової участі позивача в переобладнанні, добудові та проведенні ремонтних робіт за час шлюбу. На думку суду, сам по собі факт перебування сторін у шлюбних відносинах на момент здійснення реконструкції, будівництва, ремонтних робіт спірних об'єктів нерухомого майна не є підставою для визнання його спільним сумісним майном подружжя. Рівненський апеляційний суд не погодився із такими висновками суду першої інстанції, надавши іншу оцінку дослідженим у справі доказам (висновку експерта та показам свідків). Колегія суддів послалась на правову позицію Верховного Суду від 22 вересня 2020 року в справі 3214/6174/15-ц, відповідно до якої за загальною практикою мають враховуватися капітальний ремонт чи переобладнання житла, тобто значне перетворення об'єкта нерухомості (поточний ремонт житла, зміна його призначення з житлового на нежитлове без капітального переобладнання не буде надавати підстав для визнання такого об'єкта спільною сумісною власністю подружжя, оскільки значних перетворень сам об'єкт не зазнав і не можна вважати ці перетворення такими, що істотно збільшили вартість майна). В такому випадку, якщо суд встановить наявність понесених затрат з боку іншого подружжя - не власника, однак не визнає такі затрати істотними, то цей з подружжя може вимагати грошової компенсації понесених затрат, якщо такі затрати понесені під час перебування у шлюбі. З іншого боку, сам факт перебування осіб у шлюбі у

період, коли особисте майно чи його вартість істотно збільшилося, не є підставою для визнання його спільним майном; істотне збільшення вартості майна обов'язково і безумовно має бути наслідком спільних трудових чи грошових затрат або затрат іншого, не власника майна, з подружжя. Тобто вирішальне значення має не факт збільшення вартості сам по собі у період шлюбу, а правова природа збільшення такої вартості, шляхи та способи збільшення такої вартості, зміст процесу збільшення вартості майна. Збільшення вартості майна внаслідок коливання курсу валют, зміни ринкових цін та інших чинників, які не співвідносяться з обсягом грошових чи трудових затрат подружжя чи іншого, не власника, з подружжя, у майно, не повинні враховуватися оскільки не пов'язані з внесками подружжя чи одного з них. У зв'язку із вище викладеним, Рівненський апеляційний суд визнав недобудований житловий будинок спільною сумісною власністю подружжя і визнання права власності на частину недобудованого житлового будинку за кожним з подружжя [100].

Верховний Суд у постанові від 28 вересня 2021 року в справі № 642/5038/15-ц висловив правову позицію щодо того, що об'єкт незавершеного будівництва може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя із визначенням часток. За позовом дружини, членів сім'ї забудовника, які спільно будували будинок, а також спадкоємців суд має право здійснити поділ об'єкта незавершеного будівництва, якщо, враховуючи ступінь його готовності, можна визначити окремі частини, що підлягають виділу, і технічно можливо довести до кінця будівництво зазначеними особами. Для застосування передбачених ст. 62 СК України правил збільшення вартості майна повинне відбуватись внаслідок спільних затрат подружжя, незалежно від інших чинників (зокрема, тенденцій загального подорожчання конкретного майна), при цьому суттєвою ознакою повинно бути істотне збільшення вартості майна як об'єкта, його якісних характеристик. Збільшення вартості майна та істотність такого збільшення підлягає з'ясуванню шляхом порівняння на час вирішення спору вартості об'єкта до та після поліпшення; при цьому сам по собі розмір грошових затрат подружжя чи одного з них, а також визначену на час розгляду справи вартість ремонтних робіт не можна

вважати тим єдиним чинником, що безумовно свідчить про істотність збільшення вартості майна як об'єкта. Визначаючи правовий режим спірного майна як спільної сумісної власності подружжя, суд має враховувати, що частка в такому майні визначається відповідно до розміру фактичного внеску кожної зі сторін, у тому числі за рахунок майна, набутого одним з подружжя до шлюбу, яке є його особистою приватною власністю, у придбання (набуття) майна. Якщо в придбання (будівництво) майна вкладено, крім спільних коштів, особисті приватні кошти однієї зі сторін, то частка в такому майні відповідно до розміру внеску є її власністю [82]. Схожу правову позицію Верховний Суд висловив у постанові від 18 серпня 2021 року в справі № 359/3859/17, відповідно до якої об'єкт незавершеного будівництва – житловий будинок готовий до експлуатації, будівництво його фактично закінчене, він експлуатується за своїм функціональним призначенням, не приймається в експлуатацію і право власності на нього не оформлюється з волі відповідача, що позбавляє позивача можливості реалізувати своє право на поділ набутого за час шлюбу майна, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для визнання спірного об'єкта незавершеного будівництва спільною сумісною власністю сторін із визначенням їх часток у праві спільної сумісної власності [69].

З іншого боку, в судовій практиці зберігаються випадки, коли суд заперечує можливість розподілу саме об'єкта незавершеного будівництва і здійснює розподіл між подружжям будівельних матеріалів, використаних при будівництві такого майна. Відповідно до рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 29 червня 2021 року в справі № 607/18482/19 за позовом про поділ майна подружжя, який стосувався, передусім, розподілу такого спільного майна подружжя як частина будівельних матеріалів, конструктивних елементів та обладнання, використаних в процесі будівництва садового будинку, що розташований на земельній ділянці, яка належить відповідачеві. На думку відповідача, спірний об'єкт не повинен підлягати розподілу, оскільки його будівництво, а також придбання будівельних матеріалів для будівництва здійснювалось за його особисті кошти, отриманні від продажу подарованої

нерухомості, а також за кошти родичів. Проте такі аргументи не були доведені в ході судового розгляду. Суд, посилаючись на правову позицію Верховного Суду, викладену в постанові від 18 грудня 2019 року в справі № 200/22329/14-ц, зазначив, що новостворене нерухоме майно, будівництво якого здійснено в передбаченому законом порядку, набуває юридичного статусу житлового будинку після прийняття його до експлуатації і з моменту державної реєстрації права власності на нього. До цього об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів як речей матеріального світу, як у зібраному виді (конструкції, окремі елементи об'єкта незавершеного будівництва, чи сам об'єкт у цілому в залежності від ступеня готовності), так і у вигляді окремих видів будівельних матеріалів, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки, тому такий об'єкт є майном, яке за передбачених законом умов може належати на праві спільної сумісної власності подружжю і з дотриманням будівельних норм і правил підлягати поділу між ними. У зв'язку із цим, суд в порядку поділу майна подружжя визнав за позивачкою право власності на 1/2 частину будівельних матеріалів, конструктивних елементів та обладнання використаних в процесі будівництва садового будинку, заг. пл. 245,2 кв.м., готовністю 78 відсотків [138].

Аналізуючи судову практику в справах про розподіл між подружжям об'єктів незавершеного будівництва, пропонуємо звернути особливу увагу на постанову Великої Палати Верховного Суду від 08 квітня 2026 року в справі № 607/10858/22, в якій здійснено аналіз правової природи об'єктів незавершеного будівництва, ефективних позовних вимог у відповідних спорах, а також зроблено ряд висновків, які допоможуть відповісти на такі питання як: чи є належним способом захисту визнання за одним із подружжя права на належну йому частку в об'єкті незавершеного будівництва; за яких умов можна здійснити розподіл між подружжям будівельних матеріалів; чи має суттєве значення для справи визначення ступеня готовності об'єкта тощо.

Велика Палата Верховного Суду визначає, що об'єкт незавершеного будівництва - це новостворена річ, фізичне створення якої розпочато, але не завершено, тобто не виконані всі передбачені проектом роботи.

Крім того, «незавершеність» будівництва для цілей правозастосування може полягати у невчиненні дій, спрямованих на закінчення юридичного складу будівництва - введення будівлі в експлуатацію та здійснення державної реєстрації права власності на неї.

Об'єкт незавершеного будівництва з урахуванням підходів, які склалися у доктрині цивільного права, може розглядатися у трьох вимірах: 1) як сукупність будівельних матеріалів (сукупність рухомих речей - *res mobiles*); 2) як об'єкт нерухомого майна (*res immobiles*); 3) як річ особливого роду, яка, по суті, поєднує в собі ознаки рухомих і нерухомих речей (*res sui generis* - *річ «свого роду»*).

Такий об'єкт, незалежно від того, на якій стадії готовності він перебуває, як правило, відповідає одній з основних ознак, визначених законом для об'єктів нерухомості - «стаціонарності», тобто неможливості їхнього вільного переміщення у просторі без їх знецінення та зміни їх призначення, оскільки такий об'єкт нерозривно пов'язаний із земельною ділянкою (землею), на якій він зводиться, і переміщення цього об'єкта без завдання йому шкоди є неможливим.

Іншою особливістю, яка вирізняє об'єкт незавершеного будівництва, є те, що він створюється з використанням рухомих речей - будівельних матеріалів.

Будівельні матеріали, крім характерної їм ознаки «рухомості», за своєю природою переважно є ще й речами споживними, тобто такими, які внаслідок одноразового їх використання знищуються або припиняють існувати у первісному вигляді (ч. 1 ст. 185 ЦК України).

Будівництво за своєю суттю є процесом втрати будівельними матеріалами і конструкціями своєї ідентичності. Будівельні матеріали чи конструкції, використані при зведенні об'єкта будівництва, перестають існувати, й право власності на них припиняється згідно зі ст. 349 ЦК України. Такі матеріали неможливо відділити від самого об'єкта будівництва без завдання їм усім або окремим із них шкоди та зниження їх економічної цінності. Водночас їх оборотоздатність без відділення від об'єкта будівництва неможлива.

Економічна цінність об'єкта незавершеного будівництва не вичерпується вартістю використаних при його зведенні будівельних матеріалів і конструкцій, а

включає також вартість проєктування, права на земельну ділянку, вартість будівельних робіт і платних дозвільних процедур чи інших пов'язаних послуг.

Отже, визначення об'єкта незавершеного будівництва винятково як сукупності будівельних матеріалів і конструкцій є неповним і таким, що не відповідає ні природі створення такого об'єкта, ні правовим наслідкам втрати будівельними матеріалами і конструкціями своєї ідентичності як об'єктами цивільного обороту.

З урахуванням викладеного, Велика Палата Верховного Суду розглядає об'єкт незавершеного будівництва як річ особливого роду, щодо якої можливе існування цивільних прав і обов'язків, яка хоча і тяжіє до нерухомого майна за своїми фізичними властивостями, проте не є повноцінним об'єктом нерухомості. Така річ відповідає природному критерію (наявний факт її фізичного спорудження), проте не задовольняє юридичний критерій - відсутній факт введення її в експлуатацію та проведення державної реєстрації речових прав на неї.

Велика Палата Верховного Суду також нагадала, що закон (зокрема, частина третя статті 331 ЦК України) допускає випадки, коли за певних умов (наприклад, з метою укладення правочину) здійснюється реєстрація права власності на об'єкт незавершеного будівництва, що для цілей цивільного обороту перетворює його в повноцінний об'єкт нерухомості.

Крім того, об'єкти незавершеного будівництва можуть бути об'єктами речових прав та включаються до цивільного обороту у спосіб проведення їхньої державної реєстрації, що за своєю суттю є офіційним визнанням та підтвердженням з боку держави оборотоздатності відповідних об'єктів.

Підсумовуючи, Велика Палата Верховного Суду висувала, що:

- нерухомими речами треба визнавати як повністю завершені, так і не завершені будівництвом об'єкти, право власності на які зареєстроване у встановленому порядку;
- будівельні матеріали, вироби та конструкції, що використовуються під час будівництва, є рухомими речами до моменту їх фізичного включення до

конструкцій об'єкта будівництва, після чого такі матеріали, вироби та конструкції втрачають свою ідентичність;

- об'єкт будівництва (об'єкт незавершеного будівництва), право власності на який не зареєстровано в установленому для державної реєстрації речових прав на нерухомість порядку, не належить ані до рухомих, ані до нерухомих речей, постаючи як річ *sui generis* (свого, особливого роду). Така річ може бути об'єктом цивільних прав і обов'язків, у тому числі речових, однак лише як річ особливого роду.

Щодо способів захисту права одного з подружжя на об'єкт незавершеного будівництва, то Велика Палата вказала, що залежно від мети, яку ставить перед собою позивач / позивачка в справі про поділ майна подружжя (зокрема об'єкта незавершеного будівництва), ефективні способи захисту можуть відрізнятися.

Якщо особа прагне отримати грошовий еквівалент вкладеного подружжям у будівництво такого об'єкта майна, то її право може бути захищене шляхом пред'явлення вимоги про стягнення з іншого співвласника компенсації вартості частини використаних у будівництві будівельних матеріалів, конструкцій, обладнання, робіт, послуг тощо з визнанням за цим іншим співвласником права власності на відповідний перелік матеріалів, робіт чи послуг. Так само ця особа може просити залишити таке майно за собою з виплатою компенсації частки іншому з подружжя та попереднім її внесенням на депозитний рахунок суду.

Водночас питання здійснення майнових прав учасниками сімейних відносин, якими є подружжя, що будує житло для потреб сім'ї, безпосередньо пов'язане з їх правомірними очікуваннями на отримання такого житла. Гарантування правомірних очікувань є складовою верховенства права, сутнісно пов'язане з принципами правової визначеності та справедливості.

Саме подружжя, споруджуючи житловий будинок, не ідентифікує незавершений будівництвом об'єкт як сукупність будівельних матеріалів і конструкцій тощо, а прагне набути у власність об'єкт нерухомого майна (житло). Незавершення будівництва і невведення об'єкта в експлуатацію не нівелює ці

прагнення і очікування, тому законодавець у статті 331 ЦК України передбачив «у разі необхідності» набуття права щодо такого об'єкта.

Тому за обставин, коли співвласник, який не є забудовником і не може здійснити юридично значущі дії щодо введення об'єкта в експлуатацію, прагне захистити свої правомірні очікування щодо набуття права власності на нерухоме майно - може звернутися до суду та просити визнати за собою право на належну йому частку в об'єкті незавершеного будівництва.

Іншого шляху для захисту своїх прав така особа не має, оскільки є повністю залежною від дій іншого з подружжя (формального забудовника), який своєю чергою діє недобросовісно та не заінтересований у введенні будинку в експлуатацію.

Рішення суду в такій ситуації не створює істотно нової підстави для набуття такою особою права власності на недобудову, а лише підтверджує той правовий режим спільної сумісної власності на об'єкт незавершеного будівництва, який і так існує з огляду на презумпцію спільності набуття подружжям майна під час перебування в шлюбі.

Вирішуючи спір щодо поділу такого особливого об'єкта цивільного обороту, як об'єкта незавершеного будівництва, суд не може підмінити компетентні органи, на які законом покладено обов'язок щодо прийняття збудованих об'єктів в експлуатацію.

Також Велика Палата Верховного Суду додатково зауважила, що хоча суди в цій справі встановили, що спірний об'єкт готовий на 100 %, проте не введений у встановленому законом порядку в експлуатацію, ступінь готовності цього об'єкта незавершеного будівництва не є кваліфікуючою ознакою для його ідентифікації як житлового будинку.

Крім того, постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 квітня 2026 року фактично надала відповідь на питання щодо умов, за яких судом може бути визнане право за сторонами спору на будівельні матеріали і конструктивні елементи будинку. Такою кваліфікуючою ознакою є те, що до складу відповідного об'єкта, про поділ якого заявлено вимогу, входять самочинно збудовані споруди

(елементи), які відповідають ознакам, визначеним частиною першою статті 376 ЦК України. У тому ж разі, коли об'єкт не має ознак самочинного будівництва, проте не вводиться в експлуатацію з вини одного з подружжя (формального забудовника), то суд має право визнати за іншим з подружжя (співвласником) право на частку в об'єкті незавершеного будівництва, усунувши невизначеність у правовому режимі відповідної споруди [96].

Щодо такого підходу про поділ будівельних матеріалів, використаних під час будівництва самочинного об'єкта, то дозволимо собі із ним не погодитися. Ми розглядаємо дії із самочинного будівництва як своєрідне «цивільне правопорушення». Тому вважаємо, що рухоме майно, яке використовується з нелегітимною метою - для зведення самочинного будівництва, порушує встановлений законодавством порядок створення нерухомого майна, тому не може підлягати розподілу між суб'єктами, які вчинили цивільне правопорушення. Подружжя, здійснюючи такі дії, має понести цивільно-правову відповідальність, наприклад, у вигляді зобов'язання знесення незаконно зведеного об'єкта, сплати штрафних санкцій тощо.

Отже, виходячи із вимог законодавства та сучасних правових позицій Верховного Суду можемо зробити висновок, що той з подружжя, хто не являється забудовником спірного об'єкта і не може ввести його в експлуатацію вправі звернутися до суду та просити визнати за собою право на належну йому частку в об'єкті незавершеного будівництва. Від практики здійснення формального чи фактичного поділу будівельних матеріалів, потрібно відійти, адже вимога про розподіл будівельних матеріалів, які вже втратили свою ідентичність в процесі будівництва, не є належним способом захисту, за виключенням ситуації, коли спірний об'єкт має ознаки саомчинного будівництва.

Ми ж пропонуємо віддати перевагу такому способу розподілу майна подружжя, як виділення об'єкта незавершеного будівництва одному з подружжя (у разі його згоди), а іншому присуджувати грошову компенсацію за його частку. А тому для усунення колізій в правозастосуванні та з метою формування єдино правильного підходу до правової природи об'єктів незавершеного будівництва при

розподілі майна подружжя, вважаємо за доцільне внести зміни в частину 4 статті 71 СК України, доповнивши до переліку зазначеного в ній майна - об'єкт незавершеного будівництва. Пропонуємо зазначену норму викласти у такій редакції: *«4. Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, об'єкт незавершеного будівництва, допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених Цивільним кодексом України».*

Висновки до Розділу 3

Отже, в результаті проведення дослідження особливостей розподілу окремих видів майна подружжя, зокрема розподілу боргових зобов'язань та об'єктів незавершеного будівництва, дійшли до таких висновків:

1. Боргові зобов'язання подружжя в контексті розподілу спільного майна подружжя – це спільні майнові зобов'язання, що виникають із кредитного договору, договору іпотеки, іншого договору, що передбачає передання у власність одному з подружжя (боржником) грошових коштів, що в подальшому використовуються в інтересах сім'ї, зокрема для придбання майна, обов'язок боржника повернути грошові кошти у визначений в договорі строк, а також солідарну відповідальність обох з подружжя в разі невиконання боржником своїх зобов'язань перед особою, що надала грошові кошти (кредитором).

У разі розподілу спільного майна, придбаного за кредитні кошти в період перебування подружжя в шлюбних правовідносинах, обов'язки боржника переходять до обох з подружжя в обсязі відповідно до визначених часток у майні подружжя із врахуванням сум, сплачених до розподілу спільного майна.

Основними критеріями, які застосовуються для визначення належності коштів, отриманих за відповідним договором одним з подружжя, спільною сумісною власністю є: 1) укладення договору під час шлюбу; 2) укладення договору в інтересах сім'ї, а не у власних, не пов'язаних із сім'єю інтересах одного з подружжя; 3) використання одержаного за договором в інтересах сім'ї.

Боргові зобов'язання подружжя як спільні майнові зобов'язання не виникають у випадку придбання майна за кредитні кошти до укладення шлюбу, а також у разі укладення договору щодо отримання кредитних коштів не в інтересах сім'ї (без відома та згоди іншого з подружжя, на цілі, що не стосуються забезпечення благополуччя сім'ї тощо). В такому випадку, відповідні майнові зобов'язання (як і право власності на майно) виникають лише у того з подружжя, хто є стороною відповідного договору про надання кредитних коштів, а інший з подружжя має право на одержання компенсації свого вкладу у виконання боргового зобов'язання іншого з подружжя.

Розподіл спільного майна подружжя шляхом визначення часток подружжя в спільному сумісному майні не припиняє зобов'язання за іпотечним договором, а отже – порушень прав іпотекодержателя немає. Разом із тим, поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення від сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Встановивши таку недобросовісну поведінку, суди обґрунтовано відмовляють в розподілі майна.

Можемо констатувати неоднозначність судової практики в питанні залучення до розгляду справи банку або іншої особи, що є іпотекодержателем, як обов'язкового учасника справи про розподіл майна подружжя, придбаного за кредитні кошти. На нашу думку, участь іпотекодержателя у цих правовідносинах є обов'язковою, оскільки хоча розподіл боргових зобов'язань та майна, що є предметом договору іпотеки, призведе лише до зміни кола боржників і не змінює самих зобов'язань, але відповідний розподіл може спрямовуватися на ухилення від виконання взятих боргових зобов'язань, припинення дії обмежувальних заходів, спрямованих на забезпечення виконання боргових зобов'язань у примусовому порядку, що суперечить інтересам іпотекодержателя. Крім того, інтерес банку можна розглядати і через призму обтяжувача речового права, адже відомості про співіпотекодавців необхідно вносити у відповідні державні реєстри.

2. Правовий режим об'єктів незавершеного будівництва істотно змінився у зв'язку із прийняттям Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти

нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому». До прийняття Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» правовий режим об'єкта незавершеного будівництва характеризувався дуалізмом до визнання права власності на нього: сам об'єкт незавершеного будівництва міг стати об'єктом права власності лише після його державної реєстрації як новоствореного об'єкта нерухомості, однак право власності могло бути визнане й на будівельні матеріали, що були призначені для використання при створенні об'єкта нерухомості, однак ще не були використані. З іншого боку, право власності на об'єкт незавершеного будівництва визнавалося, однак обмежено (в контексті розпорядження ним через передання в іпотеку, відчуження майнових прав на таке майно, а також власне – набуття права власності на нього після завершення його будівництва та державної реєстрації права власності на таке майно).

У зв'язку із прийняттям Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» визнається право власності на об'єкт незавершеного будівництва, якщо він є неподільним. Цей закон визнає об'єкт незавершеного будівництва об'єктом спеціального майнового права, на який поширюються гарантії щодо захисту права власності.

Захист права власності на об'єкт незавершеного будівництва може стосуватися й випадків розподілу такого об'єкта або майнових прав на нього між подружжям, якщо його було побудовано (або завершено його будівництво до певного етапу) протягом перебування осіб у шлюбі.

Як свідчить судова практика, суди по-різному вирішують спори, що виникають між подружжям про поділ об'єктів незавершеного будівництва, застосовуючи найчастіше два підходи: а) суд заперечує можливість розподілу об'єкта незавершеного будівництва і здійснює розподіл між подружжям лише будівельних матеріалів, використаних при будівництві такого майна; б) суд визнає об'єкт незавершеного будівництва окремим (специфічним) видом майна, та здійснює його розподіл залежно від того, коли саме було розпочато будівництво, за які кошти придбані будівельні матеріали і власне – збудовано об'єкт незавершеного

будівництва.

Судовий розподіл об'єкта незавершеного будівництва найчастіше відбувається шляхом визначення часток кожного із подружжя у праві спільної сумісної власності або через визнання права особистої приватної власності одного з подружжя на такий об'єкт із виплатою іншому з подружжя різниці компенсації вартості його частки в спільному майні. У випадку, якщо суд визнає відсутність згоди сторін щодо розподілу спільного сумісного майна у відповідності до ідеальних часток співвласників, а також зважаючи на те, що варіант розподілу (без реального поділу) передбачав би спільне користування сторонами спірним майном, що виключено, з урахуванням негативних відносин, які склались між колишнім подружжям та призвів би до порушення права на користування належним майном, є можливим розподіл об'єкта незавершеного будівництва між подружжям через виділення частки в натурі без чіткої відповідності з розмірами ідеальних часток (із виплатою грошової компенсації як відшкодування вартості різниці між ідеальними частками).

Вважаємо, що від практики здійснення розподілу будівельних матеріалів потрібно відійти, оскільки вимога про розподіл будівельних матеріалів, які вже використані в процесі будівництва, не є належним способом захисту. Визначення об'єкта незавершеного будівництва винятково як сукупності будівельних матеріалів і конструкцій є неповним і таким, що не відповідає ні природі створення такого об'єкта, ні правовим наслідкам втрати будівельними матеріалами і конструкціями своєї ідентичності як об'єктами цивільного обороту.

Той з подружжя, хто не являється забудовником спірного об'єкта і не може ввести його в експлуатацію вправі звернутися до суду та просити визнати за собою право на належну йому частку в об'єкті незавершеного будівництва.

Ми пропонуємо віддати перевагу такому способу розподілу майна подружжя, як виділення об'єкта незавершеного будівництва одному з подружжя (у разі його згоди), а іншому присуджувати грошову компенсацію за його частку.

З метою усунення колізій у правозастосуванні та формування єдиного підходу до правової природи об'єктів незавершеного будівництва при розподілі майна

подружжя, вважаємо за доцільне внести зміни в частину 4 статті 71 СК України, доповнивши до переліку зазначеного в ній майна - об'єкт незавершеного будівництва.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні було здійснено теоретичний аналіз та розроблено нове вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні та вирішенні теоретико-правових та прикладних засад правової природи розподілу майна подружжя, виявлення основних проблем теоретичного та прикладного характеру. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. Інститут розподілу майна подружжя – це особливий інститут сімейного права, який врегульовує правовідносини, пов'язані зі змінами в правовому режимі майна подружжя, що знаходиться в спільній сумісній власності через застосування таких способів розподілу, як фактичний поділ, формальний поділ, виділ чи розподіл майна шляхом його відчуження за допомогою таких інструментів розподілу як: поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, передачі частини майна одному з подружжя в приватну власність, розподіл коштів чи іншого майна, отриманих в результаті відчуження спільного майна подружжя.

Цей сімейно-правовий інститут має низку ознак, що визначають його правову природу: а) спеціальний характер правового регулювання розподілу майна між жінкою та чоловіком щодо припинення правового режиму спільності майна, набутого в шлюбі між ними відповідно до положень сімейного законодавства, сімейного договору чи угоди, укладеної за результатами сімейної медіації, тоді як положення цивільного законодавства до таких правовідносин застосовуються лише у випадках, не врегульованих сімейним законодавством; б) положення сімейного законодавства щодо розподілу спільного майна подружжя, порядку та способів такого розподілу застосовуються у випадках, коли подружжя не домовилося про це самостійно чи за допомогою медіації; в) суб'єктами правовідносин, урегульованих цим сімейно-правовим інститутом є жінка та чоловік, які перебувають або

перебували в шлюбі і домовилися про особливості розподілу майна подружжя чи звернулися за вирішення спору про це до медіатора чи суду.

Розподіл майна подружжя – це зміни в правовому режимі спільного майна подружжя, які полягають у переданні: а) в приватну власність кожного з подружжя всього або частини майна, що знаходилося в спільній сумісній власності через поділ майна в натурі (є основним), присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя у разі поділу неподільного майна (фактичний поділ спільного майна); б) майна зі спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку із визначенням часток у майні кожного подружжя (формальний поділ спільного майна); в) частини майна одному з подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна (виділ спільного майна); г) всього або частини майна шляхом його відчуження (розподіл спільного майна подружжя шляхом його відчуження), в такому випадку фактично розподілу підлягають отримані грошові кошти або інше майно, отримані в результаті відчуження.

Правова природа розподілу спільного майна подружжя полягає в такому: його здійснення через застосування одного або кількох способів припинення права спільної сумісної власності на таке майно (поділ майна в натурі, присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення часток у майні кожного подружжя, виділ майна, відчуження спільного майна подружжя із розподілом коштів або іншого майна, отриманих в результаті цього); договірний, медіаційний або судовий порядок його здійснення з пріоритетом перших двох за умови відсутності спору між подружжям (відповідно, існують три види розподілу майна подружжя: договірний, судовий розподіл майна подружжя, а також розподіл майна подружжя за допомогою медіації, що завершується укладенням угоди за результатами медіації, якою передбачається розподіл майна подружжя; юридичним результатом розподілу майна подружжя є зміна правового режиму майна (припинення правового режиму спільності майна або перехід із режиму

спільної сумісної в спільну часткову власність); базується на принципах: рівності майнових прав подружжя, виключення особистої приватної власності з розподілу, презумпції поділу майна подружжя в натурі.

2. Інститут розподілу майна подружжя є достатньо молодим сімейно-правовим інститутом, зважаючи на те, що протягом тривалого часу серед правових наслідків шлюбу не було виникнення презумпції спільності майна, яке набуває подружжям в період шлюбу (хоча відповідні наслідки шлюб зумовлював за українським звичаєвим правом), а отже – і не існувало потреби в розподілі майна подружжя.

В період дії на теренах грецьких держав-полісів Північного Причорномор'я римського приватного права, розподіл спільного майна в шлюбі *cum manu* не стосувався саме сімейного майна, за винятком розподілу спадкового майна між спадкоємцями; для шлюбів *sine manu*, розподіл подружнього майна існував де-факто через механізм передачі майна, переданого у «дошлюбне дарування».

Норми канонічного права Київської князівської держави не містили істотних особливостей саме в сенсі правового режиму майна подружжя та можливості розподілу майна подружжя у разі припинення шлюбу й передбачали спочатку, аналогічні римському приватному праву, положення щодо презумпції роздільності майна подружжя при можливості передачі частини майна в управління іншому з подружжя. «Просторова редакція Руської правди» містила окремі положення щодо розподілу спадкового майна, зокрема щодо права дружини на частину майна померлого чоловіка. Звичаєві норми Київської князівської держави передбачали наявність інституту, схожого на власність у сім'ї *cum manu* в римському приватному праві, коли права власника щодо розпорядження сімейним майном належало голові сім'ї, а члени сім'ї мають майно в особистій приватній власності лише у випадку, якщо вони відділені і придбали майно за власний кошт, або відповідне майно є майном особистого користування. В звичаєвому праві того часу існувала практика виділу майна у власність члена сім'ї (дітей, які створювали власні сім'ї, приймаків у разі смерті дружини, або невістки в разі смерті чоловіка), тобто розподіл спільного майна міг стосуватися й одного з подружжя, який

отримував відповідні майнові права, передусім в порядку спадкування. Частка жіночої долі при сімейних та спадкових поділах та виділах залежала від особистого внеску жінки в надбання майна в тій чи іншій родині, передусім з її посагом, а також з обсягом заробленого її особистою працею майна. В той же час, частіше виділ стосувався дітей і проводився ще за життя голови сім'ї, як правило щодо нерухомого майна.

Зважаючи на збереження принципу роздільності майна подружжя з передачею права на управління чоловіка, в Литовських статутах не врегульовується питання розподілу спільного майна, оскільки останнє не розглядається як категорія, що застосовується до майна подружжя, а лише до майна, що підлягає розподілу в зв'язку зі смертю одного з подружжя в порядку спадкування. Розподіл майна померлого чоловіка через передачу його у власність як синів, так і дружини, здійснювався лише щодо «вінованої» дружини; у випадку, якщо дружина була «невінованою», вона отримувала лише право обмеженого користування частиною майна чоловіка, яке розподілялося виключно між синами померлого. В Литовському статуті 1588 року поруч із роздільною власністю вперше визнавалося можливість спільної власності подружжя на майно, набуте під час шлюбу, але лише щодо представників селянського стану, однак порядок розподілу визначено не було.

Згідно з «Правами, за якими судиться малоросійський народ», поняття «розподіл майна» також стосувалося випадків поділу майна між дітьми померлого чоловіка. З іншого боку, в цьому документі вперше на рівні писаного джерела сімейного права визначені особливості розподілу майна подружжя під час розірвання шлюбу: в разі, якщо винним у розірванні шлюбу є чоловік, то дружина залишається з майном, записаним за нею чоловіком, тобто зберігає і віно, і посаг; у разі вини дружини в розірванні шлюбу вона втрачає право на посаг та віно; якщо ж у розірванні шлюбу немає вини обох з подружжя, віно залишається за чоловіком, а посаг – за дружиною.

В іншому збірнику звичаєвих норм – «Зібранні малоросійських прав», передбачалася можливість участі дружини в розподілі майна померлого чоловіка

лише у тому разі, якщо останній прямо зазначив дружину серед спадкоємців, або записав відповідне майно, як віно. Положення про розподіл майна подружжя мали місце в Зводі законів Російської імперії. Так, якщо подружжя мало спільне майно, набуте в результаті спадкування, його розподіл можливий у разі згоди обох з подружжя. Для Київської, Волинської та Подільської губерній, передбачалася можливість договірною регулювання розподілу спільного майна.

Судовий порядок вирішення спорів про розподіл спільного майна подружжя було запроваджено в Галицькому цивільному кодексі. Австрійське цивільне уложення допускало можливість встановлення спільності майна окремим договором подружжя, а також визначало, що спільність майна подружжя припиняється, а саме майно підлягає розподілу у разі визнання одного з подружжя недієздатним, «добровільного розлучання», «судового розлучання», визнання шлюбу недійсним або його розірвання.

Вперше законний правовий режим спільності майна, набутого подружжям під час шлюбу, на українських землях визначено Законом УНР «Про шлюб та розвід і про реєстрацію актів шлюбу, розводу, народження та смерті», а в подальшому – радянськими актами сімейного законодавства, починаючи із Кодексу про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану УРСР 1926 року. Попри те, що в Декреті Раднаркому УРСР «Про громадянський шлюб та ведення книг запису актів громадянського стану» та Кодексу законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку 1919 року, передбачалося, що майно, набуте в шлюбі не вважалося спільною власністю подружжя, однак у судовій практиці того часу щодо вирішення спорів про розірвання шлюбу визнавалося протилежне, і здійснювався судовий розподіл такого майна, набутого їх загальною працею та коштами. Порядок та способи розподілу спільного майна спочатку визначалися актами цивільного законодавства, а з 1969 року – сімейного. При цьому, принцип рівності часток подружжя у спільному майні було введено також 1969 року.

3. Законодавство багатьох держав Європейського Союзу передбачає можливість розподілу майна подружжя, як в договірному, так і в судовому порядку.

Зокрема, французьке законодавство передбачає виділ особистого майна подружжя в натурі та подальший розподіл того майна, що залишилося після виділу, з урахуванням особливостей, передбачених шлюбним контрактом або договором про розподіл. Схожим чином врегульоване питання розподілу майна подружжя латвійським та естонським сімейним законодавством. Німецьке законодавство закріплює передусім судовий (а не договірний) порядок розподілу майна подружжя. І за законодавством Франції, і за законодавством Німеччини регламентовано можливість відходу від принципу рівності часток подружжя при розподілі спільного майна в разі наявності зобов'язань майнового характеру одного з подружжя перед іншим. Чеське сімейне законодавство передбачає три порядки розподілу майна подружжя: за договором; в судовому порядку, якщо відповідний розподіл проведений протягом трьох років з моменту звуження, анулювання або припинення спільної власності; в судовому порядку, якщо відповідний розподіл проведено пізніше трьох років з моменту звуження, анулювання або припинення спільної власності.

Такий спосіб розподілу майна подружжя як поділ отриманої суми від реалізації майна між подружжям, хоч і не поіменованій у сімейному законодавстві України, проте широко застосовується в державах Європейського Союзу (через публічні торги, аукціони або постановлення рішення про продаж речі і поділ отриманих коштів між співвласниками або вирішення питання шляхом жеребкування, особливо якщо має бути вирішено, хто зі співвласників отримає річ, а кому належить отримати грошову компенсацію). Європейське цивільне законодавство також передбачає такі способи розподілу майна подружжя як: розподіл речей в рівних пропорціях кожного виду майна зі збереженням можливості доплати на користь того з подружжя, чия частка виявиться меншою; перетворення спільної власності на нерухоме майно на кондомініум, тобто коли існує щонайменше два відокремлених об'єкта в особистій власності співвласників, а частина майна (обладнання, площі загального користування тощо) залишається у спільній сумісній власності.

4. Взаємна згода подружжя на здійснення розподілу спільного майна – це згода, правочин, домовленість обох з подружжя (дружини та чоловіка), які дійшли консенсусу вчинити дії щодо розподілу спільного майна, щодо визначення умов та способів такого розподілу та як юридичний факт, що зумовлює зміни у правовому режимі майна подружжя через його розподіл. В сімейному законодавстві не уточнюється в якій формі взаємна згода подружжя на здійснення розподілу спільного майна може бути досягнута – така згода може бути виражена як через укладання шлюбного договору або іншого правочину подружжя, так і без укладення такого договору в письмовій формі. Однак встановлення факту досягнення усної домовленості буде утрудненим. У зв'язку з цим, застосування письмової форми договору щодо врегулювання питання розподілу майна подружжя є доцільним для забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів подружжя або одного з них, у разі вирішення спору про розподіл майна подружжя в суді.

Сімейне законодавство не деталізує питання предмету та істотних умов шлюбного договору в контексті врегулювання розподілу майна подружжя; у сімейному законодавстві передбачено серед можливих умов шлюбного договору визначення порядку розподілу майна подружжя у форматі його фактичного поділу, а також визначення майнових прав та обов'язків подружжя, які пов'язані з розподілом майна подружжя, зокрема майна, яке ними буде набуто в майбутньому. В СК України прямо не зазначається про можливість врегулювання питання розподілу майна подружжя через застосування таких способів розподілу як формальний поділ спільного майна, виділ спільного майна подружжя або його розподіл шляхом відчуження.

Крім того, в сімейному законодавстві не визначено особливостей щодо предмета та істотних умов договорів, якими врегульовано питання розподілу спільного майна подружжя. В дисертації запропоновано поняття «договір щодо розподілу спільного майна подружжя», яке є загальним для усіх договорів, якими може бути врегульоване питання розподілу спільного майна, зокрема, визначення порядку та способів такого розподілу. До таких договорів віднесено: шлюбний

договір, договір про поділ майна подружжя, договір про виділ майна одному з подружжя зі складу усього майна подружжя, договір про виділ часток кожного з подружжя із майна, що перебуває в спільній сумісній власності, договір про встановлення режиму окремого проживання подружжя, мирова угода, яка укладається за результатом примирення сторін в справі про розподіл спільного майна подружжя в судовому порядку, інший договір, який містить умови про розподіл спільного майна подружжя.

З метою удосконалення правового регулювання розподілу майна подружжя в договірному порядку, запропоновано внести зміни до сімейного законодавства, а саме до ст. 69 та ч. 3 ст. 97 СК України, а саме: визначити види договорів щодо розподілу спільного майна подружжя, істотні умови таких договорів, уточнено вимоги до предмета договору та способів розподілу спільного майна, які застосовуються в договірному порядку.

Істотними умовами договору щодо розподілу спільного майна подружжя є умови про предмет договору, порядок розподілу спільного майна та способи розподілу. Предметом договору щодо розподілу спільного майна подружжя є наявне на момент укладання договору майно, яке перебуває у спільній сумісній або спільній частковій власності та підлягає розподілу, а також наявне на момент укладання договору майно, яке залишається у спільній сумісній власності.

У договорі щодо розподілу спільного майна подружжя можуть бути визначені наступні способи розподілу спільного майна: поділ майна подружжя в натурі, присудження майна одному із подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна, визначення та виділ часток у спільному майні кожного подружжя, виділ частини майна одному із подружжя в приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна, розподіл грошових коштів або іншого майна, отриманого в результаті відчуження спільного майна подружжя, інші способи, визначені в договорі.

Запропоновано правила визначення договірного врегулювання розподілу спільного майна подружжя в ситуаціях, коли сторонами укладено декілька

правочинів про розподіл одного і того ж майна: пріоритет має правове регулювання за договором про розподіл спільного майна, який укладено пізніше, крім випадків укладення шлюбного договору або мирової угоди, які матимуть перевагу (особливо остання).

Розподіл майна подружжя може бути розглянутий як процес зміни правового режиму майна, що може бути вирішений в три послідовні етапи: договірний, де сторони самостійно домовляються про розподіл свого спільного майна та укладають (за участі нотаріуса) будь-який договір щодо розподілу спільного майна; медіаційний, в якому сторони, які з певних причин не уклали договір щодо розподілу майна подружжя, звертаються до медіатора за допомогою в мирному врегулюванні їх майнових питань; судовий, який можливий лише за умови спроби вирішення спору щодо розподілу майна подружжя шляхом медіації, та передбачає обов'язок суду сприяти мирному врегулюванню спору і лише за неможливості цього – вирішити справу шляхом застосування способів розподілу майна подружжя в судовому порядку.

Розподіл майна подружжя за допомогою медіації – це процес припинення правового режиму спільності майна, набутого в шлюбі чи іншого майна, визнаного спільним майном подружжя, що здійснюється відповідно до угоди, укладеної за результатами сімейної медіації, до якої сторони звернулися в зв'язку із недосягненням взаємної згоди на укладення договору щодо розподілу майна подружжя.

З метою максимального сприяння та стимулювання, в тому числі державою, у знаходженні домовленостей і шляхів подолання конфліктів між подружжям, поза судовими органами, пропонуємо передбачити, що безпосередньому зверненню до суду за захистом майнових прав та інтересів учасників сімейних відносин, зокрема з позовом про розподіл майна подружжя має передувати обов'язкове врегулювання спору за участі медіатора, а порушення цього правила зумовлює повернення позовної заяви.

5. В сімейному законодавстві серед способів розподілу майна подружжя судом визначено лише передання у приватну власність кожного із подружжя всього

або частини майна, що знаходилося у спільній сумісній власності через поділ майна у натурі або через присудження майна одному з подружжя із виплатою відповідної грошової компенсації іншому з подружжя в разі поділу неподільного майна (фактичний поділ майна подружжя). Інші способи розподілу спільного майна подружжя – передання майна із спільної сумісної в спільну часткову власність у зв'язку із визначенням часток у майні кожного подружжя, передання частини майна одному із подружжя у приватну власність зі збереженням режиму спільної сумісної або спільної часткової власності подружжя на решту майна, а також розподіл грошових коштів, отриманих від відчуження спільного майна, не визначені у СК України як способи розподілу спільного майна подружжя, хоча наявні у судовій практиці. Виділ як спосіб розподілу спільного майна подружжя у судовій практиці застосовується нечасто, як правило у випадках застосування його поруч із іншими способами розподілу, зокрема розподілом грошових коштів, отриманих внаслідок відчуження спільного майна.

Такий спосіб розподілу майна подружжя, як формальний спосіб, на нашу думку недоцільно застосовувати у судовому процесі, оскільки в такому випадку не досягається завдання правосуддя – здійснити ефективний захист порушеного, невизнаного чи оспореного майнового права чи інтересу особи, а сам конфлікт не вичерпується. Таке судове рішення буде підставою в подальшому заявляти новий позов щодо визначення долі спірного майна. В той же час, якщо сторони погодили формальний розподіл спільного майна у мировій угоді, слід надати суду право застосовувати такий спосіб розподілу, за умови, якщо сторони погодили порядок користування їхніми ідеальними частками. Враховуючи такий підхід, пропонується внести зміни в ст. 71 СК України, якими заборонити застосування судам такого способу розподілу майна подружжя, проте з певними виключеннями.

6. Аналізуючи судову практику можна з впевненістю стверджувати, що розподіл майна подружжя здійснюється з дотриманням принципу рівності часток. Разом із тим, ч. ч. 2, 3 ст. 70 СК України передбачає випадки, коли від цієї презумпції суд може відступити.

Застосування на практиці вказаних положень сімейного законодавства

викликало у суддів труднощі, через різні підходи до тлумачення підстав для збільшення чи зменшення розміру спірного майна подружжя. Зокрема існує протилежна практика в оцінці такої обставини, як наявність заборгованості зі сплати аліментів під час розгляду вимоги про збільшення розміру частки спільного майна, яке набуто в шлюбі. Одні судді вбачають наявність заборгованості зі сплати аліментів відповідно до ч. 2 ст. 70 СК України належною підставою для відступлення від засади рівності часток подружжя у зв'язку з ухиленням одного з батьків від виконання прямих батьківських обов'язків з утримання дитини, тоді як інші дотримувались позиції, що така заборгованість сама собою не є підставою для відступлення від засад рівності часток у спільному майні подружжя.

В дисертаційному дослідженні у вирішенні цього питання пропонується виходити з практики Об'єднаної палати Верховного Суду, яка висувала на користь можливого відступу від принципу рівності часток подружжя у випадку наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини (дітей).

Для задоволення позову про розподіл спільного майна подружжя із відступленням від засади рівності часток подружжя недостатньо наявності обставини, що передбачена ч.ч. 2 і 3 ст. 70 СК України, необхідним та важливим є також доведення цих обставин особою, яка просить відступити від засад рівності часток. При цьому, перелік істотних обставин, які є підставами для відступу від принципу рівності часток подружжя в майні, що підлягає розподілу, є невичерпним, але має бути пов'язаний із невиконанням іншим з подружжя своїх аліментних зобов'язань, інших обов'язків як одного з батьків, порушенням майнових інтересів подружжя у зв'язку із прихованням, знищенням чи пошкодженням спільного майна, його витрачанням на шкоду інтересам сім'ї іншим з подружжя.

У судовій практиці склалося два різних підходи для визначення позовної давності щодо вимог, пов'язаних із розподілом майна подружжя, а саме: до вимог про визнання недійсним положень шлюбного договору та інших сімейних договорів про розподіл майна подружжя: а) поширення на ці вимоги загального строку позовної давності, визначеного ст. 257 ЦК України тривалістю у три роки з

моменту, коли один з подружжя дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав та законних інтересів; б) непоширення на ці вимоги положень про позовну давність, виходячи із вимог ст. ст. 20, 72 СК України. На нашу думку, питання позовної давності в спорах, пов'язаних із договорами про розподіл спільного майна подружжя має вирішуватись аналогічно тому, як це здійснюється при розподілі майна подружжя. Адже договірний порядок розподілу спільного майна є одним із видів розподілу майна подружжя. Тому доцільно застосовувати єдиний підхід до строків позовної давності в спорах з вирішення майнових питань подружжя, зокрема й шлюбного договору. Найкращим шляхом для усунення різних підходів вважаємо внесення змін до ст. 72 СК України, якою визначити строки позовної давності для заявлення вимог про визнання недійсними вищевказаних договорів чи їх окремих положень.

Аналізуючи в дисертаційному дослідженні судову практику щодо розгляду окремих позовних вимог про встановлення факту належності майна подружжю на праві спільної сумісної власності, а також вимог про припинення права спільної сумісної власності, вважаємо такі вимоги неефективним способом захисту, в задоволенні яких суди повинні відмовляти.

Враховуючи, що задоволення вимоги про встановлення факту перебування майна в спільній сумісній власності подружжя, або припинення такого права саме по собі не призведе до захисту прав позивача. Належність майна подружжю на праві спільної сумісної власності має бути встановлена судом в описовій та мотивувальній частинах судового рішення, тоді як в резолютивній частині суд повинен безпосередньо провести розподіл спільного майна у той чи інший спосіб. Наведена позиція не поширюється на випадки, коли позивач оспорує презумпцію спільності майна та заявляє позов про визнання права приватної власності на майно придбане в шлюбі, однак за особисті кошти.

7. Боргові зобов'язання подружжя у контексті розподілу спільного майна подружжя – це спільні майнові зобов'язання, що виникають із кредитного договору, договору іпотеки, іншого договору, що передбачає передання у власність одному з подружжя (боржником) грошових коштів, що в подальшому

використовуються в інтересах сім'ї, зокрема для придбання майна, обов'язок боржника повернути грошові кошти у визначений в договорі строк, а також солідарну відповідальність обох з подружжя в разі невиконання боржником своїх зобов'язань перед особою, що надала грошові кошти (кредитором).

У разі розподілу спільного майна, придбаного за кредитні кошти в період перебування подружжя у шлюбних правовідносинах, обов'язки боржника переходять до обох з подружжя в обсязі відповідно до визначених часток у майні подружжя із врахуванням сум, сплачених до розподілу спільного майна.

Основними критеріями, які застосовуються для визначення належності коштів, отриманих за відповідним договором одним з подружжя, спільною сумісною власністю є: 1) укладення договору під час шлюбу; 2) укладення договору в інтересах сім'ї, а не у власних, не пов'язаних із сім'єю інтересах одного з подружжя; 3) використання одержаного за договором в інтересах сім'ї.

Боргові зобов'язання подружжя як спільні майнові зобов'язання не виникають у випадку придбання майна за кредитні кошти до укладення шлюбу, а також у разі укладення договору щодо отримання кредитних коштів не в інтересах сім'ї (без відома та згоди іншого з подружжя, на цілі, що не стосуються забезпечення благополуччя сім'ї тощо). В такому випадку, відповідні майнові зобов'язання (як і право власності на майно) виникають лише у того з подружжя, хто є стороною відповідного договору про надання кредитних коштів, а інший з подружжя має право на одержання компенсації свого вкладу у виконання боргового зобов'язання іншого з подружжя.

Розподіл спільного майна подружжя шляхом визначення часток подружжя в спільному сумісному майні не припиняє зобов'язання за іпотечним договором, а отже – порушень прав іпотекодержателя немає. Разом із тим, поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення від сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Встановивши таку недобросовісну поведінку, суди обґрунтовано відмовляють в розподілі майна.

Можемо констатувати неоднозначність судової практики в питанні

залучення до розгляду справи банку або іншої особи, що є іпотекодержателем, як обов'язкового учасника справи про розподіл майна подружжя, придбаного за кредитні кошти. На нашу думку, участь іпотекодержателя у цих правовідносинах є обов'язковою, оскільки хоча розподіл боргових зобов'язань та майна, що є предметом договору іпотеки, призведе лише до зміни кола боржників і не змінює самих зобов'язань, але відповідний розподіл може спрямовуватися на ухилення від виконання взятих боргових зобов'язань, припинення дії обмежувальних заходів, спрямованих на забезпечення виконання боргових зобов'язань у примусовому порядку, що суперечить інтересам іпотекодержателя. Крім того, інтерес банку можна розглядати і через призму обтяжувача речового права, адже відомості про співіпотекодавців необхідно вносити у відповідні державні реєстри.

8. Правовий режим об'єктів незавершеного будівництва істотно змінився у зв'язку із прийняттям Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому». До прийняття Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» правовий режим об'єкта незавершеного будівництва характеризувався дуалізмом до визнання права власності на нього: сам об'єкт незавершеного будівництва міг стати об'єктом права власності лише після його державної реєстрації як новоствореного об'єкта нерухомості, однак право власності могло бути визнане й на будівельні матеріали, що були призначені для використання при створенні об'єкта нерухомості, однак ще не були використані. З іншого боку, право власності на об'єкт незавершеного будівництва визнавалося, однак обмежено (в контексті розпорядження ним через передання в іпотеку, відчуження майнових прав на таке майно, а також власне – набуття права власності на нього після завершення його будівництва та державної реєстрації права власності на таке майно).

У зв'язку із прийняттям Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» визнається право власності на об'єкт незавершеного будівництва, якщо він є неподільним. Цей закон визнає об'єкт незавершеного будівництва об'єктом спеціального майнового права,

на який поширюються гарантії щодо захисту права власності.

Захист права власності на об'єкт незавершеного будівництва може стосуватися й випадків розподілу такого об'єкта або майнових прав на нього між подружжям, якщо його було побудовано (або завершено його будівництво до певного етапу) протягом перебування осіб у шлюбі.

Як свідчить судова практика, суди по-різному вирішують спори, що виникають між подружжям про поділ об'єктів незавершеного будівництва, застосовуючи найчастіше два підходи: а) суд заперечує можливість розподілу об'єкта незавершеного будівництва і здійснює розподіл між подружжям лише будівельних матеріалів, використаних при будівництві такого майна; б) суд визнає об'єкт незавершеного будівництва окремим (специфічним) видом майна, та здійснює його розподіл незалежно від того, що воно не прийняте в експлуатацію і право власності на нього не зареєстроване.

Судовий розподіл об'єкта незавершеного будівництва найчастіше відбувається шляхом визначення часток кожного із подружжя у праві спільної сумісної власності або через визнання права особистої приватної власності одного з подружжя на такий об'єкт із виплатою іншому з подружжя різниці компенсації вартості його частки в спільному майні. У випадку, якщо суд визнає відсутність згоди сторін щодо розподілу спільного сумісного майна у відповідності до ідеальних часток співвласників, а також зважаючи на те, що варіант розподілу (без реального поділу) передбачав би спільне користування сторонами спірним майном, що виключено, з урахуванням негативних відносин, які склались між колишнім подружжям та призвів би до порушення права на користування належним майном, є можливим розподіл об'єкта незавершеного будівництва між подружжям через виділення частки в натурі без чіткої відповідності з розмірами ідеальних часток (із виплатою грошової компенсації як відшкодування вартості різниці між ідеальними частками).

Вважаємо, що від практики здійснення розподілу будівельних матеріалів потрібно відійти, оскільки вимога про розподіл будівельних матеріалів, які вже використані в процесі будівництва, не є належним способом захисту. Визначення

об'єкта незавершеного будівництва винятково як сукупності будівельних матеріалів і конструкцій є неповним і таким, що не відповідає ні природі створення такого об'єкта, ні правовим наслідкам втрати будівельними матеріалами і конструкціями своєї ідентичності як об'єктами цивільного обороту.

Той з подружжя, хто не являється забудовником спірного об'єкта і не може ввести його в експлуатацію вправі звернутися до суду та просити визнати за собою право на належну йому частку в об'єкті незавершеного будівництва.

Ми пропонуємо віддати перевагу такому способу розподілу майна подружжя, як виділення об'єкта незавершеного будівництва одному з подружжя (у разі його згоди), а іншому присуджувати грошову компенсацію за його частку.

З метою усунення колізій у правозастосуванні та формування єдиного підходу до правової природи об'єктів незавершеного будівництва при розподілі майна подружжя, вважаємо за доцільне внести зміни в частину 4 статті 71 СК України, доповнивши до переліку зазначеного в ній майна - об'єкт незавершеного будівництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Act V of 2013 on the Civil Code (as in force on 1 July 2021). *Nemzeti Jogszabálytár*. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/en/2013-5-00-00>.
2. Family code of Bulgaria. Republic of Bulgaria. *Ministry of Labour and Social Policy*. URL: <https://www.mlsp.government.bg/uploads/37/politiki/trud/zakonodatelstvo/eng/family-code.pdf>.
3. Civillikums. Latvijas Republikas Likums. Latvijas Vēstnesis. URL: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>.
4. Civil Code (approved by Royal Decree of July 24, 1889, and amended up to Law No. 4/2017 of June 28, 2017), Spain. *WIPO Lex*. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/16289>.
5. Code civil de France. URL: <https://www.fd.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf>.
6. Codi civil de Catalunya i legislació complementària. *Portal Juridic de Catalunya*. URL: <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/normativa/dret-a-catalunya/Codis-legislacio/codi-civil-de-catalunya-i-legislacio-complementaria>.
7. Family Law Act. Passed 18.11.2009. *Riigikantselei*. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013016/consolide/current>.
8. German Civil Code. *Federal Ministry of Justice*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.pdf.
9. Judgment of the European Court of Human Rights (CASE OF MOMČILOVIĆ v. CROATIA) (26 March 2015). *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-152990>.
10. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Dz.U.2020.0.1359 t.j. - Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. *Grupa ArsLege.pl*. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-rodzinny-i-opiekunczy/#krio/tytul-i-malzenstwo/83/,krio/tytul-ii-pokrewienstwo-i-powinowactwo/96/>
11. Občiansky zákonník. *Zákony pre ľudí*. URL:

<https://www.zakonypreludi.sk/zz/1964-40>.

12. The Civil Code of 3 February 2012. the Parliament has adopted the following Act of the Czech Republic. URL: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Civil-Code.pdf>.

13. Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov (v znení č. 297/2005 Z. z., 615/2006 Z. z., 201/2008 Z. z., 217/2010 Z. z., 290/2011 Z. z., 290/2011 Z. z., 125/2013 Z. z., 124/2015 Z. z., 160/2015 Z. z.(nepriamo), 175/2015 Z. z., 125/2016 Z. z., 2/2017 Z. z., 338/2022 Z. z., 408/2022 Z. z.). *Zákony pre ľudí*. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-36>.

14. Адвокат та медіація / Г. Гаро, А. Зернова, Г. Єременко, Р. Коваль, С. Погоріла, В. Поліщук, О. Помазановська, Л. Романадзе, М. Саєнко, В. Ситюк. Х.: ФАКТОР-МЕДІА, 2022. 112 с.

15. Андрулис В. И. Правовое регулирование семейных отношений по Литовскому статуту 1588 г. Автореф. дисс. ... канд.юр.наук. 12.00.01 Теория и история государства и права. Вильнюс, 1975. 34 с.

16. Апопій І. В. Сімейне право України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 360 с.

17. Ариванюк Т. О. Правове регулювання відносин власності між подружжям. Дис. ... канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2002. 190 с.

18. Байрачна М. І. Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України. Дис. ... докт.філ. Спец. 081 – Право. Харків, 2020. 193 с.

19. Балко О. О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецепція у континентальному типі правової системи: Дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2015. 185 с.

20. Білик О. О. Інститут окремого проживання подружжя в сімейному праві: порівняльно-правовий аспект. Дис. ... канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2017. 258 с.

21. Блащук А. М. Поняття та правова природа цивільно-правового зобов'язання. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 4. С. 93-98.

22. Бобак О. Борги подружжя: як бути при поділі майна? *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/borgy-podruzzhya-yak-buty-pry-podili-majna>.

23. Боднар Т. В. Відсутність згоди як підстава визнання правочинів недійсними у сімейному праві. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. Учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, 19-20 трав. 2017 р. / МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ; Харків. Обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2017. С. 80-82.

24. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772-1918 р.р.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Випуск 57. С. 88–96.

25. Бюджетний кодекс України, прийнятий 8 липня 2010 року (із наступними змінами та доповненнями). Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

26. Ватрас В.А. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики: монографія. Хмельницький: Поліграфіст-3, 2020. 824 с.

27. Ватрас В. А. Зміст та види джерел сімейного права, що діяло на українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 83-86.

28. Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин. Дис. ...канд.юр.наук. 12.00.03 цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право. К., 2008. 219 с.

29. Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т.т. Т. 12: Сімейне право. Редкол. В. І. Борисова (голова) та ін.; Національна академія правових наук України; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2021.

480 с.

30. Герц А. А., Зборівський А. Я. Цивільно-правове регулювання об'єктів незавершеного будівництва. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Випуск 3. Частина 1. С. 225-230.

31. Гетманцев Д. О. Фінансово-правове зобов'язання як окрема категорія фінансового права: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2011. 366 с.

32. Головченко А. Роль сімейної медіації в ефективності вирішення сімейних спорів. *Регіональна торгово-промислова палата Миколаївської області*. URL: <https://rtp.com.ua/articles/rol-semejnoj-mediatsii-v-effektivnosti-razresheniya-semejnyh-sporov>.

33. Гримич М. В. Звичаєве цивільне право українців XIX – початку XX століття. К.: Арістей, 2006. 560 с.

34. Гримич М. В. Інститут права власності у звичаєво-правовій культурі українців XIX – початку XX ст. К., 2004. 588 с.

35. Гримич М. Литовський статут і звичаєве право (Про співвідношення кодифікованого права і звичаєво-правової традиції). *Етнічна історія народів Європи*. 2001. Випуск № 10. С. 4-9.

36. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 724 с.

37. Гриняк А. Б. Спільна сумісна власність фізичних осіб: окремі питання виникнення та припинення. *Приватне право і підприємництво*. 2008. № 8. С. 29-32.

38. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Х: Фактор, 2011. 576 с.

39. Даниляк А. В. Медіація як новітній засіб вирішення сімейних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 56-58.

40. Достдар Р. М. Рецепція принципів Візантійської Еклоги сучасним сімейним та спадковим законодавством України. Дис. ... канд.юр.наук. 12.00.03 Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2005. 179 с.

41. Дяченко С. В., Онуфрей В. С. Процесуальні особливості розглядв справ про поділ майна подружжя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 91-94.
42. Жагорнікова Т. О. Поняття зобов'язання і грошового зобов'язання в цивільному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Випуск 23. Частина 1. Том 1. С. 201–206.
43. Жданюк К. Г., Поліщук М. Г. Розділ майна при розлученні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 67. С. 79-83.
44. Жилінкова І. В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї. Дис. ... докт.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право. Харків, 2000.401 с.
45. Жилінкова І. В. Розвиток інституту шлюбного договору. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. №1. С.60-68.
46. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
47. Карабань Я. А. Поняття грошових зобов'язань у цивільному праві України. *Держава і право. Серія Юридичні і політичні науки*. 2013. Випуск 60. С. 248-256.
48. Кирилук Д. В. Цивільно-правове регулювання іпотеки незавершеного будівництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2014. 18 с.
49. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 червня 1969 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07>.
50. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 1 [Текст]/Уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін./За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. К.: Правова єдність, 2009. 1168 с.
51. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 2 [Текст]/Уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін./За ред. Р. О.

Стефанчука та М. О. Стефанчука. К.: Правова єдність, 2009. 1240 с.

52. Корнієнко Ю. І. Право власності на об'єкти незавершеного будівництва. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 128-131.

53. Конституція України від 28 червня 1996 року. Стаття 51. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4331>.

54. Кравців О. С. Особливості розвитку інституту шлюбного договору в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ. 2006. Випуск XVI. С. 88-94.

55. Кучеренко І. М. Енциклопедія цивільного права України. Відп. ред. Я. М. Шевченко; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К.: Ін Юре, 2009. 952 с.

56. Малишева М. О. Сутність згоди у сімейному праві. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 19 лют. 2016 р. Харків, 2016. С. 296–299.*

57. Матвеев Г. К. История семейно-брачного законодательства Украинской ССР. К.: Издательство Киевского университета, 1960. 64 с.

58. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник /авт.кол: Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.

59. Мельник А. Правовий режим об'єктів незавершеного будівництва. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Випуск 76. С. 160–167.

60. Мельниченко О. В. Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу. Дис. ... канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2015. 236 с.

61. Мироненко В. П., Пилипенко С. А. Сімейне право: підручник. К.: Правова єдність, 2008. 477 с.

62. Михальнюк О. В. Договори подружжя стосовно їхнього спільного та роздільного майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 66-70.

63. Мічурін Є. О. Поділ і виділ нерухомого майна: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4 (51). Ч. 2. С. 173-181.

64. Мурач Д. Сімейна медіація: зміст, етапи та переваги цього способу вирішення конфліктів. *Мережа правового розвитку*. URL: <https://ldn.org.ua/consultations/simeyna-mediatsiia-zmist-etapy-ta-perevahy-ts-oho-sposobu-vyrishennia-konfliktiv>.

65. Нагорна, О., Лагун, К., & Сятиня, М. Окремі питання щодо поділу рухомого та нерухомого майна подружжя при розлученні. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № (1). С. 136–142. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-5-136-142>.

66. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / Харитонов Є. О., Харитонova О. І., Білоусов Ю. В. та ін. За ред. Є. О. Харитонova Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 560 с.

67. Ніколенко М. Б. Новостворене майно в сімейному праві. Дис. ... канд.юр.наук. 12.00.03 Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Тернопіль, 2018. 252 с.

68. Новохатська Я. В. Правове регулювання майнових відносин подружжя. Дис. ... канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Х., 2006. 189 с.

69. Об'єкт незавершеного будівництва, який зведено за час шлюбу і експлуатується за своїм призначенням, може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Судова практика. *ADVOKAT POST*. 24 жовтня 2021. URL: <https://advokatpost.com/ob-iekt-nezavershenoho-budivnytstva-iakyj-zvedeno-za-chas-shliubu-i-ekspluatuietsia-za-svoim-pryznachenniam-mozhe-buty-vyznanyj-ob-iektom-prava-spilnoi-sumisnoi-vlasnosti-podruzzhzia>.

70. Павлова А. С. Поняття та правова природа розподілу майна подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Випуск 75. Ч. 1. С. 198-202.

71. Павлова А. С. Правове регулювання розподілу майна подружжя за

законодавством окремих держав Європейського Союзу. *Актуальні проблеми приватного та публічного права*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І. (31 березня 2023 року). Харків, 2023. С. 382-385.

72. Павлова А. С. Розвиток інституту розподілу майна подружжя за законодавством, яке діяло на українських землях. *Університетські наукові записки*. 2023. № 5 (95). С. 14-27.

73. Павлова А. С. Способи судового розподілу майна подружжя: питання визначення у законодавстві. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 15. URL: <https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-15-01-04/2025-15-01-04>.

74. Павлова А. С. Теоретико-правові та прикладні питання договірного регулювання розподілу майна подружжя. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 8 (68). С. 133-139. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/12897>.

75. Парнета О., Федик С. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1. С. 100-106.

76. Петреченко С. А., Гаврік Р. О. Інститут права власності на українських землях у складі Російської імперії та Австро-Угорської імперії наприкінці XVIII – на початку XIX століть: монографія. К.: Видавництво Людмила, 2021. 208 с.

77. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

78. Поділ. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980)*. URL: <http://sum.in.ua/s/podil>.

79. Подковенко Т. О. Становлення системи законодавства України в 1917-1920 роках (Українська Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія УНР). Дис. ... канд.юр.наук. 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2004. 226 с.

80. Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів. Дис. ... канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2017. 225 с.

81. Попов В. А. Роль медіації у вирішенні сімейних спорів: переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Випуск 87. Частина 1. С. 246-251.

82. Попов С. Визнання об'єкта незавершеного будівництва об'єктом права спільної сумісної власності подружжя: позиція ВС. *Судово-юридична газета*. 16 жовтня 2021. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/216702-viznannya-obyekta-nezavershenogo-budivnitstva-obyektom-prava-spilnoyi-sumisnoyi-vlasnosti-podruzzhya-pozitsiya-vs-dea06f>.

83. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 року в справі № 372/504/17. *Liga* 360. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78215412>.

84. Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2019 року в справі № 337/474/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85868754>.

85. Постанова Верховного Суду від 12 лютого 2020 року в справі № 725/1776/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87640328>.

86. Постанова Верховного Суду від 12 травня 2022 року в справі № 212/10842/19. *Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_12_05_2022_roku_u_spravi_212_10842_19/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon.

87. Постанова Верховного Суду від 19 травня 2021 року в справі № 501/2148/17. *Liga* 360. *Verdictum*. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97285609?_ga=2.179528290.758358336.1676185757-1289136686.1675000111.

88. Постанова Верховного Суду від 24 лютого 2025 року в справі №

206/4992/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/125985148>.

89. Постанова Верховного Суду від 26 липня 2023 року в справі № 523/1545/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/112484421>.

90. Постанова Верховного Суду від 27 квітня 2022 року в справі № 686/16461/18. *Протокол.* URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_27_04_2022_roku_u_spravi_686_16461_18.

91. Постанова Верховного Суду від 28 грудня 2020 року в справі № 345/2962/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/93879833>.

92. Постанова Верховного Суду від 3 липня 2023 року в справі № 23/8641/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/112058226>.

93. Постанова Верховного Суду від 3 листопада 2023 року в справі № 08/7268/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114685358>.

94. Постанова Верховного Суду від 3 травня 2018 року в справі №639/7335/15-ц. *ipLex.* URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=73896622&red=100003f9da03d4bc2658b31429f23a97a66059&d=5>.

95. Постанова Верховного Суду від 8 лютого 2022 року в справі № 209/3085/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105325146>.

96. Постанова Верховного Суду від 8 квітня 2026 року в справі № 607/10858/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/136045903>.

97. Постанова Верховного Суду від 9 листопада 2021 року № 161/8116/19. *Протокол.* URL:

https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_14_07_2021_roku_u_spravi_161_8116_19/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon.

98. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 4 грудня 2024 року в справі № 233/232/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/123540865>.

99. Постанова Київського апеляційного суду від 5 квітня 2023 року в справі № 753/18728/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/110127013>.

100. Постанова Рівненського апеляційного суду від 7 грудня 2021 року в справі № 570/2828/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/101706870>.

101. Потьомкіна Ю. Медіація у сімейних спорах: шлях до примирення, порозуміння та врегулювання. *Юридична Газета*. 2019. № 4-5. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/mediaciya-u-simeynih-sporah-shlyah-do-primirennya-porozuminnya-ta-vregulyuvannya.html>.

102. Практика Верховного Суду в справі щодо поділу майна подружжя (Постанова Верховного Суду від 17.01.2024 в справі № 522/17831/20). Рада адвокатів України. URL: <https://radako.com.ua/praktyka-verhovnogo-sudu-u-spravi-shhodo-podilu-majna-podruzzhzha>.

103. Проект Цивільного кодексу (реєстр. № 15150 від 9 квітня 2026 року). *Законопроекти*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69837>.

104. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України від 15 серпня 2022 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20>.

105. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.

106. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 року (із наступними

змiнами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.

107. Про iпотеку: Закон України вiд 5 червня 2003 року (iз наступними змiнами та доповненнями станом до прийняття Закону України вiд 15 серпня 2022 року). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15/ed20220317>.

108. Про медiацiю: Закон України вiд 16 листопада 2021 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

109. Простибоженко О. Способи подiлу спiльного майна подружжя: досвiд правового регулювання європейських держав. *Пiдприємництво, господарство i право*. 2018. № 1. С. 31-35.

110. Ратушна С. І. Право спiльної сумiсної власності на земельну дiлянку. Дис. ... докт.фiл. Спец. 081 – Право. Хмельницький, 2021. 251 с.

111. Рекомендацiя № Р (98) 1 Комiтету Міністрiв Ради Європи державам-членам щодо медiацiї у сiмейних справах вiд 21 сiчня 1998 року. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf.

112. Рiшення Василiвського районного суду Запорiзької облaстi вiд 7 жовтня 2021 року в справi № 311/1448/21. *Єдиний державний реєстр судових рiшень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/100900872>.

113. Рiшення Великописарiвського районного суду Сумської облaстi вiд 18 жовтня 2023 року в справi № 575/755/23. *Єдиний державний реєстр судових рiшень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/114246269>.

114. Рiшення Волочиського районного суду Хмельницької облaстi вiд 29 сiчня 2021 року в справi № 671/181/20. *Єдиний державний реєстр судових рiшень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/96354737>.

115. Рiшення Герцаiвського районного суду Чернiвецької облaстi вiд 30 липня 2021 року в справi № 714/345/21. *Єдиний державний реєстр судових рiшень*. URL <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/98728425>.

116. Рiшення Дзержинського районного суду м. Харкова вiд 23 червня 2001 року в справi № 638/18148/20. *Єдиний державний реєстр судових рiшень*. URL:

<https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/98049574>.

117. Рішення Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 22 березня 2021 року в справі № 209/3085/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96204169>.

118. Рішення Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 19 жовтня 2023 року у справі № 212/1511/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/114277742>.

119. Рішення Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 26 січня 2026 року в справі № 202/13594/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133547624>.

120. Рішення Ірпінського міського суду Київської області від 22 квітня 2024 року в справі № 367/2578/20. *Zakon Online*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/120410030>.

121. Рішення Київського районного суду м. Одеси від 1 листопада 2023 року в справі № 947/15236/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/114647248>.

122. Рішення Кіцманського районного суду Чернівецької області від 13 грудня 2021 року в справі № 725/3900/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/101857951>.

123. Рішення Кіцманського районного суду Чернівецької області від 16 травня 2024 року в справі № 725/3820/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/119310361>.

124. Рішення Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 4 серпня 2021 року в справі 159/6217/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/98767908>.

125. Рішення Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 25 березня 2021 року в справі № 333/6129/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/96188223>.

126. Рішення Конституційного суду України від 09 липня 2002 року в справі

№ 1-2/2002 за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02>.

127. Рішення Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 2 липня 2024 року в справі № 233/232/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/120257906>.

128. Рішення Кременчуцького районного суду Полтавської області від 22 грудня 2023 року в справі № 536/285/23. *YouControl*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/116044890>.

129. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 4 квітня 2023 року в справі № 521/8916/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/110268616>.

130. Рішення Мукачівського районного суду Закарпатської області від 9 вересня 2024 року в справі № 303/3267/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/121517964>.

131. Рішення Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 29 липня 2021 року в справі № 740/3812/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/98846587>.

132. Рішення Овідіопольського районного суду Одеської області від 5 серпня 2024 року в справі № 509/79/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/120958927>.

133. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 30 жовтня 2024 року в справі № 757/11748/22-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/124003866>.

134. Рішення Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу від 17 січня 2024 року в справі № 214/6368/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/116375531>.

135. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 14 березня 2024

року в справі № 759/14379/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/118038662>.

136. Рішення Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 20 квітня 2022 року в справі № 703/3451/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/96658507>.

137. Рішення Суворовського районного суду м. Одеса від 16 серпня 2022 року у справі № 523/1545/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/105839515>.

138. Рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 29 червня 2021 року в справі № 607/18482/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/98933432>.

139. Рішення Тиврівського районного суду Вінницької області від 24 квітня 2024 року в справі № 145/1822/21. *YouControl*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/118769546>.

140. Рішення Тростянецького районного суду Вінницької області від 28 січня 2020 року в справі № 147/719/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87370102>.

141. Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 9 березня 2021 року в справі № 308/7268/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/95558717>.

142. Рішення Херсонського міського суду Херсонської області від 13 травня 2001 року в справі № 766/15002/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/98695896>.

143. Рішення Херсонського міського суду Херсонської області від 28 вересня 2021 року в справі № 766/14056/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/100084719>.

144. Рішення Хмельницького міськрайонного суду від 17 грудня 2024 року в справі № 686/19372/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/124133025>.

145. Рішення Цюрупинського районного суду Херсонської області від 26

липня 2001 року в справі № 664/733/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/98695896>.

146. Рішення Червоноградського міського суду Львівської області від 8 серпня 2022 року в справі № 459/16/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/105788152>.

147. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 3 червня 2021 року в справі № 761/10734/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/98689747>.

148. Рішення Шевченківського районного суду м. Чернівці від 4 червня 2021 року в справі № 727/8492/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/97440645>.

149. Рішення Шевченківського районного суду м. Чернівці від 5 липня 2022 року в справі № 2/727/712/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/105137204>.

150. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія. К.: Ін Юре, 2018. 301 с.

151. Розподіл. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980)*. URL: <http://sum.in.ua/s/rozpodil>.

152. Романович С. М. Розвиток правового регулювання відносин спільної часткової власності фізичних осіб в Україні. *Приватне право і підприємництво*. 2009. Вип. 8. С. 64-67.

153. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К.: Правова єдність, 2009. 432 с.

154. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник. К.: Правова єдність, 2009. 500 с.

155. Савченко А. С. Підстави виникнення права власності на об'єкти незавершеного будівництва. *Право і безпека*. 2011. № 3. С. 279-283.

156. Самсін І. Л. До питання про розмежування податкового й цивільно-правового зобов'язання. *Вісник Державної судової адміністрації України*. 2012. № 2. С. 18-22.

157. Сидоренко Д. І. Недійсність шлюбу в сімейному праві. Дис. ... канд.юр.наук. 12.00.03 Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Хмельницький, 2019. 206 с.
158. Сімейне право України: підручник. Л. М. Баранова, В. І Борисова, І. В. Жилінкова та ін.. за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К.: Юрінком Інтер, 2011. 264 с.
159. Сімейний кодекс Республіки Молдова від 26 квітня 2001 року (зі змінами станом на 17 листопада 2022 року). *Ministerul Justiției*. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134444&lang=ru.
160. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
161. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар. За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с.
162. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. За заг. ред. І. В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
163. Сінявський К. П. Зобов'язання як теоретико-правова категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Том 2. Випуск 39. С.25-31.
164. Спасибо І. А. Набуття права власності в цивільному праві України :Дис. канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2009. 200 с.
165. Спасибо І. Можливість набуття права власності на об'єкти самочинного та незавершеного будівництва. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 101-108.
166. Статут Вялікага княста Літоўскага 1566 / Т. І. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юхо; Рэдкалегія. Т. І. Доўнар. Мінск: Тэсей, 2002. 352 с.
167. Статут Вялікага княста Літоўскага 1588 / Пер. На бел. мову А. С. Шагун. Мінск: Беларусь, 2002. 207 с.
168. Ступак О. Боргові зобов'язання при поділі майна подружжя на

прикладях висновків Верховного Суду. Верховний Суд. *Правові позиції*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Borgovi_zobov_podil_maina_podr.pdf.

169. Труба В. І. Проблеми вирішення майнових спорів подружжя при розірванні шлюбу. *Правова держава*. 2010. Випуск 21. С. 290-294.

170. Тупицька Є. О. Трансформація боргового зобов'язання у позикове за Цивільним кодексом України. *Проблеми законності*. 2009. № 102. С. 241-247.

171. Узагальнення нотаріальної практики щодо посвідчення нотаріусами Харківської області договорів поділу майна подружжя. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 2 (92). Квітень. С. 33-38. URL: http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017/05/Uzagalnennya_1.pdf.

172. Ухвала Верховного Суду від 20 липня 2022 року в справі № 523/8641/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106116542>.

173. Харитонов Є. О. Цивільне право України: підручник. К. : Істина, 2007. 816 с.

174. Харитонova Т. Є. Систематизація права у Візантійській імперії у першій половині VI ст. н.е. (Систематизація Юстиніана). Дис. ... канд.юр.наук. 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Одеса, 2003. 178 с.

175. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т.: Навчальний посібник. Том. 1. [За ред. В.Д. Гончаренка]. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2000. 472 с.

176. Цивільне право України. Особлива частина: Підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. К.: Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.

177. Цивільний кодекс для Східної Галіції 1797 р. *Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII*. Пер. з лат. А. Гужви; за ред. О. Кутателадзе, В. Зубара. К.: Юрінком Інтер, 2018. 660 с.

178. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

179. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

180. Чернега В. М. Сімейне (національне, міжнародне, порівняльне) право: підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 370 с.

181. Чеховська І. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення сімейних спорів. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Випуск 3. С. 123-138.

182. Чудік Т. В. Особливості поділу майна подружжя. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (55). С. 633-637.

183. Шимон С. Об'єкт незавершеного будівництва та нерухомість, будівництво якої не завершено: співвідношення цивілістичних понять. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 40-46.

184. Шутко Н. І. Зобов'язальне право за цивільним кодексом Австрії 1811 року та його застосування на західноукраїнських землях (1811-1939 роки). Дис. ... канд. юр. наук. спец.: 12.00.01. теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Львів, 2018. 272 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Павлова А. С. Поняття та правова природа розподілу майна подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Випуск 75. Ч. 1. С. 198-202. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/34.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.32>.
2. Павлова А. С. Розвиток інституту розподілу майна подружжя за законодавством, яке діяло на українських землях. *Університетські наукові записки*. 2023. № 5 (95). URL: https://unz.univer.km.ua/index.php/unz/uk/article/view/95_14-27/358 DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.95.2>.
3. Павлова А. С. Способи судового розподілу майна подружжя: питання визначення у законодавстві. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 15. URL: <https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-15-01-04/2025-15-01-04>. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-15-01-04>.
4. Павлова А. С. Теоретико-правові та прикладні питання договірною регулювання розподілу майна подружжя. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 8 (68). С. 133-139. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/12897>. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.8.18>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Павлова А. Теоретико-правові аспекти інституту поділу майна подружжя у сімейному праві. *Двадцять перші осінні юридичні читання: збірник тез*

Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 6 травня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 149-151.

6. Павлова А. С. Прикладні проблеми поділу майна подружжя у судовій практиці. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення*: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 138-139.

7. Павлова А. С. Способи розподілу майна колишнього подружжя за законодавством України та зарубіжних держав. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування* : матеріали ХХІ наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2023 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 315-319.

8. Павлова А. С. Особливості договірного регулювання розподілу майна подружжя. Збірник тез ХХVІІ щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова : Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 31-33.

9. Павлова А. С. Правове регулювання розподілу майна подружжя за законодавством окремих держав Європейського Союзу. *Актуальні проблеми приватного та публічного права*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І. (31 березня 2023 року). Харків, 2023. С. 382-385.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Результати дисертаційного дослідження апробовані при обговоренні дисертації на засіданні кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Також результати дисертаційного дослідження отримали апробацію на: Міжнародній науковій конференції, присвяченій 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 травня 2022 року), Науково-практичному круглому столі, присвяченому 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року), XXI науково-практичній конференції, присвяченій 101-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова «Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування» (м. Харків, 17 лютого 2023 р.), XXVII щорічній звітній науковій конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави» (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року), V Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І. «Актуальні проблеми приватного та публічного права» (31 березня 2023 року).

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ з питань правової політики

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження

ПАВЛОВОЇ Анни Сергіївни у законотворчу діяльність

Комісія у складі: заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики – голови підкомітету з цивільного та адміністративного законодавства Калаура І.Р., голови підкомітету з питань політичної реформи та конституційного права Комітету Дирдіна М.Є. та керівника секретаріату Комітету Колісника І.В., склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Павлової Анни Сергіївни – аспірантки Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на тему: «Розподіл майна подружжя у сімейному праві», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Комісія вважає, що представлені пропозиції, отримані на основі проведеного теоретико-правових та прикладних проблем розподілу майна подружжя у сімейному праві, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість, є надзвичайно актуальними та можуть бути використані для вдосконалення сімейного законодавства в частині правового регулювання розподілу майна подружжя у сімейному праві.

Цей акт наданий для подання у відповідну спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Заступник Голови Комітету

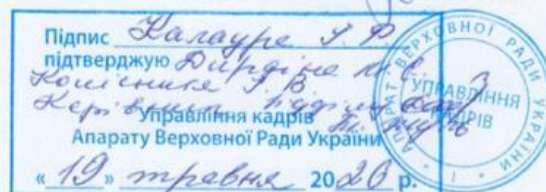
І.Р. КАЛАУР

Голова підкомітету

М.Є. ДИРДІН

Керівник секретаріату Комітету

І.В. КОЛІСНИК

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат наук з державного управління, доцент

Ірина КОВТУН

«18» травня 2026 року

АКТ

впровадження в освітній процес
результатів дисертаційного дослідження Павлової А.С.
на тему: «Розподіл майна подружжя у сімейному праві»

м. Хмельницький

«18» травня 2026 року

Комісія в складі: голови, декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, доцента Захарчука Віктора Миколайовича, членів комісії: завідувачки кафедри приватного права, докторки юридичних наук, професорки Гринько Світлани Дмитрівни, професорки кафедри приватного права, кандидатки юридичних наук, доцентки Анікіної Галини Володимирівни, стверджує цим актом, що розроблені в дисертаційному дослідженні Павлової А.С. наукові положення та висновки з теми: «Розподіл майна подружжя у сімейному праві» були детально вивчені колективом кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова й реалізовані в освітньому процесі.

Зокрема аспіранткою було надано комісії для ознайомлення перераховані в дисертації наукові публікації:

1. Павлова А. С. Поняття та правова природа розподілу майна подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2023. Випуск 75. Ч. 1. С. 198-202. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/34.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.32>.

2. Павлова А. С. Розвиток інституту розподілу майна подружжя за законодавством, яке діяло на українських землях. *Університетські наукові записки.* 2023. № 5 (95). URL:

https://unz.univer.km.ua/index.php/unz/uk/article/view/95_14-27/358 DOI:
<https://doi.org/10.37491/UNZ.95.2>.

3. Павлова А. С. Способи судового розподілу майна подружжя: питання визначення у законодавстві. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 15. URL: <https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-15-01-04/2025-15-01-04>. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-15-01-04>.

4. Павлова А. С. Теоретико-правові та прикладні питання договірного регулювання розподілу майна подружжя. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 8 (68). С. 133-139. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/12897>. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.8.18>.

5. Павлова А. Теоретико-правові аспекти інституту поділу майна подружжя у сімейному праві. *Двадцять перші осінні юридичні читання: збірник тез Міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 6 травня 2022 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 149-151.

6. Павлова А. С. Прикладні проблеми поділу майна подружжя у судовій практиці. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року)*. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 138-139.

7. Павлова А. С. Способи розподілу майна колишнього подружжя за законодавством України та зарубіжних держав. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування*: матеріали XXI наук.-практ. конф., присвяч. 101-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 17 лютого 2023 року). Харків: НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 315-319.

8. Павлова А. С. Особливості договірного регулювання розподілу майна подружжя. Збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова: *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави* (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 31-33.

9. Павлова А. С. Правове регулювання розподілу майна подружжя за законодавством окремих держав Європейського Союзу. *Актуальні проблеми*

приватного та публічного права: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І. (31 березня 2023 року). Харків, 2023. С. 382-385.

Наведені наукові публікації були розглянуті науково-педагогічними працівниками кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова та включені до матеріалів лекційних і практичних занять з таких навчальних дисциплін: «Сімейне право», «Проблеми сімейного права» та «Джерела сімейного права».

Голова комісії:

декан юридичного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент

Віктор ЗАХАРЧУК

Члени комісії:

завідувачка кафедри
приватного права,
докторка юридичних наук, професорка,
заслужена юристка України

Світлана ГРИНЬКО

професорка кафедри
приватного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Галина АНІКІНА

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Мілія Пивовара

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Світлана Гринько

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Галина Анікіна